

Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОМАРНИЦЬКА МАРТА ОЛЕГІВНА

УДК 343.3/.7

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ
АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

081 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. О. Комарницька

Науковий керівник

Пасєка Олексій Федорович, кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Комарницька М. О. Відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню проблем відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України.

Здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано способи вирішення спірних питань у доктрині кримінального права і судовій практиці. Дисертація складається з трьох розділів.

У першому розділі проаналізовано загальні засади дослідження. Можна стверджувати, що, попри значну кількість наукових розроблень щодо цієї проблематики, не всі актуальні аспекти цієї теми вирішенні після внесення істотних змін до кримінального законодавства України. Сучасна наука кримінального права в Україні розвивається власним доволі нетривіальним та унікальним шляхом, оскільки реалізує найкращі надбання кримінально-правових доктрин демократичних держав, водночас зберігаючи традиційні ознаки кримінально-правової доктрини, що сформувалися протягом тривалого історичного періоду, хоча і були піддані значному тиску тоталітарного режиму радянського періоду. Насамперед, унаслідок вказаних вище змін істотно трансформувалася й об'єктивна сторона таких злочинів, зміст предмета неправомірної вигоди, момент їх закінчення, особливості суб'єкта деяких із них тощо. Реформувалося і відповідне регулятивне законодавство, що мало значення для різних аспектів кримінальної відповідальності. Деталізовано підходи до систематизації теоретичних досліджень щодо кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди

в Україні, в результаті чого запропоновано два підходи: часовий (розкриває еволюцію вітчизняної кримінально-правової думки в аспекті вивчення проблем криміналізації аналізованого виду злочину); предметний (демонструє механізм становлення інституту відповідальності за вказані суспільно небезпечні діяння, а також диференціацію підходів до вирішення проблеми кваліфікації аналізованих злочинів). У рамках часового критерію, запропоновано диференціацію наукових досліджень, яка передбачає наявність трьох етапів: перший – із 1990 р. до 2001 р., тобто від проголошення незалежності України (1991 р.) до прийняття Кримінального кодексу України (2001 р.); другий – із 2001 р. до 2013 рр. – від прийняття Кримінального кодексу України до внесення змін щодо розрізнення родових та видових типів корупційних злочинів у галузі службової та професійної діяльності; третій – із 2013 р. до нині, особливістю якого є подальший розвиток інституту відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Другий, предметний підхід, дає змогу виокремити такі комплекси теоретичних розроблень, як: загальнотеоретичні розробки щодо корупційних злочинів та кримінально-протиправної поведінка в галузі службової та професійної діяльності; дослідження родових ознак злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; наукові розроблення щодо відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, а також класифікація злочину, передбаченого ст. 368 КК України; комплекс розроблень щодо досвіду зарубіжних держав у галузі кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, який дає змогу впровадити у національне законодавство норми щодо досвіду іноземних держав у галузі протидії та боротьби з корупцією.

Удосконалено підходи до соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, яка розкривається через: значні обсяги реальних збитків, що завдаються аналізованим видом корупційних

злочинів; створення передумов для прийняття відповідними суб'єктами рішень, які протирічать інтересам держави, громади, суспільства тощо; негативні наслідки для ринкової економіки, деформуючи приватний сектор; необхідність криміналізації нових видів злочинної корупційної діяльності. Аналізуючи соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України виокремлено певні аргументи її доцільності та необхідності.

Аналізуючи зарубіжний досвід правового регулювання кримінальної відповідальності за розглядувані злочини за законодавством окремих зарубіжних держав, можна констатувати, що наявні спільні і відмінні ознаки. Основні відмінності, зокрема, полягають у тому, чи ратифіковано у відповідне національне законодавство міжнародно-правові конвенції з питань протидії корупції. Кримінальне законодавство більшості зарубіжних держав розвивається на засадах Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, яка сприяє уніфікації підходів до криміналізації злочинної діяльності в сфері корупції. З одного боку, це дає змогу виробити певні спільні підходи та розуміння методів і механізмів боротьби, з іншого, – відкриває нові можливості для диференціації складів злочинів. Водночас деякі кримінальні законодавства європейських держав розвиваються без урахування положень цієї Конвенції (Німеччина, Швеція), створюючи при цьому власну систему кваліфікуючих ознак корупційних злочинів; кримінальне законодавство деяких держав містить розмежування таких складів злочину, як хабар та неправомірна вигода (Швейцарія, Данія, Бельгія тощо), що дає можливість по-різному трактувати діяльність осіб, на користь яких приймаються рішення суб'єктами владних повноважень, службовими особами. При чому таке розмежування відбувається шляхом суттєвої диференціації відповідальності: вона завжди більш жорстка у випадку публічного сектору, оскільки в такому разі національні законодавці передбачають, що основна шкода заподіюється не суспільним інтересам, а авторитету держави, її спроможності забезпечити належний рівень реалізації власних функцій відповідними службовими особами, що суттєво зменшує довіру

та транспарентність публічно-управлінських відносин (Франція, Німеччина, Австрія тощо); в деяких державах (Швейцарія, Данія, Бельгія) прийняття пропозиції, обіцянка пропозиції, вимагання пропозиції, а також одержання неправомірної вигоди – це все різні за своїм складом злочини. Більшість зарубіжних держав, регулюючи відносини в сфері протидії корупційним злочинам, застосовує різні підходи до визначення неправомірної вигоди. Так, наприклад, законодавство Німеччини, Бельгії, Данії не містить таких чітких формулювань, а у Кримінальному кодексі Франції, навпаки, є декілька різних трактувань кваліфікуючих ознак корупційних злочинів, що диференціюються залежно від його розміру, способу отримання, призначення тощо.

У другому розділі дисертації здійснено комплексну характеристику злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Загалом, найпоширенішою в кримінально-правовій літературі є позиція щодо визнання об'єктом складу злочину суспільних відносини. Акцентовано, що значущість і важливість об'єкта складу злочину розкривається через сукупність його елементів та певну особливість, що дає змогу правильно кваліфікувати протиправне діяння та конкретизує відтак суспільну небезпеку злочину та важливість покарання за його вчинення.

Окреслено родові ознаки неправомірної вигоди стосовно відповідних злочинів. Визначено особливості предмета неправомірної вигоди та здійснено розмежування його із предметом хабара. Обґрунтовано доцільність визначення мінімального розміру неправомірної вигоди на рівні одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 1 січня календарного року, в якому скоєно злочин.

З огляду на зміни до кримінального законодавства, виокремлено та досліджено три альтернативні форми діяння: прийняття пропозиції, обіцянка, одержання неправомірної вигоди. Визначено, що обіцянка – це можливість настання в майбутньому бажаного становища для особи, яка вчинятиме те чи інше діяння на користь особи, що пропонує обіцянку, чи іншої особи. Водночас пропозиція неправомірної вигоди – це дія доконаного виду, оскільки обумовлюються всі аспекти та деталі отримання такої вигоди.

Уточнено тезу про момент закінчення одержання неправомірної вигоди. Констатовано, що у розглядуваних складах злочинів законодавцем цілком слушно наголошено на одержанні неправомірної вигоди, а не на вчиненні, чи невчиненні певних дій. Відтак закінченим такий злочин буде тоді, коли в такій особі з'являються три компетенції власника майна: володіння, користування, розпорядження на свій розсуд.

Проаналізовано форми вчинення відповідних діянь у міжнародно-правових актах.

На підставі семантичного аналізу термінів «одержання», «прийняття» встановлено, що вони мають значно ширший зміст, ніж «набуття», а відтак охоплюють останнє.

Розглянуто загальні і спеціальні ознаки складів злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Досліджено питання притягнення до кримінальної відповідальності за рішення, прийнятті колегіальним органом.

Констатовано, що аналізовані злочини можуть бути вчинені лише з прямим умислом за наявності корисливого мотиву і мети. Наголошено, про підвищену суспільну небезпеку таких злочинів свідчить наявність у суб'єкта одержання неправомірної вигоди заздалегідь обміркованого умислу на вчинення злочину.

У третьому розділі розкрито наявну в доктрині кримінального права тезу, що злочини, пов'язані з наданням/одержанням неправомірної вигоди, становлять необхідну співучасть.

Встановлено, що використання особою службового становища у вузькому розумінні і в широкому розумінні є підставою для різної кримінально-правової оцінки відповідних діянь. Так, використання особою службового становища у вузькому розумінні треба кваліфікувати за ст. 368 КК України, а в широкому розумінні – за ст. 369² КК України.

З'ясовано, що, попри те, що в Особливій частині чинного КК України, на відміну від попереднього, немає статті, яка б передбачала відповідальність за

посередництво в даванні/одержанні неправомірної вигоди, такі дії є кримінально караними. Обґрунтовано, що посередника не можна визнавати пособником у аналізованих складах злочинів, якщо він не допомагав вчиненню злочину у будь-який спосіб, передбачений у ч. 5 ст. 27 КК України, предметно не брав участі у реалізації домовленості між сторонами.

Окреслено, що за наявності відповідних підстав і умов, є можливість звільнення від кримінальної відповідальності особи під час одержання неправомірної вигоди.

Встановлено, що специфіка предмета складу злочину може впливати на кваліфікацію діянь, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди.

Зазначено, що основною формою кримінальної відповідальності є покарання.

Визначено загальні засади і принципи призначення покарання.

Обґрунтовано, що ст. 75 КК України не можна за жодних умов застосовувати до осіб, які вчинили корупційні злочини, передбачені ст. ст. 354, 368–369² КК України.

Продемонстровано, що, попри позицію законодавця, призначення покарання не завжди є більш суворим у разі одержання більшого розміру неправомірної винагороди, ніж у разі одержання меншого розміру.

Окреслено випадки, коли предмет незаконного збагачення є більшим, ніж розмір штрафу, який призначає суд.

Наголошено про безпідставність врахування судом як обставини, що пом'якшує покарання, такої ознаки, як вчинення злочину вперше.

Запропоновано внести зміни до кримінального законодавства в частині регламентації покарання за аналізовані злочини.

Ключові слова: кримінальне право, неправомірна вигода, обіцянка, пропозиція, склад злочину, одержання неправомірної вигоди, кримінальна відповідальність.

SUMMARY

Komarnytska M. O. Liability for accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Law of Ukraine. Qualifying scientific research as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2021.

The relevance of the study of crimes related to obtaining the illegal benefit is that in this case, corruption contributes to the creation of the parallel management form, which distorts the external manifestation of public and management functions in the sphere of the public administration and competitive relationships in the private sector. The stated above threatens public interests as well as the rights and interests of individuals. The modern condition and tendencies of scientific research in the sphere of corruption overcoming and prosecuting for accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Law of Ukraine demonstrates the gradual and increasingly active growth of the scientific interest in the problem.

The modern science of criminal law in Ukraine is developing in its own rather non-trivial and unique way because it reflects the best achievements of criminal law doctrines of democratic countries. However, at the same time, it retains the traditional features and characteristics of the criminal law doctrine, which has been created for a long period in history, even though it was subjected to significant pressure of the totalitarian regime of the Soviet period.

The study suggests implementing a number of important practical means for addressing corruption into the national criminal legislation of Ukraine. They are as follows: the experience of Great Britain in terms of implementing the resistance and combating tools against corruption used within the UWO; expanding the boundaries of cooperation between law enforcement agencies and fiscal authorities in the field of corruption combating, taking into account the subject and the tool of the analyzed type of crime; Sweden's experience in establishing an appropriate institution of the Ombudsman in the field of corruption, as well as a significant expansion of the

civil society institutions involved in the processes of detecting and combating corruption crimes.

At the theoretical level, additional understanding of the subject of crime elements related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Law of Ukraine has been suggested for practical consolidation in the legislation. It is also embodied in the management decision, which is regarded as the result of a certain official's management activity.

A new criminal and legal grounding of elimination of a resolute element for choosing models of liability for crimes related to accepting a proposal, promise, or obtaining an illegal benefit under the Criminal Law of Ukraine has been developed. The study has suggested consolidating the established sets of different types of primary and secondary liability combinations, which will make it impossible to avoid and evade liability for committing crimes under Art. 368 of the Criminal Code of Ukraine and Art. 368², 368³, 368⁴, 368⁵ of the Criminal Code of Ukraine.

Approaches to the social conditionality of criminal liability for accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Law of Ukraine have been improved. The obtaining of the illegal benefit is revealed through significant amounts of real damage caused by the corruption crimes under study. In addition, it is manifested through the creation of preconditions for decision-making by officials that do not meet the interests of the state, community, society, etc., as well as through negative consequences for a market economy distorting the private sector and the need to criminalize new types of criminal corruption activity.

Theoretical and methodological definition of the object of crimes related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Law of Ukraine, in particular, regarding the clarification of the structure and content of public relations on the state functions performance, public policy fulfillment, or performance of official duties by a person empowered with monopoly possibilities to make decisions that are important for the interests, rights, and goals of third parties, have been improved.

Approaches to practical clarification of subjective features of crimes related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Law of Ukraine, in particular in terms of highlighting the intent of active and passive subjects, the combination of which allows to qualify completely and clearly types of crimes under study, have been created.

Approaches to the systematization of theoretical researches on criminal responsibility for accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit in Ukraine have been detailed. As a result of the actions provided above, two approaches have been offered. The first one is temporal, which reveals the evolution of the domestic criminal and legal thought in the aspect of studying problems on the criminalization of the analyzed type of a crime. The second one is substantial, which demonstrates the mechanism of formation of the liability institution for the type of illegal criminal action provided above as well as the differentiation of approaches to the solving of the problem on qualification of crimes under study.

Approaches to the systematization of the perpetrators of crimes related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Law of Ukraine are presented.

While examining the development of criminal liability for accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit as an independent criminal institution of domestic science of criminal law, the necessity to systematize the relevant research on two criteria has been proved. The first one is temporal – to demonstrate the evolution of the domestic criminal law idea in terms of studying the problem of criminalization of the crime under study, which is directly affected by changes in Criminal Law. The second one is substantial – to reveal the formation mechanism of formation of the liability institution for the type of illegal criminal action provided above as well as the differentiation of approaches to the problem solving of crimes qualifying stipulated in Art. 368 of the Criminal Code of Ukraine, as well as its derivatives Art. 368¹ – 368⁵ of the Criminal Code of Ukraine. Within the time criterion, the differentiation of scientific researches has been suggested. It includes three stages: the 1st stage 1990–2001 – from the proclamation of Ukrainian independence to the

adoption of the Criminal Code of Ukraine; the 2d stage 2001–2013 – from the adoption of the Criminal Code of Ukraine to the introduction of the changes to the part of differentiation of generic and specific types of corruption crimes in the sphere of official and professional activities; the 3d stage from 2013 till now – it is characterized by the continuation of the evolution of the liability institution for accepting a proposal, promise, or obtaining an illegal benefit. The second, substantial, approach allows allocating the following agglomerations of theoretical studies: general theoretical research of corruption offenses and an illegal criminally punished activity in the sphere of official and professional activities related to public services delivery; a research agglomeration of liability problems for accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit by an official as well as classification of this crime stipulated in Art. 368 of the Criminal Code of Ukraine; a research agglomeration of foreign experience in a criminal prosecution for accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit by an official, what opens opportunities for us to implement the best experience in the sphere of corruption counteracting and combating.

By analyzing the social conditionality of the criminal liability for accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Law of Ukraine, some arguments of its appropriateness and necessity have been stated. They include obtaining a visa-free regime between Ukraine and countries of the Schengen area, which enables us to have opportunities for unrestricted penetration to the territory of the EU by people who cannot prove the legal origin of their benefits. It creates serious social and economic risks for EU countries. Secondly, the study has also outlined spreading traditions of corruption manifestation, which has become the consequence of a centralized and planned economy of the Soviet period. Thirdly, globalization consequences led to the fact that countries with low levels of corruption face more often those countries, where corruption is endemic, in particular, in Ukraine. The next aspect is the activity of non-governmental organizations, in particular, «Transparency International» which plays an increasingly important role in promoting corruption and attempts to create anti-corruption movements in many countries, including Ukraine. Then, the market's dependence on economic decisions and the increase of the need to

be competitive has created an environment where the pursuit of efficiency has become more important and corruption-related distortions attract more attention. Another element that can be defined as an element, factor, or a center of impact on the emergence and intensification of corruption actions is the liberalization and the growth of international trade, accompanied by the opening of domestic markets for foreign producers. Thus, the social conditionality of the crime criminalization stipulated in Art. 368 of the Criminal Code of Ukraine involves the need to assess the real negative consequences, the size of which will be extremely important for the qualification of this type of crime.

The study of ways to regulate criminal liability for accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the laws of some foreign countries makes it possible to conclude that most criminal laws of foreign countries are developed based on the Convention, which promotes the unification of approaches to corruption criminalization. On the one hand, it enables to develop certain common approaches and understanding of methods and mechanisms for combating crimes. On the other hand, it creates new opportunities for differentiating the crimes. However, some criminal legislation of European countries is being developed without taking into account provisions of the Convention (Germany, Sweden), creating their own system of qualifying features of corruption crimes. The criminal law of some countries contains a distinction between such offenses as bribery and illegal benefit (Switzerland, Denmark, Belgium, etc.), which enables various interpretations of the activities of persons in whose favor government officials make decisions. It provides the opportunity to introduce the institution of a completely legal lobby of business interests. However, it does not decriminalize real criminal manifestations, which have a negative public effect. The majority of foreign countries differentiate crimes related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit based on the subject of such a crime: officials of public and private (corporate) law. This division is happening through the considerable differentiation of liability: it is always crueler in the case of the public sector because in this case, national legislators suggest that the main damage is done not for public interests but a state's authority and its ability to

provide the appropriate level of the realization of its own functions by certain officials. It significantly reduces the trust and transparency of public and management relationships (France, Germany, Austria, etc.); in some countries (Switzerland, Denmark, Belgium), the acceptance of a proposal, promise of a proposal, demanding of a proposal as well as obtaining the illegal benefit are different crimes in their content. It considerably increases the effectiveness of criminal prosecution and broadens opportunities for law enforcement system to execute its functions in the sphere of corruption counteraction. The majority of foreign countries when regulating relationships in the sphere of corruption crimes combating uses different approaches to determining the illegal benefit. For example, the legislation of Germany, Belgium, and Denmark does not contain such clear formulations; and the French Criminal Code, on the contrary, provides several different interpretations of qualifying features of this type of corruption crimes, based on its size, method of obtaining, purpose, etc.

When analyzing the current state of legislative consolidation of crimes objects related to the acceptance of a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit in the Criminal Code of Ukraine, one can conclude that they unite four classes, each of which has a specific feature revealed through the direct object of the crime. They include: obtaining the illegal benefit related to the exercise of power by officials of bodies, institutions of public sector organizations, public and local authorities (Articles 364, 365, 368, 368², 369, 369² of the Criminal Code of Ukraine); obtaining the illegal benefit related to the performance of official duties in legal entities of private law (Articles 364¹, 368³ of the Criminal Code of Ukraine, etc.); obtaining the illegal benefit related to the performance of official activities in legal entities of both public and private law (Articles 366, 367, 370 of the Criminal Code of Ukraine, etc.); obtaining the illegal benefit in the process of carrying out professional activities, including but not limited to the provision of public services (Articles 365², 368⁴ of the Criminal Code of Ukraine, etc.). It has been proved that one of the most common approaches to determining the object of the crime is the approach the center of which is public relations, and therefore we can claim that the direct object of the crime under Art. 368 of the Criminal Code of Ukraine is relationship the content of which is to ensure the

performance of state functions, as well as to regulate the procedure of service in public authorities. This approach, on the one hand, questions the possibility to identify another object of the crime stated above through the category of «value,» and «good.»

When determining the subjective features of offenses related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Code of Ukraine, it has been proved that they are all combined with such identifiers as direct intent with the obligatory presence of selfish motives. They are peculiar for both subjects of the crimes under study: a passive one who provides the benefit, and an active one, which is regarded as a subject of a crime, who obtains the illegal benefits as payment or compensation for the results of their own actions. Therefore, the mental element of the analyzed types of crimes performs certain functions revealed due to the fact that the mental element is one of the main substantive elements of the qualification system of a criminal act and its distinction from other illegal acts or crimes. Subjective aspects of crimes related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Code of Ukraine demonstrate the degree of public danger of the act itself and provide criminological characteristics to the perpetrators. In addition, the subjective aspects of the crimes related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Code of Ukraine affect the personalization of a punishment for a person who has committed a criminal act. However, the research has identified that most of the dispositions of articles that establish criminal liability for accepting a proposal, promise or obtaining the illegal benefit, do not specify the form of guilt. Thus, in particular Part. 3, 4 Art. 354, Art. 368, Part. 3, 4 Art. 368³, Part 3, 4 Art. 268⁴, Part 2, 3 Art. 369² of the Criminal Code of Ukraine do not provide a clear understanding of the form of guilt. They provide opportunities for an expanded interpretation of the elements of such crimes, what hazards the processes of criminal prosecution of persons who commit relevant crimes, and it requires certain clarification.

Based on the results of the analysis of the qualification peculiarities of criminal offenses related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit under the Criminal Code of Ukraine, it has been identified that this process consists of the

following actions: a choice of the rule, which establishes the liability for the criminal act; liability establishment between factual indicators of the committed encroachment and the indicators of the crime stipulated in the Criminal Law; procedural consolidation of the conclusion on the presence or absence of the correspondence between the actual indicators of the committed encroachment and the indicators of the crime stipulated in the Criminal Law rule, – consolidation of the qualification results.

It has been proven that the main problem of prosecuting crimes related to accepting a proposal, promise, or obtaining the illegal benefit is to classify acts on such grounds as criminal penalties, and not administrative offenses. Thus, it is necessary to establish sequentially the following circumstances: to determine the elements of the crime that have a direct impact on determining the degree of liability as well as those elements that have an impact on its mitigation or, conversely, lead to aggravating consequences to understand the choice limits of criminal liability; to determine the degree of criminal act in general as well as the personal contribution of the subject of the crime to their occurrence; to clarify the limits on the use of possible punishment, its types and measure, as well as to determine the degree of justification of these limits due to the offence and punishment for it; to establish the conditions of possible exemption from liability for committing crimes related to accepting a proposal, promise or obtaining the illegal benefit, as well as to analyze the existence of such grounds in each particular case of committing an offence falling under the characteristics of such crimes; to determine the actual circumstances of a particular crime, to analyze the legal status and social status of the subject of the crime, to note the algorithm and mechanism of committing an offence by establishing ways to avoid or reduce negative consequences, to prevent and/or predict them; to determine the peculiarities of sentencing for committing crimes related to accepting a proposal, promise or obtaining the illegal benefit in accordance with particular rules of the Criminal Code of Ukraine, taking into account the qualifying features of the act.

Key words: criminal law, illegal benefit, promise, illegal proposal, crime, obtaining illegal benefit, liability, criminal liability.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Комарницька М. О. Окремі проблемні аспекти основного складу злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2017. Вип. 3. С. 147–157.

2. Комарницька М. О. Закордонний досвід законодавчої регламентації та практичних аспектів боротьби зі злочинами в сфері прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 176–181.

3. Комарницька М. О. Соціальна обумовленість криміналізації злочинів, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди та кримінальної відповідальності за їх скоєння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 319–322.

4. Комарницька М. О. Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом. *Internauka: International scientific journal*. Series: «Juridical Sciences». URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15916422819332.pdf>

Наукові праці у зарубіжних виданнях

5. Комарницька М. О. Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України. *Wschodnioeuropejskie: Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. Вип. 50. Т. 10. С. 34–38.

6. Комарницька М. О. Проблеми кримінально-правової кваліфікації окремих злочинів, предметом яких є неправомірна вигода. *International Journal «Law & Society»*. 2021. Issue 3. С. 32–41.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Komarnytska M. Legal system of Ukraine: New judicial reforms and new conceptual approaches. *Правова та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes*: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції ад'юнктів, курсантів і студентів (іноземними мовами). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 24–30

8. Komarnytska M. Criminal bribery and corruption liability under German law. *Правозахисна та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes*: тези доповідей та повідомлень здобувачів вищої освіти науково-практичної конференції (іноземними мовами). Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 54–56.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1	
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	
ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ	
АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ	
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ	28
1.1 Стан дослідження кримінальної відповідальності	
за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання	
неправомірної вигоди в кримінально-правовій літературі.....	28
1.2 Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності	
за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання	
неправомірної вигоди за кримінальним правом України	39
1.3 Регламентація кримінальної відповідальності за прийняття	
пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди	
за законодавством окремих зарубіжних держав	48
Висновки до першого розділу	57
РОЗДІЛ 2	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	
СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ	
ПРИЙНЯТТЯМ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ	
АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ	
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ	58
2.1 Об'єктивні ознаки складів злочинів, пов'язаних	
із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання	
неправомірної вигоди, за кримінальним правом України	58
2.1.1 Об'єкт складів злочинів, пов'язаних із прийняттям	
пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди,	
за кримінальним правом України	58

2.1.2 Предмет складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України	70
2.1.3 Об'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України	85
2.2 Суб'єктивні ознаки складів злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України	99
2.2.1 Суб'єкт складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України	99
2.2.2 Суб'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України	120
Висновки до другого розділу	130
РОЗДІЛ 3	
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРИЙНЯТТЯМ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ	
3.1 Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України	132
3.2 Особливості покарання за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України	154
Висновки до третього розділу	172
ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	179
ДОДАТКИ.....	200

ВСТУП

Актуальність теми. Транспарентність державно-управлінських відносин залежить від якості та чистоти здійснення суб'єктами владних повноважень покладених на них функцій. А від цього залежить якість соціально-економічних та суспільно-політичних процесів, рівень життя та добробуту населення, вся сукупність реалізованих державою гарантій. З огляду на те, що реалізація функцій держави покладається в кінцевому підсумку на конкретну особу, конкретного виконавця, то цілком логічно уявити, що держава має створити такі умови, за яких виконання такою особою функцій держави забезпечуватиметься максимально ефективно. Під ефективністю тут слід розуміти не лише повноту, своєчасність та правильність виконання функцій, а й забезпечення законності та високого рівня правопорядку під час такого виконання. Дійсно, виконання особою публічних функцій завжди пов'язане із корупційними ризиками отримання додаткової неправомірної вигоди від виконання нею специфічних повноважень. Така ситуація характерна не лише для державного сектору, а й для приватного, а також для будь-якої професійної діяльності, яка передбачає наділення особи певними повноваженнями щодо прийняття управлінських рішень чи здійснення спеціальних функцій.

Саме від законності виконання такими особами своїх функцій і залежить якість суспільних відносин, на які рішення таких осіб впливають. Держава, зокрема, забезпечує законність виконання ними своїх функцій, в тому числі засобами кримінального права, а тому актуалізація дослідження кримінально-правового характеру таких злочинів, об'єкт та об'єктивна сторона яких пов'язана із отриманням неправомірної вигоди, набуває особливого значення. Особливо це стосується сучасного етапу розвитку української державності, оскільки від прозорості та законності виконання посадовими особами своїх повноважень як в державному, так і в приватному секторі залежить рівень довіри світової спільноти до України.

Додаткова актуальність дослідження злочинів, пов'язаних із отриманням неправомірної вигоди, полягає у тому, що в такому випадку корупція сприяє

створенню паралельної системи управління, яка деформує зовнішній вияв публічно-управлінських функцій в сфері державного управління та конкурентних відносин у приватному секторі. Все це загрожує суспільним інтересам, а також правам та інтересам приватних осіб.

Ступінь наукової розробки проблеми. Сучасний стан та тенденції наукових пошуків у сфері подолання корупції та притягнення до відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України засвідчує поступове та все більш активне зростання наукового інтересу до цієї проблеми.

Так, аналіз загальних теоретико-методологічних засад дослідження кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України здійснювали такі вчені, як П. П. Андрушко, О. Ф. Бантишев, О. Ю. Бусол, Ю. В. Гродецький, В. К. Грищук, С. О. Загороднюк, М. І. Карпенко, О. О. Кашкаров, Є. В. Лащук, М. І. Мельник, А. В. Мисливий, В. І. Надрага, Є. М. Найдьон, Н. Р. Палій, Б. В. Романюк, А. В. Савченко, Ю. Ю. Сивопляс, С. О. Сопін, А. А. Стрижевська, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, А. І. Шило, Ю. Ю. Янішевська та ін.

Проблематику кримінально-правової характеристики складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, розробляли такі вчені, як П. С. Берзін, О. С. Бондаренко, Л. П. Брич, В. О. Гацелюк, Ю. В. Городецький, Р. Г. Григор'єв, О. М. Грудзур, О. П. Денега, О. О. Дудоров, М. Б. Желік, Л. М. Казанська, В. В. Калитаєв, О. О. Кваша, В. М. Киричко, Г. С. Крайник, В. П. Кушпіт, Р. Л. Максимович, Д. Г. Михайленко, Я. В. Ризак, В. Є. Скулиш, А. М. Соловйова, М. І. Хавронюк, Ю. О. Чернега, О. В. Шемякін, С. В. Якімова та ін.

Своєю чергою, питанням кваліфікації відповідальності та покарання за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, присвячено надзвичайно мало робіт, але звертають на себе увагу результати наукових пошуків таких дослідників та практиків, як В. В. Березнер, В. М. Бурдін, О. І. Гузоватий,

М. О. Іллічов, І. Д. Каминін, Я. В. Ризак, Д. І. Крупко, В. В. Плекан, Д. А. Третяков, М. О. Тучак, Л. О. Ужва, П. Л. Фріс, В. В. Шмигельський, Д. О. Шумейко, О. Д. Ярошенко та ін.

Дослідження зарубіжного досвіду щодо кримінального подолання корупційних проявів та притягнення до відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди є центральною тематикою в роботах таких авторів, як Д. О. Гарбазей, М. Б. Желік, В. А. Клименко, О. М. Костенко, В. Г. Кундеус, В. І. Осадчий, В. П. Проценко, А. В. Серебреннікова, Т. М. Супрун та ін.

Водночас нині в нових умовах державотворення в Україні є гостра потреба в появі нового комплексного дослідження з питань підвищення ефективності процесу притягнення до відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів слідства Львівського державного університету внутрішніх справ та в рамках наукових тем «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номери державної реєстрації 0112U007493, 0115U006501) та «Протидія злочинам, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0118U005374).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол від 26.10.2019 № 4).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є формування цілісної концепції відповідальності за злочини, які пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди за кримінальним правом України.

Досягнення поставленої мети передбачало реалізацію низки дослідницьких завдань, а саме:

– здійснити аналіз стану дослідження кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди в кримінально-правовій літературі;

– розкрити соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України;

– визначити якість регламентації кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за законодавством окремих зарубіжних держав;

– проаналізувати об'єктивні ознаки складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України;

– встановити зміст суб'єктивних ознак складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України;

– розглянути проблемні питання кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України і висловити позицію щодо удосконалення цього процесу;

– визначити особливості покарання і звільнення від нього за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди;

– визначити можливі способи удосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у рамках вчинення злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України.

Предметом дослідження є відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України.

Методи дослідження. Практична цінність та достовірність результатів дисертації досягнуті шляхом поєднання в процесі наукового пізнання загально-

наукових та спеціально-наукових методів, притаманних правовій науці, а також науці кримінального права.

Висока релевантність та практична цінність отриманих результатів пояснюється застосуванням системного підходу, за допомогою якого було зроблено необхідний аналіз сучасного стану кримінально-правового забезпечення відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України (розділ 2). В межах дослідження загальних засад кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України найбільшого успіху було досягнуто завдяки поєднанню методів діалектики, аналізу і синтезу, системного та структурного підходів, а також методу герменевтики та формально-логічного методу (підрозділ 1.2; розділ 2, розділ 3). Поєднання методів історизму та формально-логічного методу дав змогу провести ретроспективний аналіз стану дослідження кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України (підрозділ 1.1). Застосовуючи формально-правовий метод, герменевтичний та метод системного аналізу розкрито особливості кримінально-правової характеристики складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України (розділ 2). На основі методів комплексного аналізу, герменевтики та формально-логічного досягнуто необхідних результатів у процесі аналізу сучасного наукового уявлення про суб'єктивну сторону та суб'єкт складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України (підрозділи 2.2, 2.3). Метод правового моделювання дав змогу суттєво підвищити якість та оптимізувати кримінально-правове забезпечення процесу притягнення до кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України.

Теоретичною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції,

обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України; вітчизняне законодавство в аналізованій сфері, особливо положення Кримінального кодексу України, законодавства в сфері запобігання та протидії корупції, а також судова практика щодо аналізованої в дисертації низки питань.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що уперше комплексно, після істотних змін у Кримінальному кодексі, вивчено склади злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, та запропоновано способи удосконалення кримінального законодавства у цій частині, а саме:

вперше:

– обґрунтовано неможливість за жодних підстав звільнення від покарання, відповідно до ст. 75 КК України, осіб, які вчинили злочини щодо прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди;

– визначено мінімальний розмір неправомірної вигоди у межах одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 1 січня календарного року, в якому вчинено злочин;

удосконалено:

– питання щодо моменту закінчення складів злочинів, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди. Констатовано, що закінченими такі злочини будуть тоді, коли в суб'єкта злочину фактично з'являються три компетенції власника майна: володіння, користування, розпорядження на свій розсуд;

– розуміння впливу специфіки неправомірної вигоди на кримінально-правову кваліфікацію. Зокрема, інша кримінально-правова оцінка має бути у разі, якщо предметом неправомірної вигоди є ті речі та матеріальні цінності, обіг яких заборонений чи обмежений відповідно до чинних нормативно-правових актів. Використання цих предметів як неправомірної вигоди є підставою для додаткової кваліфікації аналізованих злочинів за сукупністю із злочинами, передбаченими статтями КК України, що регламентують відповідальність за їх незаконний обіг;

дістали подальший розвиток:

– теоретичні положення щодо доцільності встановлення на законодавчому рівні підстав і умов звільнення особи від кримінальної відповідальності за

прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, зокрема: 1) вчинення злочину вперше; 2) у разі добровільної заяви особи про вчинене діяння органу, службова особа якого має право повідомляти про підозру, ще до отримання цим органом із інших джерел інформації про такий злочин; 3) за відсутності у діях такої особи іншого складу злочину; 4) у разі відсутності у діях такої особи кваліфікованих чи особливо кваліфікованих ознак складу злочину;

– правило кримінально-правової кваліфікації за наявності посередництва щодо передачі неправомірної вигоди. Обґрунтовано, що посередника не можна визнавати пособником щодо давання чи одержання неправомірної вигоди, якщо він не допомагав вчиненню злочину у будь-який спосіб, передбачений у ч. 5 ст. 27 КК України, предметно не брав участі у реалізації домовленості між сторонами;

– положення, що стосуються призначення покарання, через окреслення пропозицій щодо удосконалення санкцій за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані під час виконання дисертації результати мають значення і для теорії кримінального права, і для практики застосування кримінально-правових положень про злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Сформульовані висновки і пропозиції можуть слугувати підґрунтям для удосконалення законодавства України, зокрема кримінально-правових норм. Результати дослідження також можуть бути використані в навчальному процесі під час викладання Загальної та Особливої частин кримінального права України, а також спецкурсів щодо вивчення кримінальної відповідальності за корупційні злочини (акт впровадження від 06.10.2020 № 36/1). Водночас, окреслені положення можуть бути застосовані працівниками правоохоронних і судових органів під час кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь у зазначеній сфері та призначення покарання за такі діяння. Своєю чергою, зроблені у дисертації висновки та подані пропозиції можуть бути основою для наукових досліджень щодо цієї проблематики в майбутньому.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом власних розробок автора. Наукові положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертації апробовані автором на таких науково-практичних заходах: науково-практичній конференції ад'юнктів, курсантів і студентів (іноземними мовами) «Правова та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes» (м. Львів, 2015); науково-практичній конференції (іноземними мовами) «Правозахисна та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes» (м. Львів, 2017).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у восьми наукових працях, із яких чотири статті – у наукових фахових виданнях України, дві статті – в іноземному науковому фаховому виданні, а також двох тезах виступів та доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 203 сторінки, з яких основний текст – 159 сторінок, список використаних джерел (215 найменувань) – 21 сторінка, два додатки – 4 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

1.1 Стан дослідження кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди в кримінально-правовій літературі

Нами пропонується виокремити низку етапів розвитку доктринального забезпечення процесу теоретичного та практичного становлення інституту прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, а саме: етап до кодифікації кримінального законодавства (часові межі можна визначити періодом до 2001 року, до прийняття КК України); етап від кодифікації кримінального законодавства до його еволюції (часові межі від 2001 р. до 2013 р.); етап від еволюції кримінального законодавства до загострення проблеми протидії корупційним злочинам та інтенсифікації боротьби із такими злочинами, що стали вважатися однією із системних та найбільш значущих перешкод стратегічного розвитку України (після 2013 року). Цей третій період пропонуємо розглядати після набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [149], яким ознаменувалося остаточне приєднання України до вказаної Конвенції та посилення боротьби із корупційними злочинами шляхом імплементації найкращих надбань закордонного досвіду, а також найкращих здобутків вітчизняної кримінально-правової науки, які були трансформовані із теоретичних положень у практичні норми законодавства.

Кожен із аналізованих етапів охоплює найбільш типові та ґрунтовні дослідження, більшість із яких спрямовані на диференціацію та деталізацію суб'єктно-об'єктного складу аналізованого типу злочинів, а також на вирішення найбільш гострих проблем кваліфікації діянь, що підпадають під ознаки вказаних злочинів. Цінність такого підходу розкривається через наочність супроводження змін у кримінальному законодавстві теоретико-методологічними пошуками в сфері підвищення ефективності протидії корупції.

На етапі до прийняття КК України найбільший інтерес становлять дослідження таких вчених, як В. П. Проценко [163], А. Я. Светлов [170], які, хоча і вважаються радянськими вченими, однак їхні роботи були орієнтовані на демократичні засади інституту кримінальної відповідальності, через що вони змогли отримати можливість для захисту своїх наукових досягнень лише в процесі «перебудови». Цінність наукових розробок вказаних вчених полягає в тому, що вони ґрунтовно досліджували питання відповідальності за службові злочини, а їх результати згодом мали суттєвий вплив на становлення вітчизняної школи кримінального права.

Зокрема, О. Г. Фролова згодом досліджувала кримінологічні проблеми системи кримінальних покарань та їх диференціації [193], а В. Я. Тацій головний акцент спрямовував на дослідженні об'єкту злочинів [178; 180; 179]. Суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона злочинної діяльності є центральними темами у дослідженнях А. М. Соловйової [175] та П. Л. Фріса [191; 192], а питання відповідальності службових осіб порушено лише згодом у працях М. О. Іллічова, який надзвичайно вузько та специфічно висвітлює інститут протиправної поведінки, пов'язаної із службовим становищем особи, а також фактично одним із перших виокремлює спеціальний суб'єкт та відповідні спеціальні суспільно небезпечні наслідки [50bookmark7]. Дослідження цього періоду не мають системності, вони присвячені здебільшого питанням загальнотеоретичного характеру, але саме в цей період відбувається становлення вітчизняної науки кримінального права, а тому цінність цих досліджень полягає в тому, що в них

закладено основні засади, ґрунтовні принципи та орієнтири розвитку кримінально-правової доктрини, а відтак і розвитку в подальшому кримінального законодавства.

Після прийняття в 2001 році КК України науковий інтерес до дослідження складу злочинів у сфері службової діяльності отримав нової актуальності. Так, наприклад, злочини пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди як вид неправомірної поведінки, активно досліджували Д. Г. Михайленко [103], М. В. Кочеров [77] та інші. Кримінально-правовий аналіз різних аспектів злочинної корупційної діяльності аналізувалися в працях Ф. В. Шиманського [199 [bookmark11](#)] та І. Д. Каминіна [54].

Окремо слід відзначити праці В. М. Бурдіна, який досліджував пропозицію хабара як різновид корупційної злочинної діяльності [12], та О. М. Грудзур, який ґрунтовно досліджував співставлення категорій «хабар» та «неправомірна вигода» [35], результати якого згодом стали однією із підстав для диференціації складів злочинів, передбачених ст. 368 КК України. Такі саме наслідки спричинили і результати досліджень А. І. Шило [198], а також праці О. О. Кашкарова, який аналізував диференціацію категорій «одержання незаконної винагороди» та «одержання хабара» [56; 57]. При чому основний акцент дослідник робив саме на характері виконуваних особою функцій, специфікація яких і призводить до отримання монопольних можливостей щодо вирішення окремих питань у сфері прийняття рішень, за які така особа може отримувати неправомірну вигоду.

Більш ґрунтовними та системними дослідженнями слід вважати роботи В. М. Киричко [60] та М. І. Карпенко [55], які опрацьовували теоретико-методологічне наповнення інституту кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Результати досліджень цих вчених створили необхідне теоретичне підґрунтя для вирішення проблем природи та правової оцінки неправомірної вигоди у кримінальному праві, а також правової оцінки дій щодо отримання неправомірної вигоди службовою особою. Такі питання порушують у своїх працях і Ю. В. Городецький [32], В. В. Калітаєв [53]

та інші. Але найбільша цінність аналізованого періоду появи кримінально-правових досліджень демонструється подальшими наслідками розвитку кримінально-правової доктрини.

Зокрема це демонструється появою нових трендів у дослідженні криміногенних аспектів службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Корупційні злочини розглядаються як похідні від природи та характеру публічної діяльності, а також діяльності, пов'язаної із наданням відповідних публічних послуг, службовою діяльністю, пов'язаною із виконанням специфічних повноважень чи займання спеціальних посад, які надають можливість та доступ до прийняття управлінських рішень, що впливають на характер виконання публічних функцій. Одержання неправомірної вигоди детермінується як девіантна форма службової діяльності, яка негативно впливає на характер та повноту виконання професійних обов'язків, але є невід'ємною частиною саме такої форми виконання особою покладених на неї повноважень.

Також злочини у сфері службової та професійної діяльності вивчали такі науковці, як С. В. Гізимчук, Ю. В. Гродецький та В. І. Тютюгін [183].

Після прийняття відповідних змін до КК України та прийняття національних програм із подолання корупції відбувається трансформація наукової думки та доктринальних підходів до вивчення проблематики кримінально-правової детермінації аналізованої категорії злочинів. Так, С. О. Загороднюк [48] та С. О. Сопін [176] приділяють увагу дослідженню предметної складової корупційних злочинів. Своєю чергою, більш вузькою спрямованістю характеризуються роботи Є. М. Найдзон [111].

Натомість, системного бачення проблематики кваліфікації злочинів у сфері прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди та визначення міри відповідальності за них здійснюється у працях таких вчених, як Д. О. Шумейко [203], А. В. Савченко [169; 167; 168], М. Б. Желік [47; 45; 46] та ін.

Більш практичний аспект питань, пов'язаних із розслідуванням, кваліфікацією, притягненням до відповідальності за скоєння аналізованого виду

злочинів, є основним предметом досліджень більш пізнього періоду. Так, наприклад, лише після 2014 року з'являються більш-менш системні та ґрунтовні роботи в цьому напрямі.

О. О. Дудоров досліджує проблематику кваліфікації злочину, передбаченого статтею 368 КК України, як основне, що пов'язано із диверсифікацією складів вказаного злочину в КК України [39; 41; 40; 42]. Такі вчені, як О. О. Кваша [58], В. І. Осадчий [121; 123; 122], С. В. Якимова [207; 205; 206; 208] та ін. також здійснюють теоретичне обґрунтування та вивчають цю проблематику.

Водночас набувають актуальності і проблемні аспекти інституту відповідальності за злочини, пов'язані із отриманням неправомірної вигоди. Наприклад, В. В. Плекан досліджує різні теоретичні питання кримінальної відповідальності за посередництво у наданні та/або одержанні неправомірної вигоди [128]. Своєю чергою, О. Д. Ярошенко спрямовує свій науковий інтерес на питання кримінальної відповідальності за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі [212].

Ще одну класифікацію теоретико-методологічних досліджень проблематики прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України слід запропонувати за критерієм спеціалізації предмета таких досліджень. Зокрема, на нашу думку, можливість виокремлення та більш ґрунтовного глибокого в теоретичному плані дослідження інституту кримінально-правової відповідальності за корупційні злочини є результатом збільшення інтенсивності досліджень теоретичних, загально спеціальних, а лише згодом родових та вузькоспеціальних аспектів аналізованого виду злочинів. Словом, слід дослідити сам механізм детермінації елементів складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України, від результатів загальнотеоретичних пошуків до надзвичайно спеціальної та вузькопрофільної кваліфікації як самих видів злочинної поведінки, так і детермінації міри та видів відповідальності за вказані злочинні діяння.

Так, наприклад, загальнотеоретичні питання юридичної відповідальності за корупційні злочини аналізовані в працях С. М. Клімової, Т. В. Ковальнової,

М. О. Тучака, які обстоюють необхідність чіткої детермінації й відокремлення корупційних злочинів від корупційних проступків [61]. Схожої позиції дотримуються й інші дослідники, зокрема О. М. Грудзур, який наголошує на ґрунтовнішому розмежуванні категорій «хабар» та «неправомірна вигода» [35], В. В. Березнер, який досліджує об'єкт підкупу службової особи як елемент складу корупційних злочинів [7; 8], а також А. А. Музика, Є. В. Лащук, основна дослідницька увага яких спрямовується на детермінацію предметів злочину [106; 107] та інші.

Окремої уваги набувають дослідження кримінально-правової природи підкупу Ю. А. Комісарчук та С. В. Якимової [71], а також роботи Г. С. Крайник в сфері визначення неправомірної вигоди як предмета злочинної діяльності караної саме за кримінальним законодавством, а не адміністративним [78].

Р. Л. Максимович також акцентує на глибокі теоретичні питання розмежування кримінально-правової та адміністративно-правової природи корупційних злочинів. Зокрема, науковець доходить висновку щодо необхідності розмежування їх за ознаками неправомірної вигоди у складі злочину, а також за правовим становищем та правовим статусом суб'єктів таких злочинів [98; 99]. Така сама думка простежується і в дослідженнях П. П. Андрушка та А. А. Стрижевської [2]. Своєю чергою, П. С. Берзін та В. О. Гацелюк досліджують необхідність уточнення кваліфікації злочинів за суб'єктною їх ознакою [9]. Водночас О. Бабіков акцентує на необхідності дотримання все-таки об'єктної та предметної детермінант їх кваліфікації [5].

Питання про співучасть як обтяжуючу обставину при кваліфікації злочинного діяння за статтею КК України про одержання неправомірної вигоди або провокацію підкупу аналізується в роботах О. О. Квапі [58]. Водночас В. В. Плекан приділяє увагу теоретико-прикладним аспектам кримінально-правової характеристики співучасті у злочинах про надання та/або одержання неправомірної вигоди, доводячи при цьому доцільність кваліфікації всіх видів посередництва у підкупі, що суттєво впливатиме на міру відповідальності за скоєння аналізованого виду злочинів [128]. Питання відповідальності

за корупційні злочини є основним у дослідженнях В. В. Березнера [7; 8], однак лише на загальнотеоретичному рівні.

Більш спеціалізовані дослідження родової характеристики злочинів в сфері професійної та службової діяльності присвячені роботи деяких вчених, які зробили неабиякий вклад не лише в розвиток науки кримінального права, але своїми дослідженнями сприяли диференціації законодавчого закріплення різних складів корупційних злочинів, створюючи відповідні передумови для підвищення ефективності державної політики в сфері протидії та подолання корупції.

Так, наприклад, А. В. Савченко, аналізуючи склади злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг, обґрунтовує необхідність посилення відповідальності за такі злочини, а також необхідність диференціації їх видового різноманіття [169; 167; 168]. Така сама думка простежується в роботах Ю. В. Гродецького, С. В. Гізимчука та В. І. Тютюгіна [183], при чому останній приділяє значну увагу питанням криміналізації корупційних злочинів, детермінуючи останні на декілька різновидів, об'єднаних родовими ознаками, зокрема: сфера суспільних відносин, пов'язана із наданням публічних послуг або виконанням службових обов'язків; спеціальний правовий статус осіб, які здійснюють професійну діяльність; особливості об'єктивної сторони складу таких злочинів тощо [182].

Питаннями додаткової криміналізації аналізованого виду злочинів присвячені також роботи таких вчених, як В. Є. Скулиш [173] та І. Мезенцева [100]. Продовжує дослідження об'єкту та предмета вказаних злочинів С. О. Загороднюк [48], а також М. І. Карпенко [55]. Слід зауважити, що дослідники постійно доходять висновку, що криміналізація корупційних злочинів має відбуватися в бік диференціації складів злочинної протиправної поведінки, а також детермінації об'єктивної сторони та об'єкта таких злочинних діянь.

Наприклад, В. М. Бурдін аналізує пропозицію хабара з точки зору диференціації кримінальної відповідальності, а також розширення суб'єктивної

сторони такої протиправної діяльності [12]. Таку саму думку можна простежити у працях А. В. Мисливого, який приділяє увагу корупційним злочинам як модусам девіантної поведінки, а не як окремим проявам протиправного діяння, пов'язуючи корупцію із способом життєдіяльності [102].

Цю тематику аналізував і О. С. Бондаренко. При чому окрему увагу дослідником приділено впливу предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності [10]. Водночас О. Ф. Бантишев робить висновок про необхідність приділення значно більшої уваги спеціалізації методів кримінально-правової кваліфікації таких злочинів [6].

Детально склад злочину, передбаченого ст. 368 КК України, вивчають такі вчені, як О. Узунова, Є. Артёмов (через причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням та відповідними суспільно небезпечними наслідками) [188]; Н. Р. Палій (в аспекті детермінації об'єкта та предмета такого злочину) [125] та інші. При цьому Л. О. Ужва [186], а також Ю. Ю. Сивопляс [171] в своїх дослідженнях акцентують на спробах розширити кваліфікуючі ознаки такого протиправного діяння, як отримання неправомірної вигоди, через диференціації особливих рис правового статусу осіб, які таку вигоду отримують.

Предмет підкупу особи, яка надає публічні послуги, як злочинної діяльності, розглядається в працях Р. Л. Максимовича [99] та С. В. Якимової [206; 208]. Об'єктивну сторону вказаного злочину активно досліджують В. П. Кушпіт, який здійснив системний кримінально-правий аналіз активних і пасивних форм підкупу службової особи – юридичної особи публічного права [93; 92], а також О. О. Кашкаров, увага якого спрямовується зазвичай на визначення комплексу дій, якими детермінується одержання незаконної винагороди, а також відмежовується ця протиправна дія від одержання хабара [56; 57].

Найбільш системним дослідженням проблематики кримінально-правової характеристики прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди є праця М. Б. Желіка, який розкриває не лише вузькоспеціальні аспекти визначення об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної

сторони складу вказаного злочину, а й визначає найкращі надбання зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за вказаний злочин, а також розкриває особливості караності за таку протиправну діяльність [47; 45; 46].

С. В. Якимова також вирішує питання кваліфікації протиправного діяння за ст. 368 КК України, зокрема досліджуючи родові та видові ознаки отримання неправомірної вигоди за кримінальним законодавством України, а також окремі більш спеціальні сутнісні характеристики корупційної злочинної діяльності [207; 205; 206; 208].

Міжнародно-правовий аспект криміналізації прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою досліджували такі вчені, як А. В. Савченко [168], Ю. Ю. Янішевська [209] та інші.

Д. О. Гарбазей в своїх дослідженнях наголошує на значенні прийнятих у рамках міжнародних міждержавних організацій правових актів, що містять норми рекомендаційного характеру щодо протидії корупції, зокрема: одержання неправомірної вигоди, надання неправомірної переваги, незаконне збагачення, зловживання службовим становищем, розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою та розкрадання майна у приватному секторі, відмивання доходів, одержаних від правопорушень, пов'язаних із корупцією [29]. Водночас постатейне порівняння кримінального законодавства в частині притягнення до відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою здійснює М. І. Хавронюка [194] та інші.

Окремої уваги заслуговують праці, що є класичними з огляду на доктринальні підходи до кримінально-правової характеристики злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, зокрема: В. К. Грищука [34], Ю. А. Александрова, В. І. Антипова [83], Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова [82; 85] тощо. Також необхідно згадати праці В. М. Киричка щодо дослідження кримінальної відповідальності за корупцію [60].

Відтак можна виокремити три етапи досліджень на відповідну тематику:

Перший – із 1990 р. до 2001 р., тобто від проголошення незалежності України (1991 р.) до прийняття Кримінального кодексу України (2001 р.);

Другий – із 2001 р. до 2013 рр. – від прийняття Кримінального кодексу України до внесення змін щодо розрізнення родових та видових типів корупційних злочинів у галузі службової та професійної діяльності;

Третій – із 2013 р. до нині, особливістю якого є подальший розвиток інституту відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Натомість інший підхід – за предметним критерієм – є, на нашу думку, найбільш цікавим з точки зору механізму становлення інституту відповідальності за кожний окремий злочин, передбачений ст. ст. 160 «Підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму»; 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації»; 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»; 368³ «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»; 368⁴ «Підкуп особи, яка надає публічні послуги»; 368⁵ «Незаконне збагачення».

Становлення видової різноманітності таких злочинів демонструє реальну потребу підвищення ефективності системи заходів з протидії корупції, а також потребу продовження пошуку теоретико-методологічного інструментарію відмежування протиправної винної діяльності в цій сфері, яка підпадає під ознаки адміністративних правопорушень та кримінально караної діяльності.

Відтак нами пропонується виокремлювати такі комплекси теоретичних розроблень, як:

– загальнотеоретичні розробки щодо корупційних злочинів та кримінально-протиправної поведінки в галузі службової та професійної діяльності. Дослідження, які охоплюються цим класом містять фундаментальні найбільш

теоретично-значущі результати, які є підґрунтям для дослідження складу аналізованого виду злочинної діяльності, її кваліфікуючих ознак та механізмів притягнення до відповідальності. В часовому вимірі ці дослідження збігаються із етапом до прийняття КК України, а також до внесення відповідних змін до Розділу XVII КК України. До цього комплексу досліджень слід віднести також праці українських науковців у сфері кримінального права.

– комплекс розроблень щодо родових ознак злочинів у сфері службової та професійної діяльності, що пов'язана з наданням публічних послуг. Він характеризується тим, що охоплює роботи вчених, наукова цінність яких є у становленні самостійного кримінально-правового інституту корупційних злочинів та опрацювання фундаментальних детермінант і відмежування його від корупційної діяльності адміністративно-правового змісту. Саме до цього комплексу наукових джерел належать роботи вчених, які сприяли опрацювання родових ознак корупційних злочинів, вирішенню теоретичних питань диверсифікації термінологічного інструментарію тощо;

– комплекс наукових розробок щодо відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Цінність результатів наукових пошуків в цьому напрямі розкривається через повноту та вичерпність теоретичного обґрунтування об'єкта, предмета, об'єктивної сторони, а також суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України. Детермінація структурних елементів складу цього злочину і дала змогу, на нашу думку, диференціювати подібні до нього склади злочинів, визначені в ст. ст. 368³ – 368⁵ КК України;

– комплекс розроблень щодо досвіду зарубіжних держав у галузі кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, який дає змогу впровадити у національне законодавство норми щодо досвіду іноземних держав у галузі протидії та боротьби з корупцією.

1.2 Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України

У нашому суспільстві одним із найбільш соціально значущих та загрозливих кримінальних виявів корупції є прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Корупційні злочини не мають такої яскраво помітної та видимої шкоди, як, наприклад, злочини проти життя і здоров'я (зокрема, вбивство, тілесні ушкодження тощо) чи злочини проти власності та громадського порядку, тому небезпека від цього виду злочинів не є настільки очевидною. Надскладним є визначення розміру шкоди від отримання службовою особою неправомірної винагороди, оскільки така шкода належить до категорії ймовірної та потенційної [69, с. 320].

Однак, на нашу думку, соціальні ризики від таких злочинів мають значні комплексні наслідки, оскільки нівелюють систему публічного управління, водночас засвідчують наявність, так званої, варіантної системи прийняття управлінських рішень, вирішення суспільно важливих питань за певну винагороду, а також формують основу для такої системи. Відтак зазначене має протиправний кримінальний характер і не може бути нормальним виявом реалізації державно-владних або публічно-управлінських функцій.

Все це створює стійке уявлення в суспільстві, що вирішення будь-яких питань, які належать до компетенції посадових та/або службових осіб публічного та приватного права, залежить від чинників, які не співвідносяться із закріпленими на законодавчому рівні вимогами та умовами виконання вказаними особами своїх функцій.

Наприклад, у своєму редакційному виданні 31 грудня 2014 року «The Financial Times» охарактеризував 2014 рік як рік корупції. Наступні три роки могли б мати такий самий «титул». Ступінь уваги, яка зараз приділяється корупції, здебільшого з боку інститутів громадянського суспільства, об'єктивує відповідну увагу науковців в сфері кримінального права, а також законодавців різних держав, що

зрештою втілюється в сукупність детермінант, які втілюють соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за аналізовані склади злочинів.

Загалом можна стверджувати, що соціальна обумовленість – це відповідь держави на суспільну потребу щодо формування відповідного ступеня та змісту гарантій законності. Тобто держава має виробляти певну основу та передумови для підвищення довіри до її апарату та системи [52]. Відтак відкритість та прозорість публічного управління є головною ознакою ефективності державної влади.

О. І. Гузоватий зазначає, що соціальна обумовленість кримінальної відповідальності – «це репресивно-правове реагування держави на «болюче для неї та суспільства заподіяння шкоди таким благам, як відносини, що забезпечують авторитет держави, порядок здійснення державної служби, цілі і завдання установ та організацій публічного сектору, встановлений (нормативно закріплений) порядок їх функціонування» [36, с. 35–38]. Така реакція чітко простежується у чинному КК України, оскільки кодекс містить доволі багато видів корупційних злочинів, із-поміж яких у рамках кримінального переслідування одне з найважливіших місць має саме прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Л. М. Прокументов наголошує, що така реакція держави містить ознаки «необхідної криміналізації суспільно небезпечного діяння». Тобто держава відповідає (реагує) на суспільну потребу щодо визнання певного діяння протиправним та кримінально каранним. І це реалізується шляхом «новелізації кримінального законодавства» [162, с. 19–22]. Однак для такої новелізації потрібне підґрунтя, яке, на думку науковця, вказує на «наявність дійсної суспільної потреби в кримінально-правовій нормі» [162, с. 19–22]. Водночас, як зазначає Л. М. Прокументов, «дійсність суспільної потреби» – це надзвичайно важлива потреба, тобто «критичний стан соціальної невдоволеності тією чи іншою проблемою, яка потребує втручання з боку держави» [162, с. 19–22].

На думку М. І. Хавронюка, все це обумовлює наявність різних ознак соціальної обумовленості. Однак, як зазначає вчений, основною з них є те, що остання (соціальна обумовленість) виникає через суспільну небезпеку діяння та

полягає «в загрозі заподіяння або в заподіянні шкоди об'єктам кримінально-правової охорони» [194, с. 55].

Своєю чергою, Д. А. Третьяков акцентує на оціночному характері суспільної небезпеки та шкоди, яка заподіюється внаслідок прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди [181, с. 421]. Водночас науковець зазначає, що такий злочин є одним із чинників щодо загрози національній безпеці та демократичному розвитку нашої держави, оскільки «корупція в Україні має масштабний, системний, організований характер», а також «визначальний вплив на політику, економіку та інші сфери суспільного життя» [181, с. 421].

На нашу думку, такий висновок Д. А. Третьякова є дещо перебільшений, оскільки облічити реальні втрати від вчинення подібних злочинів доволі складно, а стверджувати, що саме якийсь конкретний злочин, зокрема передбачений ст. 368 КК України, є загрозою для національної безпеки, вважаємо, зменшує соціальну значущість інших корупційних злочинів. Корупція як явище є загрозою для національної безпеки, а тому виокремлювати деякі корупційні злочини в самостійні загрози для національної безпеки є передчасно та необґрунтовано.

О. Ю. Шостко щодо зазначеного наголошує, що для держави і суспільства найнебезпечнішою є ситуація, коли корупційні діяння вчиняють «керівники державних, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, які незаконно й неправомірно використовують свій державний статус для отримання переваг» [202, с. 179–182]. Науковець зауважує, що такі особи відрізняються від інших злочинців обсягом та величиною владних компетентностей «для самозбагачення та отримання інших вигод». Відтак соціальна обумовленість відповідальності за такі злочини проявляється через зміст правового статусу осіб-злочинців, а також можливості доступу до ухвалення рішень під час виконання державних функцій [202, с. 179–182].

Водночас Ю. О. Чернега зазначає, що суспільну небезпечність формують такі фактори: зміст об'єкта злочину (з огляду на важливість); розмір та характер шкоди, яка заподіюється; зміст об'єктивної сторони діяння (тобто спосіб, знаряддя, засоби, місце, час, обстановка вчинення злочину); форма та ступінь вини особи, яка скоїла злочин; мотив та мета злочинного діяння [197, с. 53–54].

Свою чергою, О. Ю. Бусол вказує, що, оскільки у корупційних зв'язках зацікавлені не тільки особи, уповноважені на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування та прирівняні до них особи, а й пересічні громадяни, важливим елементом є «підтримка й заохочення громадян до активної протидії таким злочинам» [13].

Відтак, вважаємо, що соціальна обумовленість відповідальності за корупційні діяння виражається у тому, що корупція деформує організацію публічного управління, а також є підґрунтям для формування варіантної системи ухвалення рішень, які легітимізуються сукупністю та обсягом компетенцій службових осіб публічного чи приватного права, однак наслідки яких не є відповідними потребам розвитку держави, а також нівелюють поняття «законність» і деформують поняття «соціальна справедливість».

Тому О. П. Деніга в своїх дослідженнях доходить висновку, що усвідомлення більшістю представників суспільства руйнівного впливу корупції на суспільні блага, а також потреба суспільства у самозбереженні зумовлюють необхідність визнання на теоретичному рівні негативного впливу вказаних факторів на суспільні відносини (як відокремленого явища), що суміщається з практичною лояльністю до визначених випадків корупції (коли особи є суб'єктами, в інтересах яких вчиняються певні діяння) [38, с. 66]. З огляду на викладені теоретичні позиції, вважаємо за доцільне визначити декілька аргументів, які свідчать про соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України: по-перше, отримання безвізового режиму між Україною та державами Шенгенської зони, що дає можливості для безперешкодного проникнення на територію ЄС осіб, які не можуть підтвердити легальне походження їхніх доходів, що створює для країн ЄС серйозні соціально-економічні ризики. Така загроза активізувала діяльність організацій із протидії легалізації доходів, отриманих злочинним, у тому числі корупційним, шляхом, що автоматично зумовило необхідність диференціації та детермінації складів корупційних злочинів; по-друге, поширення традицій

корупційних виявів, що стали наслідком централізовано-планової економіки радянського періоду. Зараз широко відомо, що централізовано плановані економіки такі, як Радянський Союз, керували економікою тоталітарно та зазнали значних корупційних практик. Це спричинило глобальну системну кризу 1990-х років та проникнення корупційних елементів у всі аспекти політичного керівництва Української держави після 2000-х рр.; по-третє, наслідки глобалізації призвели до того, що держави з невеликою корупцією тепер все частіше стикаються з тими державами, де корупція є ендемічною, власне в Україні. Ці контакти посилили міжнародну увагу до корупції з боку держав-донорів або держав-партнерів України та спричинили необхідність демонстрації на міжнародній арені рішучість політичного керівництва у боротьбі із корупційними злочинами, що, власне, і призвело до реформування кримінального законодавства; по-четверте, активність неурядових організацій, зокрема «Transparency International», яка має важливе місце у пропаганді проблем корупції та намаганнях створити антикорупційні рухи в багатьох державах, в тому числі в Україні. Останнім часом міжнародні фінансові установи такі, як МВФ, Світовий банк та інші міжнародні організації виконують все більшу роль у антикорупційному русі. Крім того, емпіричні дослідження корупції сприяли підвищенню обізнаності економічних витрат цієї проблеми; по-п'яте, залежність ринку від економічних рішень та збільшення необхідності бути конкурентоспроможними створили середовище, в якому прагнення до ефективності набуло більшої важливості, а спотворення, пов'язані з корупцією, привертають більше уваги.

Ще одним елементом, який можна визначити як чинник, фактор чи центр впливу на появу та активізацію корупційних проявів, є лібералізація та зростання міжнародної торгівлі, що супроводжується відкриттям вітчизняних ринків для закордонних товаровиробників.

«Le Monde» 17 березня 1995 р. повідомила, що хабарі, сплачені за кордоном французькими компаніями у 1994 році, були оцінені у 10 мільярдів фунтів стерлінгів у секретному звіті уряду. «Всесвітній бізнес» 4 березня 1996 року повідомив, що хабарі, сплачені за кордоном німецькими компаніями, оцінюються

в 3 мільярди доларів на рік. Ці проблеми простежуються та повідомляються у всіх регіонах світу, однак зловживання, як видається, було особливо важливим у державах із перехідною економікою і, власне, в Україні.

Відтак на підставі зазначених аргументів можна зробити висновок, що наявний інтерес до корупції, ймовірно, відображає збільшення обсягу цього явища протягом багатьох років, а не підвищення обізнаності про цю проблему.

Питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності (криміналізації, кримінально-правової заборони) за злочини щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди щораз частіше є темою для обговорення вченими та наукових розробок у доктрині кримінального права, як результату суспільної потреби протидії цьому явищу з огляду на реальність та об'єктивність соціально-економічних втрат та соціальних ризиків у державі.

Отже, соціальна обумовленість необхідності запровадження кримінальної відповідальності за певне діяння зумовлює необхідність криміналізувати відповідний вид діяльності, визначаючи її як злочинний та легітимно встановлюючи міру державного примусу у разі її вчинення. Це означає, що визначення в нормативному акті деяких ознак нових складів злочинів, а також збільшення крайніх меж санкцій кримінального закону, звужує сферу застосування інституту звільнення від покарання, що, своєю чергою, розширює негативні правові наслідки для суб'єктів протиправного діяння.

Тобто, щодо соціальної обумовленості відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, на нашу думку, доцільно звернути увагу на ті соціальні ризики, які обумовлює такий злочин.

Ф. Х. Найт з цього приводу слушно зазначає, що соціальний ризик або небезпека є невизначеністю, яку можна виміряти [112]. Натомість О. Ренн визначає соціальний ризик як «міру невизначеності, що дорівнює добутку розміру збитків, які завдані, та ймовірності настання небажаного явища». Іншими словами, визначаються наявністю джерела небезпеки та вразливістю об'єкта [215].

Відтак слушним є висновок В. І. Надраги, що оцінка соціальних ризиків має на меті наділити кожен ризикогенний чинник певним числовим значенням, що формулюватиме значущість чинника в загальній сукупності. Зокрема, останній визначається за такою формулою: « $G = \omega_1 \cdot F_1 + \omega_2 \cdot F_2 + \dots + \omega_r \cdot F_r$, де G – результуючий вектор латентних факторів ризиків; ω – вага i -ого вагового фактору; F – виявлені латентні фактори» [110, с. 72–75].

На жаль, нині нема подібних статистичних вимірів та досліджень, які б дали змогу визначити реальну шкоду від вчинення особами аналізованих злочинів. Натомість є логічна необхідність представлення інформації про матеріальні збитки, а також щодо компенсації цих збитків під час протидії правоохоронними органами держави злочинним діянням у сфері корупції. Водночас під час аналізу збитків потрібно зважити, чи останні завдають більшої шкоди суспільству, чи системі публічного управління.

Лише за 2019 рік було визначено 51,8 млрд. грн збитків від корупційних злочинів. Однак, наголосимо, що вказана цифра демонструє лише обсяг збитків за закінченими розслідуванням кримінальними провадженнями. Така умова, як закінчення провадження, пояснює відсутність одностайних підходів до встановлення щорічного обсягу збитків від корупційних злочинів, оскільки кримінальне провадження може тривати понад рік, а тому вчинення злочинів у 2018 р. та їх розкриття у 2019 р. статистично відображають розмір збитків саме в масштабах 2019 року.

Водночас значно інформативнішим є показник відшкодування збитків, який у відсотковому співвідношенні до розміру завданих збитків засвідчує реальний стан погіршення соціально-економічної ситуації внаслідок завдання шкоди державному та місцевим бюджетам на суму понад 40 млрд. грн лише за минулий рік.

На підставі викладеного, можна зробити висновок, що такі засоби перевтілилися із легальних у тіньові. Відтак збільшили корупційний злочинний фактор, зокрема, й з-поміж органів державної влади та місцевого самоврядування, яким були завдані фінансові збитки під час вчинення окреслених злочинів. У цьому і виявляється найбільша суспільна небезпечність таких злочинів.

Отже, з огляду на зазначене, вважаємо, що необхідно внести зміни до наказу Генеральної прокуратури, МВС, СБУ, Міністерства доходів і зборів, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України від 22.04.2013 № 52/394/172/71/268/60, зокрема доповнити розділ 5 «Відомості про матеріальні збитки, їх відшкодування та вилучення предметів злочинної діяльності за корупційними правопорушеннями (за закінченими розслідуванням кримінальними провадженнями)» форми звітності «Звіт про стан протидії корупції за формою № 1-КОР» підрозділом «Установлена сума матеріальних збитків». Це дасть змогу визначати реальний розмір завданих корупційними діяннями збитків.

Водночас класифікація корупційних злочинів за видами, передбаченими у КК України, реалізовується у рамках зазначеного звіту. Однак здійснюється це лише за таким критерієм, як «кількість кримінальних правопорушень».

Своєю чергою, аналіз кількості корупційних злочинів засвідчує, що, відповідно до законодавства, до них належать значно більше кримінально протиправних діянь, ніж це визначено у розділі XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» КК України. Відтак доцільно внести зміни до Особливої частини КК України, зокрема доповнити кодекс окремим розділом «Корупційні злочини», який має охоплювати склади злочинів, які відображені у статистичному звіті щодо розслідування корупційних діянь.

Частково зменшення вчинення злочинів, передбачених ст. 368 КК України, пояснюється додатковою диверсифікацією кримінальних корупційних проявів, шляхом введення нових складів злочинів чи розширення вже наявних.

Відтак можна зробити висновок, що соціальна обумовленість відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди окреслюється такими основними елементами:

1) великі обсяги реальних збитків, що завдаються державному та місцевому бюджету цим видом протиправної діяльності. Соціальна обумовленість, тобто елемент соціальної відповідальності держави в цьому контексті пояснюється тим, що завдані збитки означають вимивання грошей із бюджетів різних рівнів,

які повинні або потенційно могли бути спрямовані на фінансування соціальної галузі, вирішення проблем економічного розвитку тощо;

2) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою зумовлює ухвалення такою особою рішень, зокрема й щодо виконання функцій держави, які протирічать інтересам громади, суспільства тощо. Отже, виникає паралельна правова дійсність, у якій суб'єкти суспільних відносин приймають на свою користь політичні рішення тощо;

3) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою приватного права має негативні наслідки для ринкової економіки, оскільки спотворює приватний сектор. Така деформація передбачається в тому, що дії службової особи в обмін на отримання неправомірної вигоди призводить до прийняття та реалізації рішень, управлінських функцій, розпорядчих дій, спрямованих на видозмінення цілісності конкурентного середовища, заміну легітимних виявів господарської діяльності протизаконними та такими, що створюють хибні та протиправні юридичні наслідки, відміна або усунення яких призводить до ще більших економічних втрат;

4) наявність об'єктивних чинників та факторів зовнішнього середовища, які мають вплив на необхідність криміналізації нових видів злочинної корупційної діяльності. Зокрема, йдеться про інтеграційні процеси та глобалізацію ринків. Україна, ухваливши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, взяла на себе низку зобов'язань щодо підвищення стабільності системи публічного управління, мінімізації можливих проявів корупції в сфері державного управління, а також створення транспарентних умов для ведення бізнесу, де закон є інструментом реального захисту прав закордонних інвесторів;

5) є потреба подальшого змінення та класифікації видів корупційних злочинів, відповідно до сучасних умов розвитку технологій та схем організаційного впливу на ухвалення рішень у приватному та публічному управлінні.

1.3 Регламентация кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за законодавством окремих зарубіжних держав

Вивчення зарубіжного досвіду щодо регулювання кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди має два важливих аспекти доцільності та необхідності в контексті сучасного стану боротьби із проявами корупційної діяльності в Україні: по-перше, інтеграційні процеси сприяють залученню України в міжнародні та регіональні організації та програми із протидії корупції, що створює необхідні потреби та вимоги до стандартів національної системи боротьби із корупційними злочинами та її правової регламентації, в тому числі висуваючи вимоги з додаткової криміналізації існуючих складів злочинів; по-друге, вивчення закордонного досвіду розкриває нові можливості для посилення правоохоронного потенціалу у боротьбі із злочинами, зокрема шляхом імплементації найкращих надбань закордонного досвіду у вітчизняну практику та кримінальне законодавство.

Досліджуючи досвід зарубіжних країн доцільно, насамперед, вказати на Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 (ратифікована Верховною Радою України в 2006 році) (далі – Конвенція) [72]. Зокрема, дія цієї Конвенції спрямована на: надання допомоги щодо застосування та посилення заходів, спрямованих на ефективнішу та більш дієву боротьбу з корупцією та запобігання їй; підтримку, заохочення та сприяння міжнародному співробітництву, а також надання технічної допомоги щодо боротьби з корупцією та запобігання їй, в тому числі й повернення активів; заохочення до чесності, відповідальності, а також відповідного та належного управління суспільними справами і майном держави [72]. Цінність та значення цієї Конвенції для вітчизняної практики криміналізації відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання

неправомірної вигоди очевидна, оскільки саме після її ратифікації корупційні злочини отримали належний рівень диференціації та детермінації в КК України. Крім того, саме вказана Конвенція містить розширений перелік корупційних діянь, кожне з яких так чи інакше спрямоване на одержання неправомірної вигоди. Зокрема, у Конвенції виокремлено такі склади злочинів: ст. 15 – «підкуп національних державних посадових осіб»; ст. 16 – «підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій»; ст. 17 – «розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою»; ст. 18 – «зловживання впливом»; ст. 19 – «зловживання службовим становищем»; ст. 20 – «незаконне збагачення»; ст. 21 – «підкуп у приватному секторі»; ст. 22 – «розкрадання майна в приватному секторі»; ст. 23 «відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом» [72].

Важливість Конвенції з огляду на предмет цієї дисертації полягає у тому, що саме в ст. 20 Конвенції є визначення незаконного збагачення, під яким міжнародна спільнота розуміє «значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати» [72]. Саме таке визначення і взяте за основу в кримінальному законодавстві більшості європейських держав.

Хоча, наприклад, І. Морозова зазначає, що досвід держав щодо запобігання і протидії корупції кримінально-правовими засобами є неоднаковий і залежить від «правових, соціальних, політичних умов, рівня економічного розвитку, удосконалення державного управління», а також обумовлений «особливістю кримінально-правової сім'ї» відповідної держави [105, с. 118].

Водночас О. І. Гузоватий зазначає, що, наприклад, законодавець Франції наголошує, що у Конвенції не чітко окреслено поняття «незаконне збагачення», бо лише факт володіння майном не є кримінально караним діянням [36]. Отже, як акцентує науковець, кримінальну справу

в юридичній практиці Франції порушують винятково у разі, якщо є достатні підстави вважати, що активи публічної посадової особи чи приватної особи (а законодавство Франції не розмежовує таких осіб) отримані незаконним шляхом. Такими достатніми підставами можуть бути непрямі ознаки існування злочинних дій не лише з боку підозрюваної особи, а й членів його сім'ї [36].

В. В. Шмигельський, аналізуючи положення Кримінального кодексу Франції [184], доходить висновку, що караними, згідно із кримінальним законодавством Франції, є такі корупційні діяння: пропозиція у будь-який момент безпосередньо або опосередковано обіцянок, подарунків або яких-небудь переваг без законних на те підстав; дія або утримання від будь-якої дії, що охоплюється повноваженнями функціонера держави-члена ЄС або обумовлена його обов'язками чи мандатом, або дія, здійснення якої полегшене його посадою, обов'язками або мандатом; вимагання функціонером держави-члена ЄС у будь-який момент без законних на те підстав безпосередньо або опосередковано обіцянок, подарунків або будь-яких переваг з метою зробити або утриматися від здійснення якої-небудь дії [201, с. 87–88].

Цікавим є досвід криміналізації покарання за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди Великобританії. Так, офіційно це королівство ратифікувало Конвенцію, однак у національне законодавство такий злочин, як «незаконне збагачення» не імплементовано. Про це, зокрема, зазначає О. І. Гузоватий, посилаючись на інститут, так званого, «незрозумілого порядку погодження статків» (unexplained wealth orders) (далі – UWO) [36, с. 58–59]. Відповідно до вказаного нормативного правового акту, UWO – це сукупність заходів, які перевіряють зміст, джерела та спосіб походження статків особи, і вже відповідно до того, чи був порушений закон в процесі їх накопичення, до особи застосовується відповідальність, однак не за сам процес збагачення,

а за кожен конкретну дію, яка призвела до незаконного накопичення статків. Тобто UWO передбачає необхідність з'ясування обставин, як було отримано майно, де вони перебувало до того часу, як його отримала особа, обґрунтованість підстави протизаконного отримання доходів тощо. Пропозиція імплементувати UWO у практику протидії корупції у Великобританії належить «Transparency International», яка обґрунтувала необхідність та доцільність збільшення можливостей Великобританії задля відновлення пошкоджених активів, багатства, яке не можливо пояснити, а також для розширення підходів до проблематики повернення активів і незаконного збагачення [214].

Наголошуючи на досвіді Німеччини щодо криміналізації відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, М. Б. Желік доходить висновку, що, відповідно до Кримінального кодексу цієї держави, особливо небезпечними ознаками таких злочинів є: п. 1 ч. 2 параграфу 335 – «одержання вигоди у великому розмірі», п. 2 ч. 2 параграфу 335 – «систематичне одержання особою вигоди, яку вона вимагала як послугу за те, що в майбутньому вчинить службову дію», п. 3 ч. 2 параграфу 335 – «одержання особою вигоди задля промислу, або особою – членом банди, яку створили з метою постійного вчинення таких дій» [47, с. 55–57; 51].

Водночас О. І. Гузоватий робить дещо інший висновок. Зокрема, вчений зазначає, що, попри ратифікацію Німеччиною вказаної Конвенції, жодних змін чи доповнень задля реалізації ст. 20 цієї Конвенції у національне законодавство не було. У законодавстві Німеччини нема поняття «незаконне збагачення», а відтак і не передбачено відповідальності за такі дії. Натомість, є поняття «безпідставне збагачення», яке широко застосовується в податковому та цивільному законодавстві [36, с. 59–61].

В. В. Шмигельський, досліджуючи досвід Німеччини, зазначає, що об'єктивну сторону приймання пропозиції неправомірної вигоди,

відповідно до кримінального законодавства цієї держави, можуть становити такі дії, як вимога, прийняття обіцянки або одержання предмета хабара. Водночас об'єктивна сторона давання хабара може виражатися у таких діях: пропозиції, обіцянці або у давання предмета хабара [201, с. 188–190]. Такі поняття є відповідними положенням Європейської кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [201, с. 188–190].

Щодо цього доречним є досвід криміналізації відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за КК Австрії, відповідно до § 265 якого передбачено кримінальну відповідальність за такі дії: пропозицію, обіцянку або гарантію винагороди в тому випадку, якщо особа не вчинить певних дій, або вчинить їх на користь інших осіб; вимагання, прийняття або обіцянка винагороди особою, яка володіє необхідним монопольним колом повноважень чи можливостей реалізації власної правосуб'єктності.

Наголосимо про важливу кваліфікуючу ознаку – монопольне право або можливість реалізації власної правосуб'єктності, яка чітко детермінує, що особа вчиняє кримінальний злочин лише тоді, коли крім неї подібну дію не може вчинити хтось інший [64, с. 178]. Це не лише коло службових обов'язків чи функції, покладених державою, а монополія на прийняття конкретного управлінського рішення, і це, на нашу думку, є визначальним.

Все це свідчить, що держава вибудовує свій механізм так, щоб він діяв цілковито об'єктивно, неупереджено, гуманно та законно, а у разі його дисфункції, дисбалансу чи порушення законності настає невідворотна кримінальна відповідальність, оскільки система чітко ідентифікує злочин, місце його вчинення та особу, яка його вчинила. Унікальність та особливість виконання дій та прийняття рішень унеможлиблює помилку при ідентифікації суб'єкта злочину, оскільки саме його держава наділила відповідними монопольними можливостями .

Т. М. Супрун вважає цікавим досвід Швеції щодо протидії корупційним злочинам і, зокрема, протидії прийняттю пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Номінально корупція у Швеції не вважається такою, що становить значну небезпеку для суспільства. Відтак у цій державі немає жодних спеціальних урядових програм чи спеціалізованих державних органів для боротьби з корупцією [177, с. 200–201]. Питання корупції містяться у загальному законодавстві Швеції, зокрема у таких нормативних актах, як Кримінальний кодекс, Кодекс про судочинство та Акт про аудит тощо. Однак все-таки особливістю шведської моделі протидії корупційним злочинам є безпосереднє залучення до процесу кримінального переслідування за них відповідного Омбудсмена за напрямом суспільних відносин, у межах яких було скоєно корупційний злочин [177, с. 200–201].

Цікаво, що саме завдяки діяльності громадських організацій КК Швеції, на відміну від вітчизняного, розмежовує такі склади злочинів, як: прийняття пропозиції, обіцянка пропозиції, одержання неправомірної вигоди, вимагання неправомірної вигоди (Глава 20 КК Швеції), а також визначає окремим складом злочину хабар, що свідчить про те, що винагорода за вчинення тих чи інших дій службовою особою або прийняття управлінських рішень службовою особою публічного права все-таки можлива.

Важливим для вдосконалення вітчизняного досвіду в сфері протидії корупційним злочинам є аналіз досвіду Швейцарії. Так, КК Швейцарії, містить спеціальний Розділ XIX «Хабарництво», який визначає такі склади корупційних злочинів: ст. 322 ter – «підкуп посадової особи; давання хабара»; ст. 322 quater – «згода посадової особи на підкуп»; ст. 322 quinquies – «надання вигоди»; ст. 322 sexies – «отримання вигоди»; ст. 322 septies – «підкуп посадової особи іноземної держави». Також декілька злочинів визначені в Розділі XVIII «Злочинні діяння проти службових і професійних обов'язків»

[185]. Цікаво, що об'єктами вказаних злочинів завжди є «чистота репутації та бездоганність виконання обов'язків службовою особою».

Натомість цей об'єкт суттєво відрізняється за низкою інших кваліфікуючих ознак та залежно від різних суб'єктів вчинення корупційних злочинів. Зокрема Д. І. Крупко зазначає, що за хабарництво, вчинене публічною службовою особою (згода службової особи на підкуп та одержання вигоди), завжди передбачається кримінальна відповідальність. Однак діяння «хабарництво, вчинене приватними особами» закріплені у Федеральному законі проти нечесної конкуренції, а відповідальність за них настає лише у разі наявності відповідної скарги [90].

Аналізуючи положення КК Швейцарії, І. Морозова зазначає, що «одержання хабара» та «одержання вигоди» – це різні поняття. Зокрема, «одержання хабара» – це «отримання незаконної винагороди саме за вчинення специфічної дії або бездіяльності, яка суперечить обов'язкам посадової особи і вчиняється в інтересах того, хто надає хабар, або третіх осіб» [105, с. 115–116]. Водночас, «одержання вигоди» – це «вимога чи прийняття посадовою особою вигоди, яка для неї не передбачена, у зв'язку із виконанням нею службових обов'язків» [105, с. 115–116].

КК Данії, своєю чергою, виокремлює «активне хабарництво в державному секторі» та «підкуп в приватному секторі». При чому «активне хабарництво» передбачає активні дії щодо пропонування, давання або вимагання хабарів, а «пасивне хабарництво» полягає лише у прийнятті неправомірної вигоди. При цьому за хабарництво в державному секторі передбачено обов'язкове обмеження волі, а в приватному секторі – лише штрафні санкції [36, с. 62–64]. Водночас слід зазначити, що КК Данії передбачає однаковий вид та розмір відповідальності за хабарництво щодо службових осіб органів публічної влади Данії; публічних діячів та службовців іноземних держав, а також посадових осіб міжнародних та регіональних організацій. Останнє спрямоване на

притягнення до відповідальності посадових осіб органів ЄС за корупційні злочини .

I. Морозова наголошує, що, відповідно до ст. 144 КК Данії, будь-яка особа, яка обіймає публічну посаду в державному органі, міжнародній або іноземній організації, у разі незаконного отримання, вимагання або прийняття обіцянки надати подарунок чи інші привілеї, нестиме відповідальність. Зокрема, за такі дії передбачено покарання у виді ув'язнення на строк до шести років або штраф [105, с. 117].

На думку В. В. Шмигельського, винятковий інтерес становить правовий досвід Австралії. Частина 7.6 КК «Хабарництво і пов'язані з ним злочини» регламентує відповідальність за отримання неправомірної вигоди та спонукання до цього злочину. Розділ 141 «Хабарництво» КК Австралії передбачає, що у процесі судового переслідування щодо цього злочину немає необхідності доводити, що відповідач знав про те, що: публічний чиновник є публічним чиновником Австралійського Союзу; обов'язки, до порушення яких спонукався чиновник за допомогою хабара чи неправомірної вигоди, є обов'язками публічного чиновника Австралійського Союзу [201, с. 188–190].

Отже, на підставі викладеного можна дійти таких висновків:

1) кримінальні законодавства більшості зарубіжних країн розвиваються на засадах, закріплених у Конвенції, яка дає змогу уніфікувати підходи щодо криміналізації протиправної діяльності у сфері корупції. З одного боку, це дає змогу сформувати/виробити спільні підходи та розуміння щодо механізмів та методів боротьби з корупцією, а з іншого, – виникають нові можливості для диференціації складів злочинів. Однак деякі кримінальні законодавства європейських держав (наприклад, Німеччина, Швеція) розвиваються незважаючи на норми Конвенції, формуючи відтак власну систему кваліфікуючих ознак корупційних злочинів.

2) у кримінальному законодавстві деяких країн (наприклад, Швейцарія, Бельгія, Данія) є розмежування таких складів злочину, як «хбар» та

«неправомірна вигода». Відтак це дає змогу по-різному тлумачити діяльність осіб, на користь яких ухвалюються рішення службовими особами чи іншими суб'єктами владних повноважень.

3) у законодавстві більшості зарубіжних держав (наприклад, Франція, Німеччина, Австрія) міститься розмежування складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, залежно від суб'єкта такого злочину – службової особи публічного та приватного (корпоративного) права. Водночас така диференціація здійснюється шляхом розмежування відповідальності, зокрема, для публічного сектору передбачено більш жорстку відповідальність, оскільки вважається, що основна шкода завдається не суспільним інтересам, а саме авторитету держави (її спроможності гарантувати відповідний рівень реалізації власних функцій службовими особами), що суттєво погіршує довіру та прозорість і відкритість публічно-управлінських відносин.

4) у деяких державах (наприклад Данія, Бельгія, Швейцарія) прийняття пропозиції, обіцянка пропозиції, вимагання пропозиції, одержання неправомірної вигоди вважаються різними за своїм складом злочинами. Відтак це дає змогу збільшити можливості правоохоронної системи щодо виконання своїх функцій в сфері протидії корупції, а також підвищити ефективність кримінального переслідування.

5) законодавство багатьох зарубіжних держав по-різному трактує поняття «неправомірна вигода». Приміром, у нормативних актах Німеччини, Бельгії, Данії немає чіткого формулювання зазначеного поняття. Водночас у КК Франції наявні декілька різних визначень такої кваліфікуючої ознаки корупційних злочинів, що розмежовується залежно від розміру, способу отримання, призначення тощо.

Висновки до першого розділу

Досліджуючи загальні засади кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України доцільно зробити такі висновки.

1. Аналізуючи стан дослідження питання кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, ми опиралися на ширше розуміння відповідного злочинного діяння, ніж те, яке передбачено законодавцем у ст. 368 КК України. Відтак, підсумовуючи викладене, можемо дійти висновку про необхідність систематизації досліджень кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за двома критеріями: часовим (який дасть змогу продемонструвати розвиток вітчизняної кримінально-правової думки у рамках аналізу питань криміналізації досліджуваного злочину, на що прямо впливають зміни та доповнення в кримінальному законодавстві); предметний (який дає змогу розкрити механізм становлення інституту відповідальності за вказаний вид протиправного злочинного діяння, а також розмежувати критерії щодо вирішення питання кваліфікації злочинів, передбачених ст. 368 КК України, а також ст. ст. 160, 368³–368⁵, 369² КК України, які є похідними від ст. 368.

2. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди має вагомим значення з огляду на кваліфікацію злочинного діяння та визначення міри відповідальності. Соціальна обумовленість – це критерій протиправності поведінки, який має засадничим значення, зокрема, для криміналізації такого діяння.

3. Встановлено, що кримінальне законодавство проаналізованих зарубіжних держав має спільні і відмінні ознаки. Спільні ознаки стосуються, насамперед, предмета неправомірної вигоди та спеціального суб'єкта. Основна відмінність полягає в особливостях об'єктивної сторони аналізованих злочинів.

РОЗДІЛ 2
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРИЙНЯТТЯМ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ
АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

2.1 Об'єктивні ознаки складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України

2.1.1 Об'єкт складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України

Об'єктивні ознаки дають змогу максимально ефективно ідентифікувати злочинну діяльність і визначити склад злочину, що, своєю чергою, підвищує ефективність кримінального переслідування.

Цікавою є думка П. Л. Фріса, що об'єктивні ознаки злочину, а особливо його об'єкт – це теоретичне трактування практичної цінності кваліфікації елементів складу злочину. Відтак у рамках дослідження об'єкта злочину можна дійти висновку щодо визначення змісту інших елементів складу злочину, зокрема, об'єктивної сторони, суб'єкта складу злочину тощо. Водночас науковець зазначає, що у кримінальній справі будь-який висновок може бути зроблений винятково за реально залишеними внаслідок вчинення злочину матеріальними доказами [191, с. 139]. Однак задля правильної ідентифікації цієї «дійсності» необхідно чітко і однозначно визначити об'єкт злочину в кожному конкретному випадку.

У цьому контексті видається необхідним коротко дослідити теоретичні підходи до визначення сутності та змісту такої категорії кримінально-правової науки, як «об'єкт складу злочину», з метою отримання не лише можливості практичної ідентифікації об'єкта у злочинах, пов'язаних із прийняттям

пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а й задля більш чіткого та однозначного визначення в подальшому й предмета таких злочинів.

Понад сто років тому об'єктом складу злочину вважали, з формальної сторони, вираз небажаного для держави (системи правопорядку) модусу поведінки у нормі кримінального права; а з матеріальної, – життєві інтереси чи блага, які охороняються кримінально-правовими нормами [200, с. 163].

На думку Л. Д. Гаухмана, об'єкт складу злочину – це категорія матеріального світу, якій злочин спричиняє чи може спричинити шкоду [30, с. 64].

О. Ю. Вітко вважає, що об'єктом складу злочину є охоронювані нормами кримінального права суспільні відносини, яким унаслідок злочинних дій завжди заподіюється істотна шкода [25, с. 98–99].

В. К. Глистін наголошував, що об'єкт складу злочину становить комплекс «іманентних суспільним відносинам елементів – учасників відносин», а також предмет/об'єкт відносин та взаємозв'язок між учасниками щодо певного предмета [31, с. 29].

В. М. Куц вважає, що об'єкт складу злочину – це індивідуальні та суспільні блага, на охорону яких спрямовує свою дію кримінальний закон [91, с. 152].

М. Й. Коржанський наголошував, що це суспільні відносини, поставлені під охорону кримінального закону [76, с. 24].

Г. П. Новоселов зазначав, що об'єкт складу злочину – це право, яке охороняється законом [116, с. 51].

Відтак можемо стверджувати, що з огляду на доктрину кримінального права, об'єктом складу злочину є: цінності, правові блага, тобто той прояв суспільних відносин – матеріальний чи нематеріальний, довкола якого здійснюються суспільні відносини; самі суспільні відносини, які, однак, опосередковуються в конкретних і доволі кінцевих детермінантах – правах та інтересах осіб (суб'єктів суспільних відносин), які порушуються злочинною діяльністю.

Об'єкт складу злочину – це не лише структурний елемент складу злочину, який ідентифікує систему суспільних відносин, на які посягає особа своєю протиправною поведінкою. Зокрема, комплекс структурних елементів об'єкта

складу злочину та їх особливність визначають його значення та зміст, на підставі чого можна правильно кваліфікувати злочинне діяння, а відтак конкретизувати суспільну небезпечність злочину та стверджувати про важливість покарання за його вчинення. В такому розумінні об'єкт складу злочину представляється як цінність, на охорону якої спрямовує свій вплив та увагу держава через інструменти кримінально-правового впливу.

В українській кримінально-правовій науці простежується думка, відповідно до якої об'єктом складу злочину є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Водночас С. С. Колос наголошує, що об'єкт складу злочину – це охоронювані нормами кримінального права суспільні відносини, на які посягає правопорушник [63, с. 196–199]. В. Я. Тацій зазначає, що суспільні відносини, які є об'єктом складу злочину, мають об'єктивний характер, тобто, на думку вченого, не залежать від нашої свідомості, а відтак і від кримінального закону, а отже, є первинними стосовно нього [179, с. 131–134]. Така позиція вченого дає змогу диференціювати елементи, з яких складається об'єкт злочину: благо, інтерес, цінність, а загалом – предмет, з приводу якого відбувається взаємодія суб'єктів суспільних відносин; соціально значимий зв'язок між цими суб'єктами (в ньому розкривається ціннісний зміст того, з приводу чого відбуваються відносини); інтереси та права сторін таких відносин.

Своєю чергою, С. Я. Лихова зазначає, що визначення об'єкта злочину як суспільних відносин протирічить сучасним підходам до характеристики соціальних цінностей [97, с. 21]. На думку вченої, недоліком такої концепції є дещо перебільшене значення «категорії публічного у сфері соціального життя». Відтак потреби, інтереси та права людини стають другорядними [97, с. 21].

Своєю чергою, С. Б. Гавриш вважає, що такі матеріальні явища, як життя, здоров'я, гідність, майно та природні об'єкти охороняються кримінальним законом, а відтак він не може охороняти суспільні відносини, оскільки такі відносини становлять винятково «форму наукової абстракції» [27, с. 13]. На думку науковця, об'єктом злочину є правове благо «як визначена цінність». Саме концепція «об'єкт – правове благо» охоплює, з одного боку, специфіку

кримінального права. а з іншого, – «реальне благо як охоронювану цінність» [27, с. 13]. Водночас С. Б. Гавриш наголошував, що тлумачення об'єкта злочину як суспільних відносин обумовлене, з одного боку, змістом складу злочину, відповідно до якого об'єкт має основну роль, а з іншого, – «марксистськими підходами» до аналізу соціалізовано реальності, що становить «сукупність суспільних відносин» [27, с. 31, 45–47[bookmark170](#)].

На думку О. С. Ярої, принцип «об'єкт – благо (зокрема й правове)» не протирічить принципу «об'єкт – суспільні відносини», оскільки «благо» можна досліджувати в аспекті суспільних відносин. Водночас суб'єктів цих відносин можна вважати носієм вказаних благ, а предметом відносин – самі блага [210, с. 253–257]. Предметом кримінально-правової охорони є і, так звані, «абсолютні» права або блага людини, але лише у разі, якщо їх носій охоплюється змістом суспільних відносин [210, с. 253–257]. В цьому і розкривається цінність та особливість кримінального закону – об'єкт складу злочину є не благо, як загально існуюча об'єктивна категорія матеріалізму чи людського буття, а ті права, які суб'єкт відносин намагається реалізувати щодо такого блага та яким завдається шкода кримінально караним діянням.

Отже, об'єкт злочину – це те, на що протиправним діянням посягає особа, і чому може або завдає шкоди.

Щодо суспільних відносин як об'єкт складу злочину, необхідно чітко усвідомлювати, що в такому разі основний акцент у кваліфікації злочинної поведінки зміщується в бік аналізу суб'єктів таких відносин, їхніх інтересів, яким загрожує або на які прямо спрямовується протиправна злочинна дія.

Юридичне значення об'єкта складу злочину розкривається через його характеристику та вплив на кваліфікацію злочинної діяльності. Від точності ідентифікації об'єкта складу злочину залежить не лише правильний вибір міри та заходів кримінальної відповідальності, а й ефективність системи правопорядку загалом. Річ у тім, що об'єкт складу злочину дає змогу встановити можливі способи впливу на нього суб'єктом злочину, що автоматично сприяє виявленню всіх складових об'єктивної його сторони, як самостійного елементу складу злочину.

У рамках нашого дослідження слід зазначити, що об'єкт складу злочину є детермінуючою ознакою для всієї сукупності протиправних дій, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Якщо аналізувати ширше проблему визначення об'єкта сукупності злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, без застосування умови щодо службової діяльності такої особи, то можна дійти висновку, що коло таких злочинів є значно ширшим, а коло відповідних суспільних відносин виходить за межі кримінально-правової охорони, зазначеної в одному розділі КК України.

З огляду на предмет нашого дослідження, необхідно навести точку зору М. Б. Желіка, який стверджує, що саме суспільні відносини, які обумовлені та регулюють «зміст правильної (нормальної)» (тобто відповідної нормам законодавства, діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, юридичних осіб приватного та публічного права, підприємств, установ, організацій, а також осіб, які надають публічні послуги), є родовим об'єктом складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди [46, с. 10–11]. Водночас суспільні відносини, що регулюють, відповідно до норм чинного законодавства України, порядок діяльності службових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, службових осіб юридичних осіб приватного права, осіб, уповноважених на виконання функцій держави, осіб, котрі провадять професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, осіб, які є працівниками підприємств, установ чи організацій, щодо їхньої «непідкупності», а також об'єктивності та законності під час ухвалення рішень, є безпосереднім об'єктом [46, с. 10–11].

О. І. Гузоватий дещо по-іншому (значно простіше) визначає об'єкт вказаного злочину. Зокрема, науковець стверджує, що таким об'єктом є суспільні відносини, які виникають під час та у зв'язку із провадженням особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, правомірної (законної) діяльності. Тобто, на думку науковця, у рамках і відповідно до нормативно-правових актів [36, с. 89].

Отже, на думку вчених, об'єкт складу злочину безпосередньо пов'язаний із виконанням певних функцій, що зумовлено виключною правосуб'єктністю особи.

Так, наприклад, Л. П. Брич, акцентує на недоцільності кваліфікації злочинної діяльності на підставі місця відповідної норми в структурі кримінального закону, оскільки, на думку авторки, законодавець може «допускати помилки і вільності у визначенні місця норми у системі Особливої частини» [11, с. 151]. Зокрема, вчена наголошує, що в системі Особливої частини місце певної норми визначається під час прийняття (створення) Кримінального кодексу або внесення до нього змін і доповнень. Водночас «характер суспільної небезпеки посягання може змінюватися в зв'язку із зміною суспільних умов» [11, с. 151].

Своєю чергою, В. Я. Тацій та В. І. Борисов наголошують, що задля визначення кола відносин, які є родовим об'єктом складу злочину, необхідно з'ясувати зміст суспільних відносин, які охороняються і яким завдається шкода. Тобто необхідно зважати на розмір шкоди, яка настає внаслідок вчинення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди [88, с. 782]. Загалом, як зазначають науковці, діяльність осіб, котрі приймають пропозицію, обіцянку або одержують неправомірну вигоду, співвідноситься з «діяльністю державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, а також із професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг» [88, с. 782].

Наведена сентенція, якщо до неї не додавати ідентифікатора кола осіб, які є суб'єктами такого злочину, відсилає нас до визначення об'єкта вказаного злочинного діяння через зміст об'єктивної частини – отримання неправомірної вигоди та прийняття пропозиції чи обіцянки її одержання. Отже, об'єктом є не коло суспільних відносин, не окремий випадок родового об'єкта, а сукупність благ, які перевищують правомірну вигоду.

Видається, що правомірною вигода може бути, якщо її розмір, спосіб отримання, зміст відносин спрямованих на її отримання, чітко визначені на

законодавчому рівні або закріплені в розпорядчих актах конкретного суб'єкта приватного чи публічного права. Тобто неправомірність отримання вигоди одночасно доводиться через таку сукупність ознак: отримана вигода є наслідком вчинення службовою особою діяння, спрямованого на задоволення інтересів третіх осіб (суб'єктів відносин щодо надання неправомірно вигоди); отримання вигоди пов'язано із службовою діяльністю особи, її службовими функціями, покладеними відповідними нормативно-правовими актами; отримана неправомірна вигода виходить за межі або перевищує розмір отриманого офіційного доходу службової особи та не входить до щорічної декларації, або входить, але не належить до офіційного доходу, з якого сплачуються податкові платежі; факт отримання такої вигоди не розголошується, а взаємодія з особами в інтересах та від імені якої вона дається відбувається частіше за все через посередників.

Якщо розглядати ширше проблему визначення об'єкта сукупності злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, без застосування умови щодо службової діяльності такої особи, то можна зробити висновок, як уже зазначалося, що коло таких злочинів є значно ширшим, а коло відповідних суспільних відносин виходить за межі кримінально-правової охорони зазначеної в одному розділі КК України.

У ч. 2 ст. 19 Конституції України передбачено, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [74]. Тобто, їхня діяльність має бути максимально повною і точно визначена, врегульована, регламентована задля запобігання можливості з будь-яких причин завдати шкоди особі, суспільству чи державі. Вплив (особливо примус) з боку держави на особу та суспільство загалом має бути мінімальним, що можливо лише за умови діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування виключно в межах закону [70, с. 65].

Водночас у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25,

частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування від 16 квітня 2009 року [166] визначено, що «орган місцевого самоврядування має право приймати рішення, вносити до них зміни та/чи скасовувати їх на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [166].

Слід зауважити на важливій ознаці об'єкта складу злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Зокрема, ці відносини зумовлюють хибне деформоване уявлення в осіб стосовно можливості підміни офіційної діяльності службових осіб тіньовою, можливістю вирішення власних інтересів за рахунок «обходу» нормативно-правових актів та заборон через підкуп службової особи, її зацікавленні в отриманні неправомірної вигоди. Все це негативно впливає на суспільні процеси, оскільки знижує авторитет держави, авторитет службових осіб, формує до них негативне ставлення в соціумі, що, своєю чергою, призводить до втрати довіри до органів державної влади і намагання вирішувати власні інтереси в альтернативний протизаконний спосіб.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що об'єкти злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, можна об'єднати у певні групи, кожна з яких має певну властивість, що формується через безпосередній об'єкт складу злочину, зокрема: отримання неправомірної вигоди у зв'язку із виконанням владних повноважень службовими особами органів, установ організацій публічного сектору, органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. ст. 368, 368⁵, 369² КК України); отримання неправомірної вигоди у зв'язку із виконанням службових обов'язків в юридичних особах приватного права (ст. ст. 368³ КК України тощо); отримання неправомірної вигоди під час здійснення професійної діяльності, зокрема, не лише пов'язаної з наданням публічних послуг (368⁴ КК України тощо).

Водночас необхідно акцентувати, що коло злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянкою або одержанням неправомірної вигоди, може

бути розширене, наприклад, за рахунок складу злочину, передбаченого ст. 160 КК України. Зокрема у ч. 1 ст. 160 КК «Підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму» вказано, що кримінально-караними є діяння щодо «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму, членом виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційним спостерігачем для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним своїх виборчих прав, прав на участь у референдумі» [86].

Своєю чергою, наголосимо, що у ч. 1 ст. 160 КК передбачено кримінальну відповідальність за діяння, які раніше не вважалися злочинними. Однак у ч. 2 ст. 160 КК передбачено покарання за діяння, які до 23 жовтня 2014 року охоплювалися змістом ч. 1 ст. 157 КК, відповідно до якої злочином вважалося також і перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі, що поєднувалося з підкупом. У ч. 1 ст. 157 КК (в попередній редакції) підкуп визначався не як самостійна форма об'єктивної сторони, а як спосіб «перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права або права брати участь у референдумі» [86]. 11 травня 2004 року Законом № 1703-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [150] із ч. 1 ст. 157 КК слово «підкуп» було виключене.

Відтак, скажімо, що передача виборцю будь-яких грошових коштів із метою спонукати до голосування за певного кандидата може навіть за відсутності будь-якого контролю під час голосування виробити/сформувавши у особи «моральний обов'язок» вчинити саме так. А саме це і є формою перешкоджання вільному волевиявленню виборця.

Нині діяння «перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого пасивного виборчого права, поєднане з підкупом» (приміром, підкуп кандидата в депутати задля відмови його від подальшої участі у виборчій кампанії) фактично декриміналізовано. Крім того, з моменту набрання чинності Законом № 1703-IV склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 157 КК, не включає також

і «перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, ініціативної групи референдуму, комісії з референдуму, члена виборчої комісії, члена ініціативної групи референдуму, члена комісії з референдуму або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень», поєднане з підкупом [89]. За такі діяння у ст. 160 КК кримінальної відповідальності не передбачено. Однак, за наявності необхідних ознак у деяких випадках такі діяння можна кваліфікувати за відповідними статтями Розділу XVII КК України.

Окремо слід зауважити, що об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України, слід відрізнити від інших безпосередніх об'єктів злочинів із суміжними складами, зокрема й передбаченого ст. 368³ КК України. Безпосереднім об'єктом цього складу злочину є встановлений законодавством або уповноваженим органом (наприклад, загальні збори або збори учасників господарського товариства) порядок оплати праці, згідно з яким діяльність по службі стосовно фізичних і юридичних осіб з боку службових осіб має здійснюватися непідкупно і фінансуватися за рахунок коштів юридичних осіб приватного права.

Незважаючи на певне ототожнення складів злочинів, передбачених ст. ст. 368, 368⁴ КК України, останній все-таки відрізняється. Зокрема, встановлений законодавством порядок оплати публічних послуг, згідно з яким діяльність стосовно фізичних і юридичних осіб з боку осіб, які надають публічні послуги, має здійснюватися непідкупно і фінансуватися за рахунок коштів держави, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій або фізичних осіб є безпосереднім об'єктом цього складу злочину. Тобто законодавець чітко вказує, що моментом закінчення такого злочину є фактичне прийняття відповідним суб'єктом винагороди. Водночас дії «використання наданих повноважень» обмежуються компетенцією особи, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

О. О. Дудоров вважає, що безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України, є не службова діяльність, не обсяг та виключність повноважень службової особи, не коло функціональних обов'язків, а суспільні відносини, спрямовані на нормальне функціонування органів

публічного управління, органів управління юридичних осіб приватного та публічного права [41, с. 218–232]. З огляду на те, що одним із найпоширеніших підходів до визначення об'єкта складу злочину є думка, що об'єктом є суспільні відносини, можемо стверджувати, що безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 368 КК України, є відносини, зміст яких полягає в забезпеченні виконання функцій держави, а також такі відносини, що регулюють порядок проходження служби в органах публічної влади. Такий підхід, з одного боку, ставить під сумнів можливість ідентифікації іншого об'єкта вказаного злочину через категорію «цінність», «благо».

Водночас М. Б. Желік зазначає, що механізм завдання шкоди охоронюваним суспільним відносинам проявляється у порушенні «природного соціального зв'язку здійснення діяльності осіб, які уповноважені на виконання функцій держави, відповідно до чинного законодавства України», а відтак завдає шкоди і предмету суспільних відносин – інтересам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб [46, с. 75]. Отже, на думку науковця, під час зловживання впливом учасником відносин, останній наче «виключає себе з цих суспільно корисних відносин», а відтак припиняє соціальний зв'язок між суспільством і державою, чим створює «новий антисоціальний зв'язок» [46, с. 75].

Однак, ми, розвиваючи цю тезу, а також апелюючи до змісту положень ст. 368 КК України, доходимо висновку, що йдеться не стільки про відносини щодо реалізації функцій держави, скільки про надання публічних послуг службовою особою, щодо якої застосовується пропонування чи обіцянка неправомірної вигоди. Очевидно, що вигода передбачає оплатність певної послуги, тобто плату за те, що вчиняє, чи робить службова особа. Це означає, що така особа здійснює діяльність, яка входить до кола її службових обов'язків, однак особа не може її здійснювати стосовно конкретних осіб через певні перешкоди. Неправомірна вигода і є тією платою, яка нівелює наявність цих перешкод, та яка, фактично, здійснюється за їх усунення або подолання.

Ю. І. Шиндель наголошує, оскільки відповідний законодавчий акт щодо регулювання та визначення змісту таких послуг відсутній, не можна стверджувати про об'єктивну наявність суспільних відносин, що регламентують здійснення передбаченої законодавством професійної діяльності щодо надання публічних послуг [200, с. 87].

Отже, можна зробити висновок, що родовим об'єктом складів злочинів, пов'язаних із прийняттям обіцянки, пропозиції або одержання неправомірної вигоди, є суспільні відносини в сфері реалізації службовою особою функцій, покладених на неї певним органом державної влади в процесі реалізації останнім своїх владних повноважень.

Відтак можна стверджувати, що, попри різноманітність об'єктів складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, можна виокремити декілька їх загальних рис, спільних для корупційних злочинів в сфері приватного та публічного сектору, зокрема:

– пов'язані з наявністю в особи спеціальної особливої компетенції або спеціальних прав, які можуть виникати лише за конкретних обставин під час реалізації покладених на неї функцій чи пов'язані із невідчужуваними правами (наприклад, виборчі права тощо);

– характеризуються наявністю особливого елемента складу злочину – завдання шкоди авторитету держави (для корупційних злочинів у секторі публічного управління);

– характеризуються наявністю особливого елемента складу злочину – заподіяння шкоди та збитків третім особам (власникам корпоративних прав), службовим особам – суб'єктам приватного права, які реалізують господарську прибуткову та господарську неприбуткову діяльність.

Отже, викладене вище свідчить про необхідність детермінації різних складів злочинів, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди або прийняттям обіцянки за неї за допомогою не лише об'єкта, а й предмета таких злочинів.

2.1.2 Предмет складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України

Предмет складу злочину є похідним від об'єкта, однак, на відміну від останнього, характеризується, зазвичай, як предмет матеріального світу. Ідентифікація предмета складу злочину передуює визначенню об'єкта складу злочину і в цьому полягає важливість теоретико-методологічних розробок сутності кримінально-правового регулювання ідентифікації цієї ознаки складу злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди.

О. Литвин вважає, що предметом складу злочину є соціально значущі «феномени громадських інтересів», які охоплюють специфічну інформацію, яка необхідна для правової оцінки злочину [96, с. 157–160]. Зокрема, на думку вченої, такі феномени як науково-юридична абстракція і є ознакою складу злочину. Водночас конструктивною ознакою об'єкта складу злочину певного виду часто є предмет, який зазвичай встановлюється раніше від інших ознак злочину, більше того, на підставі отриманих про предмет даних з'ясовуються такі ознаки [96, с. 157–160]. Такий висновок свідчить про необхідність розмежування предмета складу злочину від інших його ознак, оскільки це впливатиме на кваліфікацію злочинного діяння.

Своєю чергою, П. В. Олійник зазначає, що предметом злочинів є «майно чи прирівняні до нього інші об'єкти (предмети) або інші об'єктивні явища матеріального світу». Водночас, на думку вченого, ці предмети/майно тощо є об'єктами відповідних суспільних відносин, які мають фізичні, економічні, соціальні та юридичні ознаки, а відтак є «матеріальною формою вираження («субстратом») або необхідною умовою функціонування суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом

і шляхом безпосереднього впливу на які та (або) у зв'язку з якими чи з приводу яких учиняються злочинні посягання, передбачені Розділом XVII Особливої частини КК» [119, с. 32–37]. Зокрема, таке визначення зумовлює пошук матеріального виразу діяльності службових осіб під час виконання ними службових обов'язків, за які відповідно вони й отримують неправомірну вигоду.

Водночас, вважаємо, що необхідною передумовою існування суспільних відносин, на які здійснюється посягання суспільно небезпечним діянням і яким заподіюється шкода шляхом злочинного впливу є саме предмет складу злочину. Відтак визначення властивостей предмета має вагоме значення не лише для встановлення ступеня і характеру суспільної небезпеки, а й для кваліфікації скоєного. Тому, В. Я. Тацій доходить висновку, що предмет злочинного впливу – це той компонент відносин, на який безпосередньо спрямований злочинний вплив і якому відтак заподіюється шкода [178, с. 12]. Зокрема вчений визнає, що таким предметом може бути «суб'єкт, соціальний зв'язок, а також предмет суспільних відносини» [178, с. 12].

Відтак ми можна зробити висновок, що предмет складу злочину є самостійним ознакою, яка входить до структури об'єкта злочину, але має самостійне значення для правильної кваліфікації злочинного діяння. Предмет злочину необхідно відрізнити від об'єкта, оскільки вони співвідносяться як окреме та загальне. Попри те, що об'єкт може самостійно існувати без предмета злочину, однак предмет складу злочину поза межами об'єкта самостійно існувати не може. Крім того, вони відрізняються й за такими ознаками, ідентифікація яких зумовлює одночасно коректне визначення об'єкта та об'єктивної сторони злочину.

Предмет складу злочину – це завжди факультативна ознака, тоді як об'єкт є обов'язковим елементом складу злочину. Хоча слід акцентувати, що в деяких випадках предмет складу злочину також може бути

обов'язковою ознакою складу злочину, особливо якщо йдеться про визначення змісту дії, яка містить ознаки кримінально караного діяння. В контексті злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, предмет необхідно відокремлювати від інших складових злочинного діяння, з огляду на специфіку виконуваних особою, яка є суб'єктом злочину, функцій та завдань, визначених колом службових обов'язків.

Слід зауважити, що в кримінально-правовій літературі простежується декілька позицій щодо визначення місця предмета посягання у складі злочину. Зокрема найбільш відомою є така позиція, відповідно до якої предмет злочину є факультативною ознакою [94]. Водночас за такого підходу не уточнюється, якою саме складовою складу злочину охоплюється предмет посягання.

Предмет складів аналізованих злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки чи одержанням неправомірної вигоди, є подібним, але не однаковим і має деяку свою специфіку. Найпростіше регламентація цього питання здійснена законодавцем щодо складу злочину «Підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму», предметом якого, відповідно до примітки до ст. 160 КК України, можуть бути «продукти харчування, спиртні напої та тютюнові вироби, незалежно від їх вартості, а також грошові кошти, товари (крім матеріалів агітації, визначених законом), послуги, роботи, пільги, переваги, подарункові сертифікати, цінні папери, кредити, лотерейні білети, інші матеріальні та нематеріальні активи, вартість яких перевищує 0.06 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, які на безоплатних або інших пільгових умовах пропонуються, обіцяються, надаються кандидатам, виборцям, учасникам референдуму або членам виборчої комісії, комісії з референдуму чи одержуються зазначеними особами» [86]. Водночас, відповідно до п. 2 примітки до ст. 354 КК України,

під неправомірною вигодою слід розуміти «грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав» [86]. Своєю чергою, таке саме визначення поняття «неправомірна вигода» міститься і в примітці до ст. 364¹ КК України, яка поширюється на ст. ст. 364, 364¹, 365², 368, 368³, 368⁴, 369, 369² та 370 КК України. На нашу думку, доцільніше передбачити одне із цих двох визначень, яке слід розмістити в примітці до ст. 364¹ КК України, а до переліку складів на злочинів, на які поширюється дія цього поняття, включити також ст. 354 КК України. Не зрозуміло, чому законодавець дію примітки до ст. 364¹ КК України не поширив на склад злочину, передбачений в ст. 369³ КК України. Більше того, визначення поняття «неправомірна вигода» в контексті ст. 369³ КК України взагалі відсутнє, що свідчить про неякість кримінального закону в частині регламентації відповідальності за аналізовані суспільно небезпечні діяння.

Слушною є думка, відповідно до якої доречно задля з'ясування змісту поняття «неправомірна вигода» послуговуватися дефініцією щодо майна, яка передбачена у Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК).

Проаналізуємо детальніше ознаки неправомірної вигоди як предмета зазначених складів злочинів. Згідно зі ст. 190 ЦК, «майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» [196]. Водночас особливими видами майна, відповідно до ЦК, є: нерухоме майно (зокрема й земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їхнього знецінення та зміни призначення); підприємство як єдиний майновий комплекс; грошові кошти, валютні цінності, цінні папери; тварини [196].

Згідно з п. «г» ст. 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року (ратифікованої Україною 18 жовтня

2006 року), майном є «будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них» [72].

Водночас Н. Кузнецова зауважує, що відповідно до ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, саме інтереси економічного характеру і є майном [44]. Своєю чергою, крім рухомого та нерухомого майна, майном, яке охороняється ст. 1 зазначеного протоколу, можна визнавати «акції, патенти, судові та арбітражні рішення, які передбачають відшкодування або компенсацію; право на пенсію; економічні права, пов'язані з веденням підприємницької діяльності; право займатися професійною діяльністю» [44].

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, суди під час розгляду справ посилаються на норми Конвенції та судову практику, відтак визнаючи їх джерелами права [147].

Згідно зі ст. 192 ЦК України грошима (грошовими коштами) є гривня й іноземна валюта [196]. Зокрема у ст. 177 ЦК України зазначено: «об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага» [196].

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, перевага – це «якість, властивість, що вигідно відрізняє кого-, що-небудь від когось, чогось; володіння вищими якостями порівняно з ким-, чим-небудь; виключне, особливе право на що-небудь, привілей» [17, с. 901]. Водночас пільга – це «повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків» [17, с. 972].

Згідно з п. 17 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року, послуги – це «діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб» [153].

Під нематеріальними активами варто розуміти майнові права на певні об'єкти права інтелектуальної власності. Зокрема, це комп'ютерні програми, бази даних, винаходи, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, комерційні найменування, торговельні марки, географічні зазначення. Як предмет неправомірної вигоди нематеріальні активи можуть пропонувати чи надавати лише суб'єкти права інтелектуальної власності. Водночас необхідно наголосити, що поняття «нематеріальні активи» закріплене у пп. 14.1.120 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПК). Зокрема, згідно з ПК, нематеріальними активами є «право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами» [129].

Під будь-якими іншими вигодами нематеріального чи негрошового характеру можна розуміти: похвальний репортаж у засобах масової інформації, прийняття на роботу чи на службу поза відповідним конкурсом, невідсторонення від посади чи незвільнення зі служби за наявності для цього підстав, різні безпідставні заохочення, надання сексуальних послуг тощо. У п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про хабарництво» від 7 жовтня 1994 року № 12 зазначено, що оскільки злочин, передбачений ст. 168 КК (ст. 368 КК України – *М. К.*),

є корисливим, то предмет хабара має винятково матеріальний характер. Зокрема, відповідно до зазначеної Постанови, предметом можуть бути «майно (гроші, матеріальні цінності); право на майно (документи, які надають право на отримання майна, надання права користуватися майном або вимагати виконання зобов'язань тощо); будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг майнового характеру, санаторних чи туристичних путівок, проведення будівельних чи ремонтних робіт тощо) [159]. Водночас, не можуть бути предметом хабара «послуги, пільги і переваги, які не мають матеріального змісту (похвальна характеристика чи виступ в пресі, надання престижної роботи, інтимний зв'язок тощо) [159].

Майже аксіоматичною ця позиція була і в теорії кримінального права. Чи не єдиним із науковців, хто висловлював щодо цього сумніви, був М. І. Мельник, який наголошував, що це питання не є однозначним із огляду на наявність у ст. 168 КК України словосполучення «будь-який» вигляд хабара. На думку науковця, вища судова інстанція, давши правильне тлумачення змісту предмета хабара, вийшла за межі своєї компетенції. Пропонуючи судам саме таке розуміння предмета хабара, вона не дотрималася букви закону [101, с. 78]. На відміну від хабара, неправомірна вигода може мати і майновий, і немайновий характер. Відповідно до п. 3 примітки до ст. 364 КК України, істотною шкодою у ст. ст. 364, 364¹, 365, 365², 367 вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [86].

Водночас Верховний Суд України створив щодо цього питання компромісну правову позицію. Так, у Постанові Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 року (справа №5-99кс16) зазначено: «заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським

чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й включати прояви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру)» [140]. Водночас, відповідно до вказаної Постанови, «за конкретних обставин справи, наслідки нематеріального характеру, які піддаються грошовій оцінці (реальна шкода) та відповідно до такої оцінки досягли встановленого розміру («істотної шкоди» чи «тяжких наслідків») із заподіянням шкоди охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (соціального, політичного, морального, організаційного чи, іншого характеру), можуть бути із: спричинення фізичної шкоди – витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав та інтересів громадян – витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсацію шкоди від поширення відомостей, які ганьблять особу тощо); політичної шкоди (витрати на проведення нових виборів та заходів антитерористичного характеру тощо); організаційної шкоди (витрати на відновлення роботи установи) [140]. Також, згідно з Постановою, обчислення розміру шкоди має бути належно підтверджено (зокрема й цивільним позовом, як підтвердження факту та розміру реальної майнової шкоди) та не викликати сумніву [140].

Видається, що відсутня колізія між поняттям «неправомірна вигода» і змістовим навантаженням поняття «істотна шкода», оскільки вони стосуються різних елементів складу злочину. У Конвенції про боротьбу з корупцією для визначення предмета корупційних злочинів використовується формулювання «будь-яка перевага», тобто таким предметом визнаються переваги і матеріального, і нематеріального характеру [79].

Варто акцентувати, що з усіх злочинів, які є предметом дослідження, лише в двох із них законодавцем передбачено відповідний розмір предмета злочину, а саме в підкупі виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму і в незаконному збагаченні. У решті відповідних злочинів мінімальний розмір предмета складу злочину не передбачено на законодавчому рівні. Зокрема, в чинному кримінальному законі законодавцем диференційовано кримінальну відповідальність залежно від розміру неправомірної вигоди. У чч. 2–4 ст. 368 КК України закріплено такі кваліфіковані ознаки, як вчинення відповідного діяння у значному, великому і особливо великому розмірі. Водночас у п. 1 примітки до цієї статті роз'яснено, що потрібно розуміти під «відповідними розмірами». Найбільш ґрунтовно це питання досліджував Р. Л. Максимович, який зазначав, що з 1 липня 2011 року до 18 травня 2013 року паралельно діяли ст. 172² Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) і ст. 368 КК України, які передбачали відповідальність практично за майже ідентичні діяння, а саме за одержання неправомірної вигоди в розмірі до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян дії чи бездіяльність в інтересах того, хто її дає, чи іншої особи [99, с. 245]. Водночас відповідні діяння кваліфікувалися і за ст. 172² КУпАП [99, с. 245]. Нині ця стаття виключена. Також науковець з огляду на положення Модельного Кримінального кодексу для держав-учасників Співдружності Незалежних Держав від 17 лютого 1996 року, Закону України «Про запобігання корупції» і на підставі порівняльно-правового аналізу норм ст. ст. 354, 368 КК України, дійшов висновку, що мінімальний розмір неправомірної вигоди у складі злочину, передбаченому в ст. 368 КК України, може бути встановлений на рівні не менше однієї мінімальної заробітної плати, яка встановлена законодавством [99, с. 246–250]. Вважаємо позицію Р. Л. Максимович слушною, однак такою, що потребує нині уточнення.

У п. 8 ч. 1 ст. 40 Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року № 2456-VI вказано, що розмір мінімальної заробітної плати на відповідний бюджетний період визначається Законом про Державний бюджет України [14]. Водночас у ст. 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року № 294-IX визначено мінімальну заробітну плату з 1 січня 2020 року в розмірі 4723 грн [151]. Своєю чергою, мінімальний розмір штрафу за одержання неправомірної вигоди працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, становить 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Згідно з п. 5 Підрозділу 1 Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року, якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 грн [129]. Тобто, мінімальний розмір штрафу за вчинення злочину, передбаченого ст. 354 КК України, становить 4250 грн. Однак, на нашу думку, мінімальний розмір штрафу за злочин, пов'язаний із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди, має бути більшим, ніж розмір неправомірної вигоди. В іншому разі, це суперечило б принципу відшкодування шкоди, завданої корупційним злочином, який очевидний із положення, закріпленого у Конституції України. Зокрема, відповідно до ст. 56 Конституції України зазначено, що «кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» [74]. Водночас, якщо на конкретний корупційний злочин немає відповідної реакції з боку держави, то, відповідно, знівельовується така мета покарання, як загальна і спеціальна превенції, яка закріплена у ч. 2

ст. 50 КК України. Відтак розмір неправомірної вигоди у складах злочинів, передбачених ст. ст. 368, 368³, 368⁴, 369² КК України, має бути не меншим, ніж у ст. 354 КК України. Більше того, у ст. 172⁵ КУпАП передбачено відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків [62].

Стаття 23 Закону України «Про запобігання корупції» закріплює, що «особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, можуть приймати подарунки, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, крім випадків, передбачених частиною першою цієї статті, якщо вартість таких подарунків не перевищує один прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка одноразово» [152]. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 9 КУпАП, якщо порушення за своїм змістом та характером не передбачають кримінальної відповідальності, то у такому разі за такі діяння настає адміністративна відповідальність [62].

De lege ferenda можна запропонувати встановлення розміру неправомірної вигоди у аналізованих складах злочинів на рівні одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 1 січня календарного року, в якому вчинено злочин. Зокрема, у ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» визначено прожитковий мінімум для працездатних осіб із 1 січня 2020 року на рівні 2102 грн. Водночас вказані величини щороку змінюються у зв'язку з прийняттям Закону України про Державний бюджет на відповідний рік. Своєю чергою, у ч. 2 ст. 68 Конституції України передбачено, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [74]. Може видатися, що ця стаття суперечить принципу суб'єктивного інкримінування. З іншого боку, згідно зі ст. 57 Конституції України, кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку,

встановленому законом [74]. Відтак презюмується знання громадянами своїх прав і обов'язків. Однак, коли така пропозиція щодо законодавчих змін може бути реалізована (якщо таке буде мати місце), невідомо. Відтак потрібно зважати на таке: раніше, відповідно до усталеної судової практики і рекомендацій науковців, інколи закривалися кримінальні справи стосовно тих осіб, які давали чи одержували як неправомірну вигоду незначні цінності, наприклад, цукерки, квіти, вино тощо. Останніми роками, з появою в цьому контексті змін до антикорупційного законодавства, ситуацію стала ще заплутанішою.

О. О. Дудоров обґрунтовано зазначає, що кваліфікація дій службової особи за ч. 1 ст. 368 КК можлива лише в разі, якщо розмір неправомірної вигоди не є значним (тобто, як очевидно з п. 1 примітки до ст. 368 КК, має бути меншим за 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), а також якщо немає інших кваліфікуючих ознак цього злочину [113, с. 209]. Водночас вчений слушно наголошує, що непідкупність службової особи (іншого відповідного суб'єкта) нівелюється й в разі одержання нею незначної за розміром неправомірної вигоди. Відтак, як акцентує науковець, заподіяна корупційними злочинами шкода (йдеться про ст. ст. 354, 368, 368³, 368⁴ КК) «має немайновий характер і не є прямо пропорційною, а інколи й обернено пропорційною розміру неправомірної вигоди як предмета злочину» [113, с. 210] (тобто, що меншою за розміром є неправомірна вигода, то більше потерпає об'єкт корупційних злочинів). Однак таке твердження, на нашу думку, є виявом обмежувального тлумачення. Наразі КК України не розрізняє чітко випадки, коли малозначність діяння виключається. Це питання вирішується на угляд особи, яка застосовує ту чи іншу норму КК України.

У контексті цього доцільно розглянути питання про можливість визнання таких кримінальних правопорушень малозначними за наявності мізерного розміру відповідного предмета. Видається, що визначальними в цьому питанні

є положення, що містяться в правовій позиції Верховного Суду України. Так, у Постанові Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (справі № 5-221кc15) [139], на нашу думку, зроблено правовий висновок, що закріплене у ч. 2 ст. 11 КК України положення передбачає встановлення малозначності лише тоді, коли законодавець вирішення питання щодо меж заподіяної шкоди залишає на розсуд правозастосувача (суду). Водночас малозначність діяння виключається, якщо структура складу злочину передбачає чітко окреслений розмір заподіяної шкоди. Відтак для встановлення наявності чи відсутності малозначності діяння, відповідно до ч. 2 ст. 11 КК, не мають значення й посткримінальна поведінка особи, її характеристика, ступінь реалізації злочинного умислу, а також інші обставини, які є правовими підставами для пом'якшення покарання або звільнення від кримінальної відповідальності. Наприклад, навіть якщо злочин вчинено внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, або особа добровільно відшкодувала завдані збитки чи усунула заподіяну шкоду, або має місце примирення винного з потерпілим, тобто особа втратила суспільну небезпечність, це всерівно не трансформує злочин у малозначне діяння. Водночас під час з'ясування питання про ймовірність застосування ч. 2 ст. 11 КК до таких діянь, як одержання службовою особою незначної за розміром неправомірної вигоди, потрібно зважати на характер і розмір заподіяної шкоди.

Є. Артёмов вважає, що у КК України (звісно, за умови збереження в ньому положення щодо малозначності), слід чітко окреслити межі розсуду правозастосувача, тобто конкретно визначити випадки, коли у будь-якому разі малозначність діяння виключається, а коли все-таки вона може мати місце [4, с. 145].

Водночас слід зазначити, що розмір неправомірної вигоди, одержаної за попередньою змовою групою осіб, обумовлюється загальною вартістю цінностей чи послуг. Тобто для кожного із співучасників, якому було

відомо, що неправомірну вигоду одержано у великому або особливо великому розмірі, передбачається відповідальність за вчинення злочину за наявності таких кваліфікуючих обставин, навіть якщо розмір одержаного ним особисто не є великим або особливо великим. Своєю чергою, до відповідальності за сукупністю злочинів притягається і службова особа, яка одержала неправомірну вигоду без попередньої домовленості з іншою службовою особою, однак після цього передала тій частину одержаного (відповідальність настає за одержання неправомірної вигоди та її надання).

Аналізуючи склади злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, щодо їх предмета доходимо до таких висновків. Якщо розглядати конструкцію ст. 368 КК України, то можна зробити висновок про наявність ще одного предмета злочину, крім неправомірної вигоди. Йдеться про неправомірну вигоду для третьої особи. Це сутнісна відміна, оскільки в такому разі суб'єкт складу злочину отримує лише опосередковану бенефіцію. Вчинення злочину в інтересах третьої особи є надзвичайно складним для кваліфікації та доказування предмета кримінально-правового дослідження. Ускладнюється не лише суб'єктний склад злочину, а й об'єктивна сторона, оскільки довести причинно-наслідковий зв'язок між самим кримінально караним діянням і вигодою, отриманою за його скоєння, доволі складно. Однак ми маємо розуміти, що саме предмет складу злочину є тою визначальною ознакою складу, без якої злочин не вважається злочином, а точніше діяння не вважається кримінально караним та підпадає під ознаки, можливо, адміністративного проступку.

Відповідно до загального поняття предмета складу злочину, а також на підставі аналізу його ознак, можна виокремити такі засади/правила визначення предмета складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди, зокрема:

– предметом таких злочинів є речі матеріального світу, тобто такі, які сприймаються органами чуття людини чи спеціальними технічними засобами;

– предмет такого злочину є елементом об'єкта злочину. Він нерозривно пов'язаний із охоронюваними кримінальним законом суспільними відносинами;

– такий предмет взаємопов'язаний із об'єктивною стороною. Зокрема, протиправні діяння вчиняються стосовно предмета;

– предмет не має «активних» ознак, а тому завжди є пасивною ознакою складу злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди;

– предмет складу такого злочину завжди пов'язаний із метою злочинного кримінально караного діяння та мотивами й цілями самого злочинця. Злочинець впливає на предмет злочину, відповідно впливати він може або шляхом прийняття відповідного рішення на користь третіх осіб, або шляхом прояву активної дії, в якій розкривається зміст вольового акту щодо отримання неправомірної вигоди;

– предмет завжди є факультативною ознакою, але в більшості складів злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, він виражається щонайменше в якості складеного явища матеріального світу, яке охоплює неправомірну вигоду та в деяких випадках ще один додатковий предмет.

2.1.3 Об'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України

Як відомо, об'єктивна сторона складу злочину – це сукупність встановлених законом зовнішніх ознак злочинної поведінки людини.

Доцільно зауважити, що об'єктивна сторона прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди (як і будь-якого корупційного злочину, пов'язаного з отриманням неправомірної вигоди) зазвичай виявляється у формі дії, а також розкривається за допомогою трьох різних аспектів дії, яку вчиняє відповідний суб'єкт, котрий має право на вчинення певних дій, зокрема: прийняття пропозиції; прийняття обіцянки; одержання неправомірної вигоди.

Відповідно до узагальнення судової практики розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення та деякі злочини, передбачені розділом XVII Кримінального кодексу України, прийняття пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду – це згода (погодження, виявлення готовності) службової особи на передачу або надання їй обіцяної неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує або обіцяє таку вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища (за цих умов фактично йдеться про криміналізацію злочинного наміру) [187]. Зокрема, як зазначено в узагальненні, прийняття пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду може мати різну форму, тобто вчинене у будь-який спосіб (усно, письмово, за допомогою телефону, СМС-повідомленням, а також конклюдентними діями (якщо за поведінкою особи можна дійти висновку щодо конкретного наміру особи) тощо. Водночас на кваліфікацію діяння не впливає спосіб скоєного злочину [187]. Можна стверджувати, що винний у разі прийняття пропозиції чи обіцянки

надати неправомірну вигоду, так би мовити, «укладає попередню угоду» з особою, котра пропонує/обіцяє таку вигоду. Відтак для подальшого прямого та безперешкодного одержання неправомірної вигоди виникають певні умови. Водночас на цьому етапі можливе коригування суми, форм чи видів обумовленої вигоди, місця, термінів та адресатів її отримання тощо між особою, яка пропонує чи обіцяє неправомірну вигоду, та службовою особою [187].

Натомість слід розглянути декілька нетипових випадків прийняття пропозиції, а також відмежувати її від поняття «прийняття обіцянки».

Насамперед заслуговує на увагу судова практика щодо того, що прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди ототожнюються. Фактично, суди опираються на те, що пропозиція та обіцянка – це споріднені категорії, схожі за своїм складом та механізмом реалізації. Натомість, на нашу думку, є декілька вагомих розбіжностей між діями у виді «прийняття пропозиції» та «прийняття обіцянки», зокрема вони розведені в часі із самим одержанням неправомірної вигоди. Так, прийняття пропозиції – це створення можливостей для реального отримання неправомірної вигоди в недалекому майбутньому або фактичне отримання неправомірної вигоди одразу після надання згоди на його отримання, що виявляється у формі прийняття пропозиції. Водночас, формалізуючи у діях, прийняття пропозиції неправомірної вигоди гіпотетично передбачає наявність у особи, яка дає таку пропозицію, самої неправомірної вигоди, а тому часовий розрив між прийняттям пропозиції та прийняттям самої неправомірної вигоди є незначний. Натомість прийняття обіцянки одержання неправомірної вигоди – це потенційна можливість одержання неправомірної вигоди в майбутньому, але не одразу після прийняття такої обіцянки. Відтак часовий розрив є значно більшим, ніж у разі прийняття пропозиції. Своєю чергою, прийняття обіцянки завжди означає гіпотетичну можливість вчинення діянн в обмін на одержання неправомірної вигоди згодом.

Тобто, обіцянка неправомірної вигоди означає, що суб'єкт складу злочину вчиняє корупційне діяння з огляду на те, що він отримає неправомірну вигоду в майбутньому, однак вже після вчиненого діяння. Натомість прийняття пропозиції неправомірної вигоди в своїй конструкції такої однозначності не містить. Прийняття пропозиції стосується виключно уточнення моменту, способу, форми та розміру неправомірної вигоди. Натомість прийняття обіцянки не передбачає всебічного з'ясування форм, способу та розміру неправомірної вигоди, а лише достеменно визначає потенційність отримання в майбутньому в спосіб, терміни, розмірах, які відповідатимуть чи будуть співставними із тими діями, які вчинені суб'єктом корупційного злочину. Обіцянка та пропозиція за своїм змістом є діями, які вирізняються різним змістовно цільовим характером. Зокрема, обіцянка – це можливість настання в майбутньому бажаного становища для особи, яка вчинятиме те чи інше діяння на користь особи, що пропонує обіцянку, чи іншої особи. Водночас пропозиція неправомірної вигоди – це дія доконаного виду, оскільки обумовлюються всі аспекти та деталі отримання такої вигоди. Склад злочину при прийнятті пропозиції є закінченим із моменту узгодження обставин та умов отримання неправомірної вигоди. Натомість, з огляду на те, що обіцянка не є доконаним діянням, склад цього злочину формується лише після вчинення особою корупційного діяння до отримання неправомірної вигоди.

Відтак вважаємо, що на доктринальному рівні прийняття пропозиції та прийняття обіцянки має обґрунтовуватися наявністю різних за обсягом діянь, які формують об'єктивну сторону.

Отже, злочин у формі прийняття пропозиції одержати неправомірну вигоду є закінченим із моменту надання згоди на конкретну пропозицію. Водночас, на нашу думку, ця згода може виявлятися і у формі бездіяльності, шляхом, так би мовити, мовчазної згоди, тобто невжиття заходів для відмови від отримання неправомірної вигоди. Наприклад, відсутність

негативної відповіді слід розглядати як отримання згоди (у цьому разі згода виявлятиметься не у формі активної дії, а у формі бездіяльності). Це обґрунтовується тим, що особа, яка приймає пропозицію, є службовою особою або особою, яка має виключні права чи можливості вчиняти ті чи інші дії або приймати рішення, які жодна інша особа вчиняти чи приймати не може. Тобто, особа, користуючись своїм, в певному розумінні монопольним, становищем вживає заходи задля реалізації власної правосуб'єктності. Така правосуб'єктність передбачає заборону (при чому в імперативній формі) вчиняти дії в інший спосіб, ніж це визначено законом. Зокрема й в імперативний спосіб визначається недопустимість бездіяльності такої особи. Тобто, сама по собі мовчазна згода може вважатися певною формою провокування на отримання неправомірної вигоди, оскільки прямої негативної відповіді на таку пропозицію не було надано.

Злочин у формі прийняття обіцянки одержання неправомірної вигоди закінчується здійсненням відповідної дії з боку особи, яка таку вигоду може отримати згодом. При чому факт самого одержання неправомірної вигоди не обов'язковий. Це означає, що прийняття обіцянки завжди має форму активної дії, і виявляється винятково стосовно самого факту гіпотетичного одержання неправомірної вигоди, з огляду на нетиповість або безпосередню суперечність закону діянню, вчиненого особою з метою її отримання.

У цьому контексті Д. І. Шумейко зазначає, що доволі проблематичним є розмежування цих понять, оскільки вони є близькими за змістом. Більше того, виникають проблемні питання і у разі криміналізації законодавцем діянь, які полягають у прийнятті пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди для себе чи третьої особи [203, с. 42–44].

Зокрема, одержання неправомірної вигоди – це отримання особою, безпосередньо для себе особисто, для власних потреб вигоди, яку б ця особа

не змогла отримати у випадку виконання своїх службових чи професійних функцій сумлінно та у встановлений законом спосіб. При цьому така вигода може отримуватись і у результаті її надання, вручення, передавання, дарування іншою особою (особами), і шляхом вчинення дій, спрямованих на незаконне збагачення самим суб'єктом злочину.

Надзвичайно важливим є питання про момент закінчення складів злочинів, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди. Аналізовані злочини, за винятком незаконного збагачення, зазвичай у кримінально-правовій літературі вважаються закінченими із моменту одержання відповідним суб'єктом хоча б частини предмета неправомірної вигоди.

Водночас, по суті, це вказано і в п. 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 року № 5. Зокрема у Постанові зазначено, що у разі відмови особи прийняти запропоновані гроші, цінності, послуги тощо, дії того, хто намагався дати неправомірну вигоду, слід кваліфікувати як замах [160]. Вважаємо слушною таку позицію, однак такою, що потребує деталізації та уточнення. На підставі зазначеного можна зробити висновок, що такі склади злочинів за юридичною конструкцією є формальними. Суспільно небезпечні наслідки у виді заподіяння шкоди безпосередньому об'єкту звісно наявні, але вони перебувають поза межами (рамками) складів аналізованих злочинів. Проте, для всебічності і повноти необхідно наголосити, що в доктрині кримінального права щодо цього простежується й інша позиція. Так, у літературі зазначено, що одержання неправомірної вигоди є закінченим злочином із моменту вчинення чи невчинення в інтересах того, хто дає, чи іншої особи відповідних дій. Як аргументу наводиться теза, що загальноприйняте розуміння призводить до того, що відповідний склад злочину в діях тієї чи іншої особи є наявний і тоді, коли особа жодних дій за неправомірну вигоду не вчинила і повернула гроші чи інше майно.

Так, А. К. Квіцінія наголошував, що «посягання на діяльність державного апарату здійснюється не самим фактом одержання винуватою особою неправомірної вигоди, а саме використанням в інтересах того, хто дає таку вигоду, свого службового становища [59, с. 144]. І, на думку вченого, якщо під час одержання неправомірної вигоди не було самого використання службового становища, то не слід трактувати це як форму порушення діяльності державного апарату [59, с. 144].

У доктрині кримінального права акцентується, що одержання неправомірної вигоди тісно пов'язане із вчиненням чи невчиненням певного діяння. Зокрема, із змісту диспозиції ч. 1 ст. 368 КК очевидним є нерозривний зв'язок між одержанням неправомірної вигоди, прийняттям її пропозиції чи обіцянки та, з одного боку, проханням надати неправомірну вигоду, а з іншого, – виконанням або невиконанням службовою особою дій із використанням свого службового становища. Водночас відсутність такого зв'язку унеможлиблює наявність складу цього злочину. Причому, з огляду на норму ст. 368 КК, поняття «з використанням наданої їй влади чи службового становища» не обмежується діянням у рамках службових повноважень, а охоплює і використання службовою особою можливостей, що зумовлені займаною посадою.

Зокрема, у Постанові Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року (справа № 5-29кс12) йдеться про зв'язок між одержанням грошей службовою особою і протиправним використанням нею службового становища [144]. Тобто правильно наголошено, що лише за наявності такого становища, можна стверджувати про існування у діях особи складу злочину «одержання неправомірної вигоди».

О. Я. Светлов вважає: якщо особа одержала предмет складу злочину за вчинення чи невчинення певних дій, однак згодом передумала, відтак не вчинила ніяких дій, які були обумовлені, а також повернула відповідні матеріальні цінності, або якщо особа, яка дала неправомірну вигоду,

з будь-яких причин відмовилась від так званих «послуг» особи, яка одержує неправомірну вигоду, і, відповідно, забажала повернення матеріальних цінностей, то неправильним буде притягнення особи до кримінальної відповідальності. Ці чинники, на думку науковця, наче знижують суспільну небезпечність таких дій [170, с. 202]. Зазначена позиція, з нашої точки зору, є вельми сумнівною і недостатньо обґрунтованою. Законодавець слушно акцентував саме на одержанні неправомірної вигоди, а не на вчиненні чи невчиненні певних дій, оскільки здійснюється посягання на охоронюваний законом об'єкт. Тому, в останньому випадку, очевидно, не може заподіюватися чи створюватися загроза заподіяння шкоди безпосередньому об'єкту складу злочину. Посягання на відповідний об'єкт складу злочину, який, по суті, є «своєрідною мішенню» для суб'єкта злочину має місце саме у зв'язку із одержанням неправомірної вигоди.

У кримінально-правовій літературі, а також судовій практиці не простежується уточнення міркування, що «одержання неправомірної вигоди є закінченим із моменту одержання хоча б частини предмета складу злочину». Уявімо, приміром, таку ситуацію. Особа, яка дає неправомірну вигоду, залишає в службовому кабінеті на столі суб'єкта одержання неправомірної вигоди конверт із грошима і виходить з кабінету. Після цього відразу заходять працівники правоохоронних органів, які затримують службову особу відповідно до ст. 208 КПК України. Відтак виникає питання щодо кваліфікації дій такої особи, тобто слід з'ясувати, чи, власне, було одержання неправомірної вигоди службовою особою. Видається, що ні, оскільки гроші хоч і перебували у володінні відповідного суб'єкта, однак, по суті, це не впливало на матеріальне становище особи. На нашу думку, у цьому разі наявним буде замах на вчинення злочину, оскільки закінченим таке посягання слід вважати тоді, коли в особи з'являються три компетенції власника майна: володіння, користування, розпорядження на свій розсуд.

З огляду на п. 3 примітки до ст. 354 КК України, можна зробити висновок, що пропозицією, відповідно до ст. ст. 354, 368, 368³–370, буде намір про надання неправомірної вигоди, який висловлений працівнику підприємства, установи чи організації чи особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі. Водночас обіцянкою буде висловлення такого наміру з конкретизацією місця, часу способу тощо надання неправомірної вигоди.

Своєю чергою, у КК нема тлумачення змісту поняття «прохання надати неправомірну вигоду» (на відміну від понять «пропозиція» і «обіцянка» неправомірної вигоди). Водночас, з огляду на норми ст. ст. 368, 354 КК, прохання надати неправомірну вигоду можна визнати однією з форм «пасивного» підкупу, однак, з огляду на положення ст. ст. 368³, 368⁴, можна стверджувати про «активний» підкуп [127]. Однак, на нашу думку, «прохання надати неправомірну вигоду», за своїм змістом, не може визначати поведінку особи, яка має намір підкупити службову особу юридичної особи приватного права та особу, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Водночас визначення такого прохання, відповідно до ч. 1 ст. 368³ і ч. 1 ст. 368⁴ КК, є, так званою, законодавчою помилкою, а відтак її слід усунути, зокрема, слід перемістити «прохання надати неправомірну вигоду» до тих статей КК, де вони насправді будуть доречними.

У Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, Цивільній конвенції РЄ про боротьбу з корупцією та Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції не зазначено про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за прохання неправомірної вигоди. Водночас у цих актах йдеться лише про одну з форм корупційних діянь – вимагання.

Відтак, з огляду на норми ст. 368 КК, а також лексичний зміст слова «прохати», можна зробити висновок, що, на відміну від вимагання неправомірної вигоди, «прохання» – це така дія, яка не містить яких-небудь

погроз і є лише вираженням прагнення/бажання службової особи (як суб'єкта «пасивного» підкупу) одержати неправомірну винагороду за вчинення або невчинення дії з використанням службового становища. Своєю чергою, «прохання надати неправомірну вигоду» – це ввічливе та конкретне звернення/повідомлення відповідного змісту із усвідомленням того, що особа може відмовитися від виконання такого прохання. Відтак прохання надати неправомірну вигоду вважатиметься закінченим злочином, передбаченим ч. 1 ст. 368 КК, у разі, якщо мало місце лише прохання (тобто особа, яка просила, не змогла отримати неправомірну вигоду, з незалежних від неї причин, наприклад, інша сторона погодилася виконати прохання, однак не встигла / не змогла його виконати, або відмовилася надати неправомірну вигоду тощо).

Водночас, як цілісне продовжуване незаконне збагачення суб'єкта злочину мають трактуватися окремі діяння щодо набуття грошових/майнових засобів, речей тощо від різних осіб, які об'єднані єдиним умислом. Своєю чергою, за наявності відповідних підстав за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 368, 368⁵ КК України, можуть кваліфікуватися такі діяння, як одержання/набуття винним частини незаконної вигоди за вчинення чи невчинення в інтересах особи, яка таку вигоду надає, чи в інтересах третьої особи певних дій із використанням влади чи службового становища, а також частини вигоди без такої умови (тобто без використанням влади чи службового становища).

Важливою кваліфікуючою ознакою для предмета аналізованих злочинів є час отримання неправомірної вигоди. Річ у тім, що отримання неправомірної вигоди безпосередньо пов'язане з отриманням третьою особою відповідної вигоди для себе у вигляді певних преференцій чи благ у результаті прийняття управлінського рішення службовою особою. Відтак, ми стверджуємо, що пов'язати в часі отримання неправомірної вигоди можливо лише, якщо воно відбувається протягом нетривалого часового відрізка, оскільки згодом довести

наявність причинно-наслідкового зв'язку між цими обставинами буде вкрай складно. А періодичність такого отримання свідчитиме про корупційний характер відносин.

Так, на думку О. І. Гузоватого, у ст. 368⁵ КК як спосіб вчинення незаконного збагачення визначено діяння у формі «набуття» [36, с. 101]. Водночас, як наголошує науковець, «набуття» відрізняється від таких способів вчинення аналізованого злочину, як «отримання», «одержання», а також таке «формулювання не відповідає способам вчинення інших корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [36, с. 101]. Однак, у тлумачних словниках вказано, що термін «отримувати» має таке саме значення, що й термін «одержувати» [174].

Отже, на думку деяких науковців, «одержання», «прийняття», як спосіб вчинення корупційних злочинів, співпадає із моментом приймання певних активів. Зокрема це передбачено і ст. 722 Цивільного кодексу, в якій визначено, що право власності на дарунок виникає з моменту його прийняття [196, с. 532]. Водночас дарунок вважатиметься прийнятим обдаровуваним, навіть якщо він (дарунок) надісланий обдаровуваному без його попередньої згоди, однак відсутня відмова останнього; якщо обдаровуваний прийняв документи, що посвідчують право власності на річ, чи інші документи, які засвідчують належність дарувальникові предмета договору, або символів речі (ключів, макетів тощо) [196, с. 532].

Водночас цікавою є позиція І. М. Ясінь, яка стверджує, що найбільш поширеним методом аналізу джерел походження та використання активів особи є метод фінансової характеристики, який дає можливість порівняти витрати особи та її законний і відомий дохід протягом певного періоду часу. Відповідно, такий метод пропонується застосовувати під час оцінки обсягу необґрунтованих активів особи, яка припинила діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, які

презюмується, набуті у зв'язку з виконанням зазначених функцій, однак про існування яких стало відомо після припинення відповідної діяльності [213, с. 88–89].

Аналіз джерел походження активів особи, в контексті наявності складу злочину, передбаченого ст. 368⁵ КК України, після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, має здійснюватися на підставі інформації, що міститься у декларації особи, яка припинила діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Зокрема, у п. 6.2 Експертного висновку Ради Європи зазначено, що «наявність майнової декларації може полегшити державному обвинувачу завдання довести, що відповідач набув майно незаконно» [43, с. 24]. Таке міркування можна екстраполювати на ситуацію, коли наявність майнової декларації, поданої після припинення публічної службової діяльності, може полегшити стороні обвинувачення завдання довести, що колишній функціонер набув предмет злочину у зв'язку з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування. Зокрема, дата декларування доходів є основою для встановлення періоду, який слід аналізувати. Подання майнової декларації після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, протягом певного періоду часу дає можливість запобігти відмові особи від надання пояснень щодо інформації про майнове становище, яка міститься у відповідній декларації, звісно, за умови зміни формулювання суб'єкта складу незаконного збагачення [213, с. 87]. Власне, акцент треба робити не на моменті подання декларації чи її змісті, а на джерелах її наповнення. Тобто потребує відповіді питання щодо наявності законних можливостей декларанту набути вказане в декларації майно шляхом виконання покладених на нього функцій у межах законодавства та діючи відповідно до інтересів та завдань, що висувуються перед такою особою, як правило, керівництвом.

Неправомірна вигода, а також сукупність діянь, пов'язаних із аналізованими складами злочинів, передбачає наявність трьох важливих компонентів.

Своєю чергою, семантично поняття «одержання», «прийняття», на відміну від терміна «набуття», є значно ширшими, а також охоплюють поняття «набуття». Водночас саме термін «набуття» є загальнозживаним у ЦК, і не лише щодо права власності, а й для позначення виникнення цивільних прав та обов'язків [87, с. 567]. Так, відповідно до загальних положень ЦК, у певних випадках право власності на річ до набувача може перейти лише після того, як правочину, на підставі якого така річ відчужується, буде надано встановлену законом форму [195]. Водночас, згідно з чч. 3, 4 ст. 334 ЦК, «право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним» [195]. Своєю чергою, якщо договір про відчуження майна підлягає державній реєстрації відповідно до ст. 182 ЦК, то у такому разі право власності у набувача виникатиме з моменту такої реєстрації, зокрема нотаріального посвідчення чи державної реєстрації договору. Як зазначають деякі науковці, «набуття грошових коштів чи іншого майна, доходів від них – це здійснення оплатних чи безоплатних дій (купівля, одержання в дарунок, в обмін, у рахунок боргу, у порядку відшкодування збитків тощо), що забезпечують можливість розпоряджатися такими грошима чи майном як своїм власним, тобто володіти ним, відчужувати або особисто використовувати його» [87, с. 567].

Набуття активів, згідно з приміткою 2 до ст. 368⁵ КК України, – це набуття таких активів «особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій

держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними» [86]. Водночас, як уже зазначалося, як цілісне продовжуване незаконне збагачення суб'єкта злочину мають трактуватися окремі діяння щодо набуття грошових/майнових засобів, речей тощо від різних осіб, які об'єднані єдиним умислом. Своєю чергою, за наявності відповідних підстав за сукупністю злочинів, передбачених ст. ст. 368, 368⁵ КК України, можуть кваліфікуватися такі діяння, як одержання/набуття винним частини незаконної вигоди за вчинення чи невчинення в інтересах особи, яка таку вигоду надає, чи в інтересах третьої особи певних дій із використанням влади чи службового становища, а також частини вигоди без такої умови (тобто без використання влади чи службового становища).

У цьому аспекті доцільно наголосити, що у постанові Верховного Суду України від 7 листопада 2013 року (справа № 5-29кс13) зазначено, що незаконне збагачення є кримінально-караним незалежно від вчинення якихось певних дій суб'єктом складу злочину [143].

Очевидно, що такі дії можуть бути здійснені двома способами, зокрема з огляду на те, який саме стан має та яку службову діяльність провадить особа, яка отримує неправомірну вигоду. Відтак важливе значення має особа, яка передає такі активи, оскільки необхідно буде довести її зв'язок із злочинним діянням та особою, в інтересах якої було вчинено злочин (у разі, якщо той, хто передає кошти, та особа-злочинець є різними особами), а також передача або надання в будь-який спосіб такій особі майна чи додаткових благ для укладення відповідного правочину з метою незаконного збагачення.

Слушною вважаємо думку О. П. Денегі, що не впливають на кримінально-правову кваліфікацію злочину «незаконне збагачення» всі інші ознаки, які є складовими об'єктивної сторони (зокрема, час, місце, спосіб

вчинення злочину). Водночас, як зазначає О. П. Деніга, ці складові об'єктивної сторони гарантують «реалізацію принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності та основоположних засад кримінального провадження» [38, с. 116].

Водночас, з огляду на норми ст. 369³ КК України, одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи внаслідок впливу на результати офіційних спортивних змагань передбачає набуття неправомірної вигоди, яка: 1) передана як винагорода іншою особою за здійснення впливу одержувачем на результати офіційних спортивних змагань; 2) отримана як наслідок здійснення такого впливу [86].

Отже, для розуміння відмінностей складів злочинів та механізмів їх кваліфікації доцільно з'ясувати об'єктивні ознаки корупційних злочинів.

Зокрема, об'єктивна сторона аналізованих злочинів має безпосереднє відношення та є похідною від суб'єкта злочину, а також від об'єкта протиправного впливу зі сторони суб'єкта злочину. Це означає, що сукупність, характер, обсяг та форма протиправного діяння може варіюватися не лише з огляду на склад злочину, а й у межах одного складу злочину залежно від суб'єкта. Об'єктивна сторона аналізованих злочинів характеризується здебільшого активною дією, крім прийняття пропозиції, яка, на нашу думку, не потребує прямого акцепту, а достатньою є відсутність прямої відмови. Оскільки пропозиція передбачає альтернативу у формі «так/ні», то у разі відсутності відмови, яка завжди має виявлятися в активній дії з боку особи, якій запропоновано таку пропозицію, пропозиція може вважатися такою, що прийнята, і у формі мовчазної згоди. Така сентенція на доктринальному рівні притаманна багатьом складам злочинів, а тому в аналізованому нами випадку також має враховуватися як складова об'єктивної сторони.

2.2 Суб'єктивні ознаки складів злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України

2.2.1 Суб'єкт складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до КК, може наставати кримінальна відповідальність (загальний суб'єкт), а згідно з ч. 2 ст. 18 КК спеціальним суб'єктом є фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа [86].

Водночас у кримінально-правовій літературі зазначається, що суб'єкт кримінального правопорушення має певні особливості/ознаки, які можна поділити на обов'язкові та додаткові. На думку науковців, до обов'язкових належать такі: фізична особа; осудна особа; вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Зокрема, у разі відсутності якої-небудь із зазначених ознак, відсутній і сам суб'єкт злочину. Якщо ж, окрім обов'язкових ознак, наявні ще й додаткові, що передбачені відповідною кримінально-правовою нормою, то у такому разі суб'єкт злочину набуває ознак спеціального [19, с. 146; 11, с. 22].

У цьому контексті насамперед потрібно дослідити загальні ознаки, а також з'ясувати, чи наявна щодо осіб, які вчинили корупційні злочини, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (прийняттям пропозиції/обіцянки такої), певна їх своєрідність. У доктрині кримінального права простежується загально прийнята думка, що, з огляду на такий

обов'язковий елемент складу злочину, як суб'єктивна сторона (що передбачає психічне ставлення особи до свого діяння та злочинних наслідків), суб'єктом будь-якого злочину може бути лише людина (фізична особа). Однак таке твердження неодноразово піддавалося сумніву і критиці В. К. Грищуком [34] та іншими авторами. Зокрема, Законом України від 23 травня 2013 р. № 314-VII внесено зміни до Загальної частини КК України, зокрема, доповнено КК Розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» [148]. Відтак для юридичних осіб передбачено такі види покарання, як штраф, конфіскація майна та ліквідація. Водночас у науці кримінального права наголошується, що, оскільки юридичні особи не дають фізичній особі доручення щодо скоєння кримінального правопорушення, то надскладним є доказування, що така особа вчиняла протиправні діяння «від імені» юридичної особи. Водночас на підставі аналізу Розділу XIV-1 КК, можна стверджувати, що у рамках нашого дослідження, відповідне покарання до юридичної особи може застосовуватися за вчинення фізичними особами кримінальних правопорушень щодо надання неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої), передбачених чч. 1, 2 ст. 368³, чч. 1, 2 ст. 368⁴, ч. 1 ст. 369² КК, а також ч. 2, 3 ст. 369² КК за вказані діяння, поєднані із зловживанням впливом. Однак, попри те, що особа внаслідок злочину отримала певну вигоду, надскладним є доказування того, що кримінальне правопорушення скоєно від імені або в інтересах юридичної особи. У судовій практиці немає жодної справи щодо притягнення до відповідальності юридичної особи за вчинення фізичною особою кримінального правопорушення, регламентованого чч. 2, 3 ст. 369² КК. Водночас, з огляду на норми ст. 96³ КК, така ймовірність може бути.

У цьому аспекті слід проаналізувати проблематику щодо притягнення до кримінальної відповідальності за рішення, ухвалені колегіальним органом. Зокрема, науковці, які вважають, що юридична особа не може бути суб'єктом

злочину, наголошують, що до відповідальності за ухвалення колегіальним органом незаконних рішень має притягатися службова особа, котра підписала та затвердила наказом такі рішення [27, с. 466]. С. Б. Гавриш зазначає, що дії інших осіб, котрі входили до складу такого колегіального органу, що ухвалив незаконне рішення, можна кваліфікувати як співучасть, однак лише у разі усвідомлення ними факту ухвалення такого рішення та ймовірності заподіяння істотної шкоди [27, с. 466].

Своєю чергою, іншою є позиція прихильників теорії можливості притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності. А. С. Нікіфоров вказує, що «загальні збори учасників (членів) є *in corpore* юридичною особою, її фізичним втіленням «его» – «я». За їхні рішення, дії і наслідки юридична особа несе особисту відповідальність безпосередньо. За рішення, дії і наслідки правління, директора (керівника), ради (колегії) директорів (керівників), яким юридична особа делегує прийняття і виконання основних стратегічних і оперативних рішень у своїх інтересах, вона безпосередньо несе повну чи субсидіарну відповідальність» [**Error! Reference source not found.**, с. 109].

У доктрині кримінального права побутує думка, що під час вирішення окресленої проблематики слід розмежовувати, чи рішення колегіального органу має обов'язковий характер, чи ні. На думку В. О. Навроцького, якщо рішення колегіального органу остаточне і обов'язкове (тобто не потребує затвердження одноосібно керівником), то члени такого органу, котрі ухвалили таке рішення, будуть співвиконавцями відповідного злочину. Якщо ж таке рішення має дорадче значення, то члени такого органу є пособниками у вчиненні кримінального правопорушення керівником, який своїм наказом затверджує і реалізує колегіальне рішення [108, с. 287].

Водночас, на думку Р. Л. Максимовича, окреслене питання слід вирішувати по-іншому, зокрема у разі таємного голосування. Науковець

зазначає, що в такому випадку наявна «узаконена колективна безвідповідальність». Відтак не можливо притягнути до кримінальної відповідальності кого-небудь із членів такого органу, а отже, потрібно взагалі відмовитися від такої форми проведення голосування [98, с. 86]. Видається, що такий висновок ґрунтується лише на можливості притягнення члена колегіального органу до кримінальної відповідальності. Однак, автор не враховує те, що таємний спосіб голосування забезпечує об'єктивність рішення колегіального органу.

Проаналізуємо ще одну ознаку загального суб'єкта – осудність. Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [86].

Згідно з Постановою Верховного Суду від 6 лютого 2020 року (справа № 234/18511/18) встановити будь-яку форму вини (умисну чи необережну) у діяннях особи об'єктивно не можливо, оскільки у стані неосудності особа не може усвідомлювати свої діяння, а також керувати ними, а відтак немає такої суб'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення, як мета і мотив. Отже, юридична оцінка суспільно небезпечних діянь має здійснюватися з огляду на фактичні обставини вчиненого діяння, а також зважаючи на наслідки [134].

Р. Л. Максимович цілком слушно наголошує, що «питання про осудність вирішують щодо тієї чи іншої особи на час вчинення нею суспільно небезпечного винного діяння (дії або бездіяльності), передбаченого КК України, а не взагалі» [98, с. 87]. Відтак, як зазначає науковець, спершу може видатися, що «цей момент непринциповий і несуттєвий». Однак, на думку вченого, це не зовсім так, оскільки цілком ймовірним є випадок, коли «особа під час вчинення одного злочину є осудною, а іншого – ні» [98, с. 87]. Отже, погоджуємося з позицією автора, що питання осудності не охоплюється ставленням до всіх діянь, а обмежується

виключно конкретним діянням, тобто питання осудності не має ніякої кримінально-правової сили поза межами ставлення особи до конкретного діяння [98, с. 87].

Відтак, у разі усвідомлення особою під час вчинення корупційного злочину того, що вона отримує неправомірну вигоду, чим посягає на інтереси суспільства загалом та інтереси фізичних/юридичних осіб зокрема, тобто особа є осудною [95], можна стверджувати, що така особа підлягає кримінальній відповідальності за кримінальне правопорушення «одержання неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої)». Однак така особа також має вчиняти певні діяння для досягнення своєї мети (приміром, домовитися про зустріч для одержання неправомірної винагороди, надати реквізити картки для отримання грошей тощо).

Водночас деякі науковці виокремлюють також такі критерії осудності, як медичний (біологічний) і юридичний (психологічний) [97, с. 130]. Зокрема, медичний критерій визначає психічне здоров'я/стан особи під час вчинення нею кримінального правопорушення, а юридичний характеризується такими ознаками, як волюва (здатність особи керувати своїми діяннями під час вчинення кримінального правопорушення, тобто діяти згідно зі своєю волею) та інтелектуальна (здатність особи усвідомлювати фактичний зміст і суспільну небезпеку своїх діянь та їх наслідків), які перебувають у взаємозв'язку та є обов'язковими для визнання особи осудною [124, с. 110]. Водночас лише наявність обох критеріїв (медичного і юридичного сукупно) становить зміст осудності загалом.

Ще однією ознакою загального суб'єкта є вік, з досягненням якого може наставати кримінальна відповідальність.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 КК кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [86]. Водночас у ч. 2 ст. 22 КК подано вичерпний перелік осіб, які підлягають кримінальній відповідальності

за кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років [86]. Зокрема, у доктрині кримінального права простежується різні думки щодо поняття «вік людини». Одні автори вважають, що «вік людини» – це «період часу від народження людини до будь-якого моменту відліку, певного періоду її життя, що відображає анатомо-фізіологічний стан організму людини та ступінь формування її особистості» [80, с. 76; 204, с. 471]; інші вважають, що «певна календарна дата, що свідчить про кількість прожитих особою років, з досягненням якого особа може підлягати кримінальній відповідальності» [16, с. 94]; ще одні зазначають, що це «якісно визначений етап становлення і розвитку особи, період з притаманними йому особливостями сприйняття людиною навколишнього світу» [190, с. 505]; ще інші – що це «період, ступінь у рості, розвитку людини» [17, с. 187]. Водночас Великий тлумачний словник сучасної української мови містить поняття «освітній вік» – «рівень розвитку навчальних умінь, який визначається стандартизованими тестами» [17, с. 187]. У контексті нашого дослідження, на підставі аналізу ст. 22 КК, можна стверджувати, що не завжди можливо точно визначити мінімальний вік суб'єктів злочинів, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої). Відтак, на нашу думку, до суб'єктів окреслених складів злочинів можуть належати ті, мінімальний вік яких можна визначити на підставі дослідження відповідних нормативних актів.

З огляду на положення кримінального закону, а також міркування у доктрині кримінального права, можна зробити, що суб'єкт кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої), – спеціальний. Зокрема спеціальні суб'єкти таких злочинів є різними. Водночас вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за аналізовані правопорушення, має визначатися відповідно до нормативно-правових актів, які регулюють відповідні суспільні відносини.

Тобто, як зазначають деякі науковці, «за віком спеціальний суб'єкт злочину має відповідати віку суб'єкта відносин, учасником яких він є» [2, с. 112].

Насамперед потрібно з'ясувати, які особи є спеціальними суб'єктами аналізованих кримінальних правопорушень. З огляду на норми КК, такими суб'єктами є: 1) відповідно до ст. 368 КК, службова особа публічного права; 2) згідно з чч. 3, 4 ст. 368³ КК, службова особа приватного права; 3) чч. 3, 4 ст. 368⁴ КК – особа, яка надає публічні послуги; 4) чч. 2, 3 ст. 369² КК – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 5) чч. 3, 4 ст. 354 КК – працівник підприємства, установи чи організації чи особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації; 6) відповідно до ч. 1 ст. 160 КК, виборець, учасник референдуму, член виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційний спостерігач.

Проаналізуємо поняття «службова особа». У доктрині кримінального права немає одностайної думки щодо віку, з якого особи може бути службовою. Зокрема у кримінально-правовій літературі простежуються дві позиції щодо визначення мінімального віку, з якого особа може бути службовою. Одні науковці вважають, що особа може бути службовою зі 16 років, водночас інші переконані, що лише після досягнення 18 років.

Щодо можливості визнання особи службовою з 16 років найбільш аргументованими є міркування Р. Л. Максимовича. Вчений зазначав, що «у житті можлива ситуація, коли молода людина значно випереджає своїх однолітків як у фізичному, так і в розумовому розвитку (наприклад, всім відомо, що інколи особа завчасно закінчує школу або ж вступає до вищого навчального закладу раніше за своїх ровесників). Майбутні розумові, моральні, фізичні та інші якості людини не запрограмовані однаковою мірою для всіх людей. Кожна з цих якостей становить собою новоутворення, єдність природженого і набутого. Особа значною мірою

сама себе створює внаслідок власної діяльності, роботи над собою, що скеровується обраними інтересами, ідеалами, життєвими цілями і, звичайно, під впливом умов життя і виховання» [98, с. 105–107]. Також науковець наголошує, що у чинних цивільно-правових актах немає такої вимоги до службових осіб, як повноліття, тут має значення лише повна цивільна дієздатність особи [98, с. 105–107]. Відповідно до Цивільного кодексу України (далі – ЦК) повна цивільна відповідальність може бути надана: «фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини» (ч. 1 ст. 35 ЦК); фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю (ч. 3 ст. 35 ЦК); у випадку реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, з моменту реєстрації шлюбу (ч. 2 ст. 34 ЦК) [196].

Водночас слід зазначити, що загалом для кримінальних правопорушень, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди (обіцянки/пропозиції такої), не притаманний вік 16 років, оскільки у такому разі необхідно мати відповідний психофізіологічний розвиток.

Далі проаналізуємо питання віку, з якого особа може бути працівником підприємства, установи чи організації чи здійснювати професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (чч. 3, 4 ст. 368⁴, чч. 3, 4 ст. 354 КК).

У ст. 354 КК лише загалом визначено суб'єкт такого кримінального правопорушення – працівник підприємства, установи чи організації. Тоді як у ст. 368⁴ міститься перелік осіб, які можуть бути суб'єктами такого правопорушення (аудитор, нотаріус, приватний виконавець, оцінювач, експерт, арбітражний керуючий, незалежний посередник, член трудового арбітражу, третейський суддя, інша особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг) [86]. Відтак очевидно, що вік осіб, визначених у ст. ст. 354, 368⁴, різний та залежить

від особливостей кожної із зазначених категорій осіб, зокрема можливість виконання ними своїх повноважень, наявність відповідної компетенції тощо. Наприклад, аудитором, згідно зі Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21 грудня 2017 року можуть бути особи, які: мають відповідний практичний досвід; вищу освіту; успішно склали відповідні іспити; отримали необхідний сертифікат; зареєстровані у Реєстрі аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності з надання аудиторських послуг [146]. Відтак очевидно, що аудитор може бути спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, пов'язаного з одержанням неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої), не з 18 років, а у значно зрілішому віці, оскільки, окрім вищої економічної або юридичної освіти, обов'язковою умовою є наявність практичного досвіду не менше 3 років та отримання відповідного сертифікату. Схожою є ситуація, приміром, щодо експертів. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року визначає, що «судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом» [158]. Зокрема, очевидно, що експерт може бути спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення,

пов'язаного з одержанням неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої), на перший погляд, не з 18 років, а у значно зрілішому віці, оскільки необхідною є наявність відповідної освіти, потрібно мати певні навички та знання тощо. Однак, приміром, у разі закінчення особою закладу загальної освіти раніше за ровесників та завчасного вступу до закладу вищої освіти тощо, є ймовірність, що особа може стати експертом вже у віці 18 р.

Далі коротко проаналізуємо такого спеціального суб'єкта, як «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». У цьому аспекті В. М. Киричко доречно зазначає, що «тільки особа, яка здатна впливати на особу, уповноважену на виконання функцій держави, шляхом використання можливостей, пов'язаних зі своїми службовими (в широкому розумінні) повноваженнями (обумовлених такими повноваженнями)» може бути суб'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 369² КК [60, с. 137]. Водночас, з огляду на чинні нормативно-правові акти, очевидно, що спеціальним суб'єктом у цьому разі може бути лише повнолітня особа.

У рамках дослідження таких спеціальних суб'єктів, як виборець, учасник референдуму, член виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційний спостерігач потрібно зазначити таке. Загальновідомо, що суб'єктом активного виборчого права є особа, яка має право обирати. Відповідно до ст. 70 Конституції України «право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років. Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними» [74]. Відтак очевидно, що спеціальним суб'єктом аналізованого кримінального правопорушення є повнолітня, дієздатна особа. Водночас офіційним спостерігачем теж є особа, яка має право голосу, а отже, спеціальним суб'єктом теж може бути з моменту досягнення повноліття. Щодо члена виборчої комісії

або комісії з референдуму, то, як відомо, такі особи набувають своїх повноважень із моменту підписання присяги. Отже, спеціальним суб'єктом відповідного злочину такі особи можуть бути лише з моменту підписання такої.

Розглянемо детальніше ознаки спеціальних суб'єктів складів кримінальних правопорушень, які полягають у одержанні неправомірної вигоди (обіцянки/пропозиції такої).

Насамперед потрібно дослідити особливості спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. ст. 368, 368⁵, чч. 2, 3 ст. 369² КК. Тобто службової особи публічного права.

Зокрема, у примітці до ст. 364 КК зазначено, що «службовими особами у статтях 364, 368, 368⁵, 369 цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом» [86]. Своєю чергою, у ч. 2 п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» вказано, що «до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості» [160]. Слід наголосити, що це одна з головних ознак, за якою можна

розмежовувати службових осіб та осіб, які виконують організаційно-розпорядчі функції [66, с. 37].

У доктрині кримінального права детально проаналізовано окреслені особливості у рамках досліджень злочинів у сфері службової діяльності.

Як зазначають науковці, представників влади можна відмежовувати за двома критеріями: 1) особи, котрі безпосередньо здійснюють владу; 2) особи, наділені владними повноваженнями щодо непідлеглих фізичних осіб і організацій, тобто наділені повноваженнями публічного характеру [50, с. 424]. Своєю чергою, деякі вчені вважають, що осіб, які працюють у відповідних владних органах, однак не наділені владними повноваженнями (наприклад, завканцелярії, секретар, помічник, консультант, бухгалтер), попри те, що деякі з них є службовими особами, не можна вважати представниками влади [59, с. 76].

Водночас, зазначимо, що КК не містить роз'яснення поняття «організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки». Таке роз'яснення та приблизний перелік осіб, котрі виконують такі функції, є у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво». Зокрема у Постанові визначено, що «організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири тощо)» [160]. Таке саме розуміння

змісту організаційно-розпорядчих обов'язків простежується і у доктрині кримінального права. Щодо адміністративно-господарських обов'язків, то у Постанові вказано, що «адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо» [160]. У кримінально-правовій літературі міститься аналогічне роз'яснення щодо окресленого питання.

На підставі аналізу Постанови Верховного Суду від 19 листопада 2019 року (справа № 332/2723/15-к) можна зробити висновок, що у діяннях особи відсутній склад злочину, передбачений ст. 368 КК, якщо службова особа під час вчинення таких діянь використовує особисте знайомство, дружні зв'язки тощо, а не можливості, пов'язані зі займаною посадою, чи службові зв'язки [131]. Вважаємо таку позицію обґрунтованою, оскільки, з огляду на зміст диспозиції ст. 368, відповідальність за одержання неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої) настає лише у разі одержання неправомірної вигоди за виконання або невиконання діянь, пов'язаних із владними повноваженнями, організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими функціями, або ж можливості сприяння у зв'язку зі своїм службовим становищем. Відтак у такому разі така особа має ознаки загального, а не спеціального суб'єкта. Видається, що не можна вважати службовими тих осіб, які здійснюють функції, що здатні зумовлювати виникнення, зміну чи припинення правовідносин, оскільки це буде поширювальним тлумаченням норм КК України і є недопустимим.

Службові особи, відповідно до нормативно-правових актів, умовно поділяються на осіб публічного та приватного права.

Частина 3 ст. 18 КК України визначає осіб, які є службовими, – «особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом» [86]. Це визначення стосується всіх статей КК, окрім 364, 368, 368⁵, 369. Розглядувані визначення практично ідентичні. Відмінність між ними полягає у тому, що у ч. 3 ст. 18 КК України йдеться про будь-які підприємства, установи чи організації, а у п. 1 примітки до ст. 364 КК України – про державні чи комунальні підприємства, установи, організації. Визначення, яке міститься у ч. 3 ст. 18 КК України застосовується і до поняття «службова особа юридичної особи приватного права» (як суб'єкта злочинів, передбачених ст. ст. 364¹, та чч. 3–4 ст. 368³ КК України) з тією лише особливістю, яка притаманна правовому статусу юридичної особи приватного права. Функції службової особи юридичної особи приватного права обмежуються лише сферою діяльності такої юридичної особи та не мають загальносуспільного значення. Водночас у п.п. 2–3 примітки до ст. 368 КК міститься вичерпний перелік осіб, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище. У судовій практиці, зокрема, немає жодної справи, де б для осіб, які займають особливо відповідальне становище,

наставала кримінальна відповідальність за вчинення правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК.

Далі розглянемо питання щодо ознак та переліку суб'єктів, які надають публічні послуги під час здійснення професійної діяльності. Згідно з ч. 3 ст. 368⁴ КК, особою, яка надає публічні послуги, є аудитор, нотаріус, приватний виконавець, експерт, оцінювач, третейський суддя, а також суб'єктом даного складу злочину є незалежний посередник чи арбітр [86]. Слід зазначити, що у доктрині кримінального права висловлювалася думка щодо узагальнення формулювання суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368⁴ КК. Зокрема, вважається, що у примітці ст. 368⁴ КК визначити перелік осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг. Своєю чергою, на підставі дослідження норм Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, можна вважати, що суб'єктом такого злочину є особа, яка має такі особливості: не є державним службовцем, посадовою особою органів місцевого самоврядування; здійснює професійну діяльність; надає публічні послуги [152]. Відтак вважаємо зазначену вище позицію доцільною, оскільки у такому разі демагогія щодо формулювання диспозиції статті ускладнює змісту диспозиції ст. 368⁴ КК.

Відповідно до п. 14.1.226 ст. 14 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року, «незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб» [129].

Водночас, як зазначають деякі науковці, до осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, належать ті особи, які 1) не є державними службовцями й посадовими особами органів місцевого самоврядування; 2) професійно виконують повноваження щодо надання публічних послуг; 3) провадять цю діяльність повністю або частково за рахунок коштів державного бюджету чи місцевих бюджетів (а не гонорару, гранту, благодійної допомоги тощо) [114].

О. В. Кузьменко зазначає, що публічні послуги – це «послуги, які надаються органами державної та місцевої влади або іншими суб'єктами (підприємствами, установами, організаціями) за рахунок публічних коштів і під відповідальність публічної влади. Залежно від суб'єкта, що надає публічні послуги, можна розрізняти державні та муніципальні послуги» [1, с. 233]. Водночас у Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади від 15 лютого 2006 р. № 90-р [75] визначено, що до сфери публічних послуг належать «послуги, що надаються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні» [75]. Своєю чергою, у Концепції також зазначається, що «державні послуги надаються органами державної влади (в основному виконавчої) та державними підприємствами, установами, організаціями, а також органами місцевого самоврядування в порядку виконання делегованих державою повноважень за рахунок коштів державного бюджету; муніципальні послуги надаються органами місцевого самоврядування, а також органами виконавчої влади та підприємствами, установами, організаціями в порядку виконання делегованих органами місцевого самоврядування повноважень за рахунок коштів місцевого бюджету» [75].

Водночас, у контексті нашого дослідження, необхідно з'ясувати, чи особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене чч. 3. 4

ст. 368⁴ КК, належить до «осіб, що надають публічні послуги». Це дасть змогу правильно кваліфікувати діяння такої особи. М. Б. Желік зазначає, що у доктрині кримінального права побутує думка, що з огляду на буквальне трактування диспозиції ст. 368⁴ КК, можна дійти висновку, що суб'єктами таких кримінальних правопорушень є також і «перукарі, масажисти, тренери та інші, тому що їх професійна діяльність пов'язана з наданням публічних послуг» [46, с. 134]. Підставою для наявності такої позиції у доктрині кримінального права є відсутність у КК поняття «публічні послуги», на основі якого можна було визначити точний перелік осіб, які належать до «осіб, що надають публічні послуги». Відтак правильно вважаємо міркування тих науковців, які вважають, що примітці до ст. 368⁴ КК необхідно передбачити визначення поняття «публічні послуги».

Також слід зазначити, що доктрині кримінального права тривають дискусії щодо належності до «осіб, які надають публічні послуги» арбітражного керуючого. Як зазначає М. Б. Желік, тут потрібно виокремити два підходи [46, с. 36]. Відповідно, як вказує науковець, представники одного з цих підходів, наголошують, що «арбітражні керуючі є службовими особами за ознакою виконання ними організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських обов'язків за спеціальним повноваженням, яким є ухвала відповідного господарського суду» [46, с. 36]. Водночас інші, за М. Б. Желіком, стверджують, що «діяльність арбітражного керуючого є професійною, оскільки фізична особа – підприємець, що має ліцензію на право здійснення такої, під час реалізації своїх повноважень у конкретній справі про банкрутство не вступає із боржником або кредиторами у трудові відносини» [46, с. 36].

Відтак, видається, з огляду на позицію представників першого підходу, що арбітражний керуючий не є службовою особою. Однак, вважаємо правильним другий підхід науковців, оскільки арбітражний керуючий є службовою особою

з моменту винесення судом ухвали про його призначення. Відтак, на нашу думку, він може бути спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого чч. 3, 4 ст. 368⁴ КК, оскільки визначений у п. «б» ч. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» та ч. 1 ст. 368⁴ КК України перелік осіб, які провадять професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, потребує уточнення.

Своєю чергою, на підставі аналізу судової практики у справах щодо підкупу осіб, які надають публічні послуги, можна дійти висновку, що такими особами є не лише ті, які визначені у ч. 3 ст. 368⁴ КК, а й, приміром, представник митного брокера, головний геолог, старший інспектор інспекції енергонагляду, інженер-землевпорядник та інші. Відтак очевидно, що, з огляду на неоднозначний зміст ст. 368⁴ КК, на практиці виникають помилки. Як уже зазначалося, деякі науковці пропонують у примітці до цієї статті визначити повний перелік осіб, які надають публічні послуги. Однак доцільніше все-таки у примітці до ст. 368⁴ КК визначити поняття «публічні послуги».

Далі проаналізуємо ознаки спеціального суб'єкта складу злочину, передбаченого чч. 3, 4 ст. 354 КК України. Відповідно до диспозиції ст. 354, спеціальний суб'єкт такого кримінального правопорушення має такі особливості: не є службовою особою; є працівником підприємства, установи чи організації або особою, яка працює на їх користь (виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією) [86]. Насамперед потрібно з'ясувати такі поняття, як «підприємство, установа, організація».

У ЦК України визначено, що «юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку», «юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права» [196]. Також у ЦК зазначено, що юридична особа приватного права створюється на підставі

установчих документів, а юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [196]. Водночас у ЦК України передбачено, що юридичні особи приватного права можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Зокрема товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві; установою – організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна [196]. Своєю чергою, у Господарському кодексі України від 16 січня 2003 року визначено, що «підприємство є самостійним суб'єктом господарювання, створене компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності» [33].

Зокрема, зазначимо, що розмежування за спеціальним суб'єктом кримінальної відповідальності за одержання неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої) є доцільним. Водночас у практиці є випадки, коли виникають труднощі, що правозастосовні органи не можуть визначити, за якою статтею кваліфікувати діяння особи, оскільки не зрозуміло, чи особа є «особою, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг», чи «особою, яка є працівником підприємства, установи чи організації». Такі складнощі зумовлені неточностями кримінально-правових норм, а також теоретичних напрацювань, зокрема відсутність у КК поняття «публічні послуги». Можна стверджувати, що головною ознакою, за якою можна розмежовувати кримінальні правопорушення, передбачені чч. 3, 4

ст. 368⁴ та чч. 3, 4 ст. 354 КК, є саме зміст наслідків, зокрема, за чч. 3, 4 ст. 368⁴ КК слід кваліфікувати кримінальні правопорушення, якщо професійні діяння суб'єкта зумовлюють наслідки правового характеру; за чч. 3, 4 ст. 354 КК – якщо професійні діяння суб'єкта не породжують наслідків правового характеру. Отже, визначення у КК поняття «публічні послуги» дасть змогу чітко розмежовувати кримінальні правопорушення, передбачені чч. 3, 4 ст. 368⁴ та чч. 3, 4 ст. 354 КК, а відтак на практиці не виникатимуть помилки щодо кваліфікації діяння.

Спеціальним суб'єктом аналізованих кримінальних правопорушень є також особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Згідно з п. 1 примітки до ст. 368⁵ КК, такими особами є особи, зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [86].

Також потрібно проаналізувати особливості спеціального суб'єкта зловживання впливом, яким є службова особа. Відповідно чч. 2, 3 ст. 369² КК суб'єктом такого злочину є службова особа, яка зловживає впливом і здатна впливати на того, хто уповноважений на виконання функцій держави, шляхом використання можливостей, пов'язаних з її службовим становищем [86]. Відтак очевидно, що особа, уповноважена на виконання функцій держави, має бути залежною від особи, яка зловживає впливом, або між їхніми посадами є взаємозалежність, тобто для кваліфікації за чч. 2, 3 ст. 369² КК обов'язково наявним має бути авторитетність суб'єкта кримінального правопорушення. Зокрема, у Конвенції ООН проти корупції окреслено таке поняття: «вимагання або прийняття державною посадовою особою чи будь-якою іншою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої себе чи для іншої особи, щоб ця особа чи така інша особа зловживала своїм справжнім або удаваним впливом ...» [72]. Також у Конвенції визначено, що державними посадовими особами можуть бути: будь-яка особа, яка обіймає посаду

в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі; будь-яка інша особа, яка виконує будь-яку державну функцію, зокрема для державного органу або державного підприємства, або надає будь-яку державну послугу; будь-яка інша особа, що визначається як «державна посадова особа» у внутрішньому праві Держави-учасниці [72]. Тобто йдеться про незаконне використання державною посадовою особою того впливу, яким вона наділена у зв'язку зі своїм службовим становищем.

Отже, на підставі викладеного, можна зробити такі висновки.

Службова особа, відповідно до п. 1 примітки до ст. 364 КК, характеризується двома групами взаємообумовлених ознак: функціональними та посадовими. Не може бути підставою для визнання особи службовою наявність у неї лише посадової або лише функціональної ознаки, оскільки обов'язковим є їх поєднання [67]. Водночас функціональні ознаки слід класифікувати: 1) за видом виконуваних функцій: а) представника влади; б) представника місцевого самоврядування; в) організаційно-розпорядчі; г) адміністративно-господарські; 2) за часом виконання: а) постійні; б) тимчасові; в) за спеціальним повноваженням. Останні, своєю чергою, за суб'єктом покладення повноважень поділяються на такі, якими наділяє (альтернативно) повноважний орган державної влади, орган місцевого самоврядування, центральний орган державного управління зі спеціальним статусом, повноважний орган чи повноважна особа підприємства, установи, організації, суд або закон. Посадові ознаки слід класифікувати 1) за належністю особи до: а) органу державної влади; б) органу місцевого самоврядування; в) державного чи комунального підприємства; г) державної чи комунальної установи; г) державної чи комунальної організації; 2) за часом обіймання: а) постійні; б) тимчасові.

2.2.2 Суб'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України

Загальновідомо, що суб'єктивну сторону складу злочину становить психічне ставлення винної особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, що визначається кримінальним законом як злочин. Відповідно до ч. 2 ст. 2 КК України вину має бути доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [86]. Отже, об'єктивне інкримінування, тобто кримінальна відповідальність за заподіяння шкоди, не допускається без наявності вини.

Загалом, як зазначає С. В. Складов, у КК України з метою тлумачення суб'єктивної сторони складу конкретного злочину можуть закріплюватися ознаки, що її визначають, зокрема: мета, мотив, форма та вид вини, стан сильного душевного хвилювання, свідоме поставлення в небезпеку, завідомість тощо [172, с. 7]. Водночас у доктрині кримінального права є поняття, що характеризують вину особи. Це, зокрема, такі терміни, як «відомі», «знав», «добровільне», «самовільне» тощо. Відтак під час вирішення кримінальної справи потрібно встановити об'єктивну істину, фундаментальною складовою якої є висновок суду щодо винуватості суб'єкта, форми, змісту та ступеня вини [172, с. 7].

Свою чергою, Р. В. Вереша доходить ще більш ґрунтовного висновку, зазначаючи, що суб'єктивна сторона конкретного протиправного (злочинного) діяння охоплює всі психічні процеси, що визначають «зміст внутрішньої сторони акта злочинної (девіантної) поведінки» [19, с. 412–413]. Також, науковець вказує, що як юридична конструкція, суб'єктивна сторона визначає структуру (модель) «найбільш значущих для кримінального права характеристик психічної діяльності відповідного виду (різновиду) злочинного діяння». Водночас у такій конструкції утворюється певна фрагментарність, з'являється недостатня повнота, оскільки «акт кримінальної поведінки» пов'язується із такими структурованими особливостями [19, с. 412–413].

Отже, основне теоретико-методологічне навантаження на суб'єктивну сторону злочинного діяння становить функція детермінація та закріплення вини особи, оскільки саме вина відмежовує злочинну діяльність від злочинної недбалості. В такому розумінні суб'єктивна сторона злочину виконує функцію встановлення криміналізації кримінально караного діяння.

Подібну позицію має й М. Й. Гуцуляк, який чітко визначає, що суб'єктивна сторона злочинного діяння виконує низку функцій, оскільки завдяки її правильному, всебічному та коректному визначенню, встановленню істинності мотивів відбувається належна кваліфікація кримінально караного діяння та його відмежування від інших злочинів; визначається ступінь суспільної небезпеки діяння й кримінологічна характеристика особи, яка його вчинила; здійснюється індивідуалізація покарання особи, що скоїла кримінально каране діяння; вирішується питання щодо наявності підстав звільнення такої особи від кримінальної відповідальності, уникнення покарання або заміни його на більш м'який вид [37].

Суб'єктивна сторона складу злочину (як психічне ставлення особи до вчинюваного діяння) передбачає взаємодію таких складових психіки людини, як інтелектуальна (тобто свідомість) та вольова (тобто воля). Відтак, на думку Р. В. Вереші, це передбачає безпосередню залежність суб'єктивної сторони від «психічних і психологічних особливостей особи, яка вчинює суспільно небезпечне діяння» [19, с. 414–415]. Водночас, як зазначає науковець, основою кримінально-правового розуміння ознак суб'єктивної сторони злочину (як «фактичної конструкції») та психологічних ознак суб'єктивної сторони (як «юридичної конструкції») є психологічне визначення понять «свідомість», «воля» та їхніх характеристик. Відтак «зв'язок суб'єктивної сторони складу злочину з особистістю злочинця визначається через інститут суб'єкта злочину, оскільки саме суб'єкт є, з одного боку, носієм психічного ставлення особи до вчинюваного діяння, а з іншого – уособленням біологічних, психологічних і соціальних факторів» [19, с. 414–415].

КК України не містить поняття корисливого мотиву і мети. Однак, очевидно, що корислива мета – це кінцевий бажаний результат, якого прагне, одержуючи неправомірну вигоду для себе чи інших осіб, суб'єкт відповідних злочинів, а корисливий мотив – бажання відповідного суб'єкта одержати неправомірну вигоду.

Отже, суб'єктивна сторона злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, розкриває не лише психоемоційний стан особи злочинця, його ставлення до скоєного злочину, а також розуміння кримінально караного характеру власної діяльності, а й є додатковим елементом кваліфікації злочинів залежно від певних детермінант структури суб'єктивної сторони.

Вина є основною та обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону, а відтак і сам склад злочину. Як зазначає Ю. В. Орел, вина визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст [120, с. 147–150]. Однак у багатьох випадках суб'єктивна сторона потребує встановлення таких факультативних ознак, як мета і мотив, які неодмінно (обов'язково) потрібно встановити, коли у диспозиції статті безпосередньо міститься вказівка на них, або якщо вони очевидні з її змісту. Відповідно до ст. 23 КК України, «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності» [86]. Своєю чергою, як наголошує Ю. В. Орел, свідомість і воля є елементами вини (як і будь-яких психічних відносин), і у своїй сукупності утворюють зміст вини. Відтак у вині можна виокремити інтелектуальний та вольовий моменти. Зокрема, «інтелектуальний момент вини – це усвідомлення особою характеру здійснюваних дій, тобто заснована на мисленні здатність людини розуміти як фактичну сторону своїх дій і обставин, при яких вони відбуваються, так і їх соціальний зміст і значення» [120, с. 147–150]. Водночас, здатність людини передбачати можливі наслідки своїх дій («фактичну сторону і соціальний зміст»), є найважливішою передумовою усвідомлення таких дій (тобто особа

розуміє причинний зв'язок між діями і наслідками). Своєю чергою, вольовий момент вини – воля, на думку вченого, становить практичну сторону свідомості і «полягає в регулюванні людської діяльності шляхом прийняття в кожному конкретному випадку рішення вчинити певні дії або утриматися від них». «Вольове регулювання – це свідоме спрямування розумових і фізичних зусиль на прийняття рішення, потім на досягнення поставлених цілей, усунення перешкод. Різні поєднання названих вище моментів утворюють різні форми вини» [110, с. 147–150].

Тобто інтелектуальний момент полягає в усвідомленні винуватою особою всіх об'єктивних ознак аналізованих злочинів. Це означає, що суб'єкт складу злочину усвідомлює, тобто розуміє фактичний зміст, соціальну значущість свого діяння, зокрема, те, що має місце одержання вигоди без законних на те підстав за вчинення дій із використанням відповідних повноважень чи утримання від них. Якщо особа, одержуючи неправомірну вигоду, усвідомлює, що особі, яка дає неправомірну вигоду відповідні обставини не відомі, то такі дії не можуть кваліфікуватися як одержання неправомірної вигоди, а становлять зловживання владою або службовим становищем. Водночас, вольовий момент полягає в тому, що особа бажає одержати неправомірну вигоду.

Із суб'єктивної сторони деякі злочини характеризується такими обов'язковими ознаками, як вина; мета; мотив. Більшість диспозицій статей, які передбачають кримінальну відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, прямо не вказують на форму вини. Водночас, за допомогою словосполучень «корисливий мотив» або «корислива мета» можна визначити умисну форму вини (наприклад, ст. 148 – підміна дитини з корисливих мотивів; ст. 167 – використання опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному; ст. 232 – розголошення комерційної або банківської таємниці з корисливих мотивів). Оскільки корисливий мотив свідчить про бажання (прагнення, намір) особи у результаті вчинення злочину отримати певну матеріальну вигоду, то, відтак, такі злочини можуть вчинятися лише умисно (більше того, виключно з прямим умислом). За прямого умислу

настання злочинних наслідків є кінцевою метою, якої хоче досягти злочинець. На прямий умисел вказує конструкція відповідних складів злочину як злочинів із формальним складом. Особа при вчиненні злочину, а саме прийнятті пропозиції, обіцянки та одержання неправомірної вигоди, усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і спосіб їх вчинення, а також хоче їх вчинити (ч. 2 ст. 24 КК України). Окрім того, на прямий умисел укажує бажання збагатитися за рахунок іншої особи в обмін на якусь послугу і отримання неправомірної вигоди. Отже, другою обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього складу злочину є мета його вчинення. Метою вчинення таких злочинів також є особистісне збагачення.

Р. В. Вереша вважає, що конструкції відповідних складів злочинів дають підстави стверджувати, що має місце власне прямий умисел [18, с. 56–60]. З огляду на правову конструкцію аналізованих складів злочинів, видається, що ці злочини передбачають прямий умисел, оскільки зміст та формулювання, які в них закріплені, свідчать, що прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди є метою діяння, що вчиняється суб'єктом злочину, та усвідомлення ним тих обставин, що такі дії призводять до порушення або безпосередньо суперечать службовим обов'язкам відповідної особи. Необхідно зазначити, що умисел в теорії кримінального права поділяється також і на заздалегідь обдуманний і такий, що виник раптово. Зазвичай, відповідні склади злочинів вчиняються із заздалегідь обдуманим умислом, тобто коли наявне виникнення і реалізація злочинного наміру. Видається, що про підвищену суспільну небезпеку злочину одержання неправомірної вигоди свідчить саме наявність у суб'єкта заздалегідь обдуманого умислу на вчинення злочину.

Цікаві підходи до ідентифікації суб'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, містяться в Законі України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції». Зокрема, оскільки відповідно до положень Конвенції, корупційним злочином є умисне діяння, що передбачає активний чи

пасивний підкуп посадових осіб, активна та пасивна «торгівля впливом» із метою отримання неправомірної вигоди, з одного боку, та досягнення бажаного результату від неправомірного вчинення чи утримання від вчинення дій другою стороною – з іншого, а також відмивання доходів, отриманих від корупції, то суб'єктивна сторона такого діяння завжди виявляється у формі умислу з корисних мотивів. Таким мотивом є отримання неправомірної вигоди особисто чи для інших осіб або отримання бажаного результату від неправомірного вчинення чи утримання від вчинення дій «пасивного» корупціонера [72].

Відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, суб'єктивна сторона складу злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, також визначається як умисел, однак корисливий мотив визначається як отримання шляхом використання публічною посадовою особою неправомірних переваг для себе особисто чи для інших фізичних та юридичних осіб, а з іншого, – досягнення бажаного результату у вигляді вчинення спеціальним суб'єктом неправомірних дій чи утримання від вчинення обов'язкових дій [73]. Отже, з огляду на положення Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, корупційними злочинами є отримання неправомірної вигоди внаслідок використання монопольного становища конкретною посадовою особою, наділеною особливими функціональними повноваженнями на виконання завдань публічного управління.

У Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173) міститься ще більш конкретне визначення суб'єктивної сторони злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Так, у Конвенції вказано, що умисел мають обидві сторони злочину: активний суб'єкт – який отримує неправомірну вигоду та здійснює для цього необхідні дії на користь третіх осіб; пасивний суб'єкт – який лише передає або обіцяє передати неправомірну вигоду за вчинення відповідних дій або утримання від вчинення конкретних дій [79]. Таким чином, з огляду на норми Конвенції,

можна стверджувати про нову кваліфікуючу ознаку в процесі ідентифікації злочинного корупційного діяння, а саме – обов'язковість виконання функцій держави та обов'язкова участь другої особи, яка дає або обіцяє надати неправомірну вигоду.

Відтак доречним є й Рамкове рішення Європейського Союзу про боротьбу з корупцією в приватному секторі 2003 р. [164], яке визначає наявність спеціального суб'єкта та загального об'єкта таких злочинів саме в приватному секторі. Річ у тім, що в цій ситуації під загальним об'єктом розуміється та особа, на користь якої відбувається прийняття рішення чи вчинення дій суб'єктом, який має необхідний обсяг компетенцій, повноважень чи статус в юридичній особі приватного права, або особі публічного права, але в процесі здійснення останньою виключно господарської діяльності. Водночас, відповідно до законодавства Європейського Союзу, важливим аспектом у визначенні суб'єктивної сторони є встановлення взаємозв'язку між реальністю надання або отримання неправомірної вигоди саме у випадку вчинення посадовими особами відповідних дій, які від них очікуються.

Беззаперечно цікавою для аналізу є також Міжамериканська конвенція ООН проти корупції від 29 березня 1996 року, відповідно до якої суб'єктивна сторона корупційного діяння передбачає умисел із метою отримання будь-яких предметів, виражених або які можуть бути виражені в грошовій вартості, а також іншої користі (подарунок, послуга, обіцянка або перевага для себе або іншої особи або організації) [104]. Тобто Міжамериканська конвенція ООН проти корупції встановлює, що обов'язковою ознакою корупційного діяння з боку активного суб'єкта – особи, яка вчиняє дії прямо непередбачені, або такі що безпосередньо порушують її посадові обов'язки та повноваження – є отримання від тієї особи, в інтересах якої вчиняються дії того, що має або може мати грошовий вираз, певної вигоди. В цьому розкривається сама корисність – бажання володіти чимось, що становить цінність. Але визначення цієї цінності для потреб кримінальної кваліфікації втілюється у вартісний вираз отриманого в обмін на неправомірне діяння блага.

Певним чином визначальною є позиція судової влади. Так, на підставі Узагальнення судової практики розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення та деякі злочини, передбачені розділом XVII КК України [187], можна зробити висновок, що суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом і корисливим мотивом. З огляду на специфіку суб'єктивної сторони складу злочину, можна стверджувати про наявність тісного зв'язку між умислом особи, яка приймає пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду, та умислом особи, яка її пропонує або дає. В Узагальненні вказано, що «змістом умислу першого має охоплюватися, з-поміж іншого, усвідомлення того, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 368 КК, розуміє суть того, що відбувається, і усвідомлює факт незаконного одержання службовою особою неправомірної вигоди. Якщо особа, надаючи службовій особі незаконну винагороду, з тих чи інших причин не усвідомлює, що вона дає неправомірну вигоду (наприклад, у зв'язку з обманом чи зловживанням довірою), вона не може нести відповідальність за пропозицію або надання неправомірної вигоди, а службова особа – за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Дії останньої, за наявності для того підстав, можуть кваліфікуватися як зловживання владою чи службовим становищем, шахрайство тощо» [187]. Тобто, умисел та корисливий мотив можуть вважатися суб'єктивною ознакою всіх без винятку злочинів щодо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, оскільки всі вони пов'язані із бажанням та метою отримати таку неправомірну винагороду «в обмін» на прийняття відповідного рішення або утримання від його прийняття службовою особою.

Є. Артёмов щодо цього на прикладі ст. 368 КК України вказує, що суб'єктивна сторона таких злочинів пов'язана із наявністю: корисливих мотивів, інших особистих інтересів та інтересів третіх осіб і виражається у формі прямого умислу [4, с. 145–150]. Корисливі мотиви, на думку науковця, полягають у бажанні особи одержати матеріальні блага для себе чи інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат, досягти іншої матеріальної вигоди шляхом зловживання своїм службовим становищем.

Водночас інші особисті інтереси виявляються у бажанні здобути різні вигоди нематеріального характеру (зокрема, уникнути відповідальності за недоліки в роботі, отримати нагороду тощо) шляхом використання службового становища. Своєю чергою, інтереси третіх осіб можуть мати і матеріальний, і нематеріальний вияв, приміром, виявлятися у бажанні догодити начальству, надати переваги, пільги та привілеї або звільнити від обов'язків родичів, членів сім'ї, знайомих та інших осіб [4, с. 145–150].

В. М. Стратонов та О. С. Сотула [81], а також І. П. Козаченко та О. М. Костенко [84] зазначають, що для кваліфікації злочину та призначення покарання за скоєння корисливих злочинів вагоме значення має визначення через низку ознак суб'єктивної сторони складу злочину, оскільки це дає можливість оцінити і ступінь тяжкості злочину, і особу злочинця, а також розмежувати злочинну поведінку і невинно заподіяну шкоду. На думку науковців, суб'єктивну сторону злочину становлять вина, мета, мотив злочину, а також емоційний стан особи в момент його скоєння. Відносна самостійність суб'єктивної сторони полягає у тому, що вона зумовлює, регулює та спрямовує об'єктивну сторону злочину [81; 84].

М. Б. Желік вважає, що мета, мотив та емоції мають допоміжне значення, оскільки є факультативними ознаками складу злочину. Однак, на думку вченого, мотив та мета стають обов'язковими, якщо прямо передбачені у кримінальному законі. Відтак це свідчить про підвищену суспільну небезпечність діяння [46, с. 144]. Натомість вина завжди є основною ознакою суб'єктивної сторони складу злочину і визначається психічним ставленням особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, а також її наслідків, яке виражене у формі умислу або необережності [46, с. 144].

За непрямого умислу особа свідомо допускає настання негативних наслідків або ставиться байдужо до їх настання. Отже, настання злочинних наслідків не є для особи ні безпосередньою метою, ні засобами, які необхідні для досягнення іншої мети. Тобто йдеться про те, що винна особа не бажала настання наслідків, які вона передбачала від своїх дій, однак свідомо допускала

можливість їх настання. Саме це і є відмінною рисою прямого і непрямого умислу. Зокрема, відсутність у особи бажання настання наслідків від дій, може бути зумовлена байдужим ставленням до настання таких наслідків. Водночас може мати місце й явне прагнення настання передбачених наслідків, однак особа розраховує на, скажімо, випадковість, певну ситуацію, завдяки яким злочинні наслідки можуть і не настати. Водночас потрібно зазначити, що попередня злочинна діяльність (тобто готування і замах) завжди здійснюється лише з прямим умислом. Це положення очевидне з огляду на норми ст. 15 КК України, в якій регламентована попередня злочинна діяльність і, зокрема, вказано на її злочинний намір та спрямованість дій на вчинення злочину.

Щодо цього однозначною є позиція Верховного Суду України. Так, у Постанові від 18 червня 2015 року (справа № 5-24к15) [138] зазначено, що замах «безпосередньо спрямований на вчинення злочину, є його стадією і становить кінцеве діяння щодо реалізації умислу, рішення і наміру вчинити злочин, а тому він є актом, який виконується виключно з прямим умислом, при наявності цілі досягнення суспільно небезпечного результату. Наслідки, які не настали інкримінуються особі у тому разі, якщо вони були включені в ціль його діяння і досягнення такої цілі було б неможливе без таких наслідків. Якщо ж особа не мала наміру досягти певних наслідків, вона не могла й вчинити замаху на їх досягнення» [138]. Зокрема, у разі вчинення злочину з непрямим умислом у особи відсутній і намір, і спрямованість дій на досягнення наслідків. Відтак відповідальність передбачається саме за ті наслідки, які фактично настали, а не за готування чи замах.

Підсумовуючи, слід зазначити, що суб'єктивна сторона всіх злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, характеризується через спільність мотивів та мети – отримання неправомірної вигоди за вчинення дій чи прийняття рішень, які гіпотетично входять або можуть входити до компетенції відповідної особи.

Висновки до другого розділу

1. Доведено, що родовим об'єктом злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки отримання неправомірної вигоди, є суспільні відносини в сфері реалізації особою своїх виключних прав, джерелом яких є або природні конституційні права (право голосувати), або функціональні обов'язки, покладені на неї певним органом державної влади, суб'єктом приватного права в процесі реалізації цілей та завдань своєї діяльності. При цьому безпосередні об'єкти вказаних злочинів варіюються залежно від природи права та можливостей, якими особи можуть зловживати на користь третіх осіб; характеру суспільних відносин та особливостей їх правосуб'єктності.

2. Аналіз предмета складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, традиційно розкривають через поняття неправомірної вигоди. При цьому встановлено, що обов'язковими вимогами до предмета є наявність його цінового вираження та обов'язкова цінність для особи, яка її отримує. Це є елементом, що впливає одночасно на кваліфікацію злочину та на криміналізацію протиправного діяння загалом. Відтак важливо усвідомлювати, що диференціація предмета злочинної поведінки не повинна передувати етапу остаточного висновку щодо тяжкості злочинного діяння.

3. Об'єктивна сторона складів аналізованих злочинів, як правило, полягає в тому, що відповідний суб'єкт вчиняє принаймні одну із альтернативних дій (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди), використовуючи своє монопольне право на вчинення або невчинення певних дій.

4. Суб'єктами складів злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, є: відповідно до ст. 368 КК України, – службова особа юридичної особи публічного права; чч. 3, 4 ст. 368³ – службова особа юридичної особи приватного права («недержавного сектора»); чч. 3, 4 ст. 368⁴ – особа, яка надає публічні послуги; ст. 368⁵ – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

чч. 2, 3 ст. 369² – службова особа, яка здатна впливати на того, хто уповноважений на виконання функцій держави; чч. 3, 4 ст. 354 – працівник підприємства, установи чи організації чи особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації; згідно зі ст. 160 КК України – виборець, учасник референдуму, член виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційний спостерігач.

5. Суб'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, полягає в тому, що у разі вчинення таких дій завжди наявний прямий умисел та корисливий мотив і мета.

РОЗДІЛ 3
ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ
ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРИЙНЯТТЯМ ПРОПОЗИЦІЇ,
ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

3.1 Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України

Для якісного та повного аналізу потрібно визначити, що таке кваліфікація злочинів. За своїм змістом та значенням вона є центральною частиною процесу застосування кримінально-правових норм. Саме поняття «кваліфікація злочинів» широко застосовують у кримінальному праві, кримінальному процесі, кримінології, судовій статистиці, інших галузях права та юридичної науки, правозастосовній практиці, однак законодавчого визначення воно не отримало. Найбільш поширеним та загальновизнаним є розуміння кваліфікації злочинів як встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння й ознаками складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою.

Як зазначає В. О. Навроцький, кваліфікацію злочинів становлять дії: 1) «вибір норми, яка передбачає відповідальність за вчинене» (при цьому, на думку науковця, можна зробити попередній висновок, що посягання є не адміністративним проступком, цивільним деліктом, дисциплінарним проступком чи іншим правопорушенням, а саме злочином. Також автор пропонує гіпотезу щодо того, яку з кримінально-правових норм може бути застосовано у цьому разі, водночас констатує, що вчинене не підпадає під ознаки інших кримінально-правових норм); 2) «встановлення відповідності між фактичними ознаками вчиненого

посягання й ознаками складу злочину, передбаченими у кримінальному законі» (для цього, як наголошує В. О. Навроцький, з усієї інформації про злочин виокремлюють, по-перше, інформацію, зібрану законним процесуальним шляхом, а, по-друге, ту, що характеризує юридично значущі ознаки, з якими закон пов'язує наявність певного злочину, тобто фактичну підставу кваліфікації. Після цього з кримінально-правової норми, яку обрано для юридичної оцінки вчиненого, виокремлюють ознаки, що характеризують вчинене посягання, і, за наявності декількох альтернативних ознак, обирають ті, які характерні для посягання, що підлягає кваліфікації, тобто нормативну підставу кваліфікації. Зокрема, у цьому процесі використовують конструкцію складу злочину); 3) «процесуальне закріплення висновку про наявність або відсутності відповідності між фактичними ознаками вчиненого посягання й ознаками складу злочину, передбаченими кримінально-правовою нормою» (тобто закріплення результатів кваліфікації) [108, с. 18–19].

В. О. Навроцький слушно зазначає, що чинне законодавство передбачає випадки, коли злочини можуть вчинятися лише за співучасті. При цьому посягання кожного із співучасників передбачається самостійною кримінально-правовою нормою. Необхідний характер співучасті полягає в тому, що одна особа не може вчинити злочини, принаймні закінчене посягання. Лише злочинна діяльність кожного окремого співучасника дає змогу іншому виконати свій злочин. Необхідна умова таких злочинів – єдність умислу осіб, які вчиняють відповідні посягання [108, с. 240].

Найбільш яскравими прикладами необхідної співучасті є посягання, пов'язані із наданням/одержанням неправомірної вигоди. Зокрема, у п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про хабарництво» зазначено, що «давання і одержання хабара тісно пов'язані умислами осіб, які вчиняють ці злочини» [160].

Також у Постанові наголошено, що якщо особа, даючи службовій особі незаконну винагороду, з тих чи інших причин не усвідомлює, що вона дає хабар (наприклад, у зв'язку з обманом чи зловживанням довірою), вона не може нести відповідальність за давання хабара, а службова особа – за одержання хабара. Дії останньої за наявності до того підстав можуть кваліфікуватися як зловживання владою чи посадовим становищем, шахрайство тощо [160].

Водночас, оскільки особа, яка одержує неправомірну вигоду (або приймає обіцянку/пропозицію щодо надання неправомірної вигоди), та особа, яка дає неправомірну вигоду (або обіцяє/пропонує її надати) усвідомлюють, що вчиняють злочин, передбачений ст. 368 КК України, між умислом таких осіб завжди є міцний, нерозривний зв'язок. Однак, особа, яка дає незаконну вигоду, не може нести відповідальність за ст. 368 КК України, якщо з будь-яких причин не усвідомлює, що дає незаконну вигоду, а також і службова особа не може нести відповідальність за цією статтею. У такому разі дії службової особи за наявності підстав кваліфікуються як шахрайство, зловживання владою тощо [68, с. 154].

Варто зазначити, що Верховний Суд неодноразово висловлювався щодо умов, за яких може бути констатовано вимагання при вчиненні складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України. Зокрема, ознака «вимагання» виключається з обвинувачення засуджених осіб за відсутності загрози законним правам чи інтересам хабародавців. Тобто однією із головних і обов'язкових ознак вимагання є те, що особа, яка дає хабар, у такий спосіб захищає свої законні права та інтереси. Водночас, вимагання хабара виключається, якщо особа, яка дає хабар, «зацікавлена» у такій неправомірній поведінці службової особи [141]. Це видається абсолютно слушним і закономірним, оскільки лише зазначене може бути визнано частиною загального об'єкта злочину, відповідно до ч. 1 ст. 1 КК України.

Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року (справа № 1-10/2004) зазначено, що «поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається в частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу України та інших законах України у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально-правовим засадам» [165].

Своєю чергою, виключно як одержання неправомірної вигоди слід кваліфікувати дії службової особи, якщо вона за вчинення або невчинення певних дій прийняла пропозицію/обіцянку неправомірної вигоди або, приміром, просила надати таку для себе чи третьої особи (відповідно до ст. 368 КК, неправомірну вигоду можуть отримувати й треті особи, наприклад члени сім'ї службової особи або інші особи, зокрема й кредитори) і отримала таку вигоду протягом короткого часу [65].

Водночас неправомірна вигода може бути отримана в будь-який спосіб, зокрема й особисто, і через посередника. Також надати/одержати неправомірну вигоду можна й шляхом бездіяльності (наприклад, уразі невитребування майна, яке було раніше передане в тимчасове користування, неперешкоджання у користуванні деяким майном, звільнення від обов'язку віддати позичку, прощення боргу тощо). Отже,

цілком слушним і логічним у чч. 2–4 ст. 368 КК є визначення саме «діяння» (тобто дія і бездіяльність). Однак, приміром, з огляду на викладене, такі визначення у ч. 2 ст. 354 КК, як «ті самі дії, вчинені», а також у ч. 4 ст. 354 – «дії, передбачені частиною третьою» є невідповідними і потребують уточнення.

Слід зазначити, що потрібно розмежовувати «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди» і «зловживання впливом» (ст. 369² КК). Зокрема, визначений у ст. 369² КК «вплив» полягає в тому, що особа/службова особа, яка пропонує чи обіцяє/погоджується, може здійснити такий вплив (за який пропонується/обіцяється чи надається неправомірна вигода) завдяки своєму службовому становищу, або, якщо сама не може здійснити такий вплив, вживає заходи щодо вчинення певних діянь іншими службовими особами.

Зокрема поняття «використання службового становища» можна трактувати у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні використання службового становища окреслюється лише діяннями у межах компетенції/ повноважень службової особи. Очевидно, що за вузького розуміння випадки одержання неправомірної вигоди за незаконні діяння по службі не охоплюються складом злочину, відповідно до ст. 368 КК. Це обумовлено тим, що повноваження/ компетенція службової особи не передбачає вчинення протиправних діянь. Зокрема, для наявності складу злочину, передбаченого ст. 368 КК, немає значення, чи особа/службова особа одержує/просить неправомірну вигоду, приймає пропозицію/обіцянку такої вигоди за законні чи протиправні діяння з використанням службового становища. Водночас широке розуміння поняття «використання службового становища» можна простежити у судовій практиці, зокрема щодо використання службового становища під час одержання хабара. Останнє передбачає використання особою службового впливу, зв'язків з іншими службовими особами, інших можливостей відповідно до займаної посади.

У такому разі слід акцентувати саме фактичній службовій можливості, що не охоплюється службовими повноваженнями особи і яких не мають особи, котрі не займають ту чи іншу посаду.

Роз'яснення окресленого питання міститься у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво». Зокрема у п. 2 Постанови зазначено, що «відповідальність за одержання хабара настає й у тому разі, коли службова особа одержала його за виконання чи невиконання таких дій, які вона неуповноважена була вчиняти, але до вчинення яких іншими службовими особами могла вжити заходів через завдяки своєму службовому становищу» [160]. Відтак, з огляду на позицію Верховного Суду України, очевидно, що обов'язковою умовою визнання особи суб'єктом злочину «одержання хабара» є з'ясування питання, чи могла особа/службова особа відповідно до службового становища вжити заходи щодо вчинення іншими службовими особами діянь на користь особи, що дає хабар, чи іншої особи.

Видається за доцільне, що потрібно виключити зайву вказівку на «використання влади або службового становища», оскільки у разі невикористання особою відповідних спеціальних повноважень вона в такому разі діє як загальний суб'єкт злочину і не може вчинити розглядувані злочини.

Деякі вчені вважають, що «поява в КК ст. 369², крім іншого означає: з усіх форм передбаченого ст. 368 КК України одержання неправомірної вигоди законодавець вважає менш небезпечною таку форму, як одержання службовою особою неправомірної вигоди за використання нею своєї влади чи службових повноважень, а лише пов'язаних з ними можливостей, завдяки своєму службовому становищу особа-одержувач неправомірної вигоди може вплинути вчинення іншими службовими особами бажаних дій, які сама вона вчинити не вправі» [113, с. 241–242]. Цей склад злочину є єдиним, що передбачає обов'язковість вчинення і дій, спрямованих на пропозицію та

надання неправомірної вигоди, і дій, спрямованих на прийняття пропозиції та отримання неправомірної вигоди. Отже, має бути комплекс відповідних дій, оскільки в іншому випадку, такі діяння мають мати іншу кримінально-правову оцінку.

Водночас, з огляду на зміст пп. 65–66 Пояснювальної записки до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [145], можна стверджувати, що зловживання відрізняється від хабарництва тим, що у разі зловживання впливом особа не повинна обов'язково вчинити дію або утриматися від такої (на відміну від публічної посадової особи). Зокрема, особі, яка дає неправомірну вигоду, отримувач такої вигоди допомагає шляхом здійснення впливу або пропозиції здійснити вплив на третю особу, яка може виконати необхідну для надавача неправомірної вигоди дію або утриматися від такої. Відтак особа, яка зловживає впливом, з огляду на те, що у такому разі вона не може самостійно ухвалювати рішення, однак використовує своє становище з метою впливу на інших осіб, знаходиться у «становищі стороннього» [145]. Тобто має місце так зване «пасивне» зловживання впливом. Отже, очевидно, що такому разі наявна конкуренція загальної (ст. 368 КК) та спеціальної (чч. 2, ч. 3 ст. 369² КК) норм. Зокрема, у такому випадку потрібно застосовувати саме спеціальну норму.

Для наявності складу злочину, передбаченого ст. 368 КК, як зазначає О. О. Дудоров, «не має значення: 1) чи була неправомірною вигода запропонована, обіцяна, одержана або прохання про її надання висловлено до або після вчинення (невчинення) службовою особою обумовлених такою вигодою дій із використанням службового становища; 2) чи було заздалегідь обумовлено одержання неправомірної вигоди; 3) чи вчинила службова особа дії (бездіяльність) в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи і чи збиралася вона їх учиняти» [40, с. 87].

На підставі аналізу чинної ст. 368 КК 2004 р., а також ст. 168 «Одержання хабара» КК 1960 р., О. О. Дудоров робить висновок, що правова оцінка «неправомірної вигоди–підкупу» не відрізняється від правової оцінки «неправомірної вигоди–подяки» [40, с. 87]. Науковець зазначає, що «криміналізація останньої зазвичай пояснюється тим, що необумовлені неправомірні вигоди: а) нерідко надаються службовій особі з розрахунком користуватися її послугами в майбутньому; б) руйнують систему публічного управління; в) можуть мати своїм результатом прагнення службової особи одержувати їх від усіх тих, хто буде вимушений звертатися до неї» [40, с. 87]. Водночас потрібно наголосити, що зазначене деякою мірою суперечить Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, зокрема ст. ст. 2, 3, і Конвенції ООН проти корупції, зокрема ст. 15. У цих міжнародних нормативно-правових актах йдеться лише про необхідність криміналізації таких діянь, як «підкуп національних державних посадових осіб». Своєю чергою, згідно з п. 43 Пояснювальної записки до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [145], якщо публічна посадова особа одержала відповідну винагороду, яку попередньо їй не пропонували або така особа її не вимагала, чи згоди на її отримання не давала, то, такі діяння не є злочином у розумінні зазначеної Конвенції.

Водночас слушною вважаємо позицію науковців, які стверджують, що за ст. 368 КК слід кваліфікувати і діяння, за які службова особа одержує неправомірну вигоду, однак з огляду на своє службове становище об'єктивно не може його вчинити, попри те, що це діяння є бажаним для того, хто дає таку вигоду, або для третіх осіб, але давач неправомірної вигоди вважає, що службова особа здатна вчинити таке діяння. У цьому аспекті потрібно зазначити, що в юридичній літературі й судовій практиці щодо кваліфікації таких діянь тривають дискусії. Зокрема у деяких судових рішеннях простежується так звана «концепція реальної можливості», тобто суди наполягають, що у разі одержання

неправомірної вигоди службовою особою за діяння, які ці особи не можуть вчинити з огляду на своє службове становище, такі діяння не охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 368 КК, відтак часто здійснюється перекваліфікація на ст. 190 КК «Шахрайство». Зокрема, як вважають деякі науковці, у таких ситуаціях слід акцентувати на тому, чи особа, яка дає неправомірну вигоду (пропонує/обіцяє), має уявлення про можливість службової особи щодо сприяння у позитивному вирішенні бажаного для зацікавленої особи питання. Попри те, що у такому разі у діях службової особи наявні ознаки обману, однак вчинене охоплюється межами службового злочину, оскільки така особа розуміє/усвідомлює, що надається (пропонується/обіцяється) неправомірною вигодою за діяння, пов'язані з її службовою компетенцією. Тобто у діях службової особи наявний умисел щодо одержання, прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди. Водночас очевидно, що фактичне виконання/невиконання дій службової особи не охоплюються об'єктивною стороною складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України [40, с. 87–88]. Відтак, вважаємо, що службова особа в аналізованому випадку посягає на суспільні відносини, які є основним безпосереднім об'єктом злочину, регламентованого ст. 368 КК України, і кваліфікація таких діянь саме за ст. 368 КК «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (а не як шахрайство) дає змогу акцентувати на тісному взаємозв'язку між злочинами, передбаченими ст. 368 і ст. 369 КК «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі».

Також слід зазначити, що у чинному КК 2004 р. немає статті, яка регламентує питання щодо відповідальності за посередництво/пособництво у злочині «давання/одержання неправомірної вигоди (однак така стаття була у КК 1960 р.). Зокрема, у доктрині кримінального права щодо зазначеного питання виокремлюються два види посередництва: фізичне (якщо особа безпосередньо передавала неправомірну вигоду) та

інтелектуальне (якщо особа лише сприяла встановленню контакту між особою, яка дає і яка одержує неправомірну вигоду) [49, с. 152]. Доцільно наголосити, як зазначає В. О. Навроцький, що найбільш точно поняття посередництва в хабарництві було роз'яснено в Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 31 липня 1962 року «Про судову практику у справах про хабарництво», у якій зазначалося, що посередником у хабарництві є той, «хто діє за проханням або дорученням того, хто дає, чи того, хто одержує хабар, сприяє досягненню або реалізації домовленості щодо дачі або отримання хабара» [109]. Як видається, невключення відповідної статті до КК України стало підставою для декриміналізації такого діяння, однак це не так. Відповідно до чинного КК, таке діяння має кваліфікуватися як співучасть. Зокрема, слушною у цьому питанні є позиція Пленуму Верховного Суду України. У п. 11 Постанови цього суду «Про судову практику у справах про хабарництво», зазначено, що «дії особи, яка сприяла у вчиненні злочину тому, хто дав чи одержав хабар, або організувала цей злочин, або підбурила до його вчинення належить кваліфікувати як співучасть, у даванні чи одержанні хабара. При цьому питання про кваліфікацію дій співучасника потрібно вирішувати з урахуванням спрямованості його умислу виходячи з того, в чийх інтересах, на чийй стороні і за чиєю ініціативою – того, хто дав, чи того, хто одержав хабар. – він діяв» [160]. Однак це роз'яснення не вирішує повною мірою окреслене питання. Вважаємо, що у разі наявності організації чи підбурення, дії відповідної особи треба кваліфікувати з огляду на ч. 3 чи 4 ст. 27 і ст. 368 чи ст. 369 КК України. Водночас складнішим є питання, коли наявна безпосередня передача посередником грошей, майна тощо особі, яка одержує неправомірну вигоду.

У кримінально-правовій літературі висловлюється позиція, відповідно до якої такі дії треба кваліфікувати як давання неправомірної вигоди [3, с. 33]. Проте, така думка видається сумнівною з таких причин:

по-перше, посередник може бути і на стороні особи, яка одержує неправомірну вигоду; по-друге, в такому разі не буде дотримано принципу точності кримінально-правової кваліфікації, відповідно до якого діяння повинно бути кваліфіковано не загальною за кримінальним законом як злочин, не просто за однією із статей, що охоплює скоєне, а має кваліфікуватися саме за тією статтею, частиною статті, пунктом, які передбачені в законодавстві для оцінки певних посягань; по-третє, посередник не діє від власного імені, не представляє власні інтереси, не реалізує свою волю, а інтереси/волю особи, яка дає чи одержує неправомірну вигоду, а також не отримує користі. Слід розглянути окреслене питання детальніше. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що «сприяти» означає «позитивно впливати на що-небудь; створювати відповідні умови для здійснення виконання і т. ін. чого-небудь; подавати допомогу в чому-небудь; потурати кому-небудь» [17, с. 1377]. Зокрема, про сприяння вчиненню злочину йдеться в контексті визначенні пособника злочину. У законодавстві щодо пособника визначено вичерпний перелік способів і засобів надання допомоги у вчиненні злочину. Тобто, за своїм змістом, дії посередника є пособництвом, однак не підпадають під законодавчо закріплені ознаки пособництва, оскільки жодна із них не охоплює дії посередника, які можуть полягати лише в фізичному виконанні угоди про давання/одержання неправомірної вигоди.

У цьому аспекті слід розглянути питання тлумачення норм кримінального закону. Зокрема, «тлумачити» – це «визначати зміст, роз'яснити, з'ясувати суть чого-небудь; давати якесь пояснення або висвітлювати певним чином, розуміти так чи інакше що-небудь; трактувати» [17, с. 1456]. Своєю чергою, тлумачення кримінального законодавства – це пізнавальний, розумовий процес, спрямований на з'ясування змісту кримінального закону, а також його роз'яснення

іншим суб'єктам. Водночас, метою тлумачення кримінального законодавства є правильне і чітке розуміння норм кримінального закону, його застосування, а також з'ясування змісту, який законодавець словесно сформулював. Якісна реалізація цієї мети, очевидно, залежить від досконалого знання суб'єктом правил тлумачення кримінально-правової норми, рівня правової свідомості особи, яка таке тлумачення здійснює і від якості формулювання змісту цієї норми самим законодавцем. Зокрема, в Окремій думці суддів Верховного Суду від 17 лютого 2020 року (справа № 820/3556/17), з огляду на стале правило тлумачення правових текстів «*casus omissus pro omisso habendus est*» («пропущений випадок має вважатися таким, що пропущений навмисно»), правильно вказується, що «ступінь свободи інтерпретації має мати певні рамки. Те, що не охоплено законом – законом не охоплено. Будь-яке «домислення» за законодавця (тобто, видавання певної думки, тези, яку насправді законодавець на увазі не мав) – не може бути втілене в судовий прецедент й бути джерелом судової практики, оскільки підміна судом законодавця посягає на поділ влади» [118]. Автор цих рядків, слушно вважає, що поширювальним тлумаченням є визнання особи посередником у зв'язку з наведеним вище, а відтак є недопустимим. Зокрема, на підставі тлумачення не можуть створюватися норми права, оскільки це є виключним правом Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади в Україні. На нашу думку, посередника не можна визнавати пособником у аналізованих складах злочинів, якщо він не допомагав вчиненню злочину у будь-який спосіб, передбачений у ч. 5 ст. 27 КК України, предметно не брав участі у реалізації домовленості між сторонами. Як відомо, будь-які неточності, прогалини чи колізії у нормативних актах мають тлумачитися і застосовуватися виключно на користь особи. Відтак, вважаємо, що потрібно внести зміни до ч. 5 ст. 27 КК України, зокрема розширити форми надання допомоги у вчиненні злочину. Отже, у ч. 5 ст. 27 КК України після слів «яка

порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод» доповнити словами **«чи іншим способом»**.

У кримінальному законодавстві, зокрема в ч. 5 ст. 354 КК України, передбачено підстави і умови звільнення особи від кримінальної відповідальності за давання неправомірної вигоди. Водночас у кримінально-правовій літературі простежується думка, що в КК слід передбачити підстави і умови звільнення від кримінальної відповідальності і особи, яка одержує неправомірну вигоду [126, с. 49]. Вважаємо слушною таку думку, оскільки одним із найбільш важливих інститутів кримінального права є норми, які стосуються поведінки особи після вчинення злочину, або, як ще її називають, – посткримінальна поведінка. Може видатися, що така поведінка не має кримінально-правового значення, оскільки оцінці підлягає не те, що було після закінчення злочину, а те, що було під час його вчинення. В низці випадків посткримінальна поведінка сама підлягає кримінально-правовій оцінці. Зокрема, така поведінка може бути позитивною і мати для особи позитивні наслідки. Одним із видів позитивної посткримінальної поведінки особи є її діяльність, яка дає підстави і умови для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Зазвичай під час вчинення аналізованих злочинів ініціатором є особа, яка одержує неправомірну вигоду (приймає обіцянку, пропозицію такої), однак не завжди. Останнім часом, доволі часто таку ініціативу проявляє особа, яка обіцяє, пропонує чи дає неправомірну вигоду з метою вирішення своєї проблеми. Така особа підбурює суб'єкта прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди до вчинення відповідного злочину. І якщо особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, згодом може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення таких дій добровільно заявила про злочин органу, службова особа якого відповідно до закону має право повідомляти про підозру

(однак за умови, що такий орган до заяви особи не отримав інформацію про злочин з інших джерел), а також активно надавала допомогу в розкритті злочину, то чому суб'єкта одержання неправомірної вигоди (обіцянки/пропозиції) не можна звільнити від відповідальності за таких умов? У суспільній свідомості пересічних громадян, як правило, особи, які приймають обіцянку, пропозицію чи одержують неправомірну вигоду є більш небезпечними, ніж ті особи, які обіцяють, пропонують чи дають неправомірну вигоду. Вважаю таку думку помилковою, оскільки якщо б не було пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди, то не було б і прийняття чи одержання. Видається, що пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди є більш суспільно небезпечним діянням, ніж її прийняття чи одержання. Нині в нашій державі склалася така соціально-економічна обстановка, яка, на мою думку, потребує переосмислення ступеня суспільної небезпеки цих злочинів. Більше того, особи, які пропонують, обіцяють або надають неправомірну вигоду інколи вдаються до радикальних і жорстких засобів впливу на суб'єктів, які приймають обіцянку, пропозицію або одержують неправомірну вигоду у такий спосіб, що вчинення злочину останніми є вимушеним для уникнення заподіяння шкоди їх правам і законним інтересам. Водночас вважаємо, що законодавець діє із використанням правил законодавчої техніки. Формальним класифікатором визначення ступеня суспільної небезпеки злочинів є санкції кримінально-правових норм. Якщо, скажімо, здійснити порівняльно-правовий аналіз санкцій кримінально-правових норм ст. ст. 354, 368, 369 КК України, то побачимо, що найбільш суворе покарання за вчинення основних складів злочинів є однакові в першому і другому випадках. А саме під час вчинення злочинів, передбачених в ст. 354, – до двох років позбавлення волі, а ст. ст. 368, 369 – від двох до чотирьох років позбавлення волі. З огляду на наведене, видається доцільним передбачити підстави

і умови звільнення від кримінальної відповідальності і для суб'єктів, які приймають обіцянку, пропозицію або одержують неправомірну вигоду. Це сприяло б зменшенню кількості таких злочинів, як обіцянка, пропозиція або надання неправомірної вигоди, оскільки істотно збільшується ризик їх виявлення. Проте, видається, що підстави і умови звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які приймають обіцянку, пропозицію або одержують неправомірну вигоду, мають бути доволі жорсткими. Тобто, аксіоматично мають бути унеможливлені випадки вчинення такими особами ще й інших суспільно небезпечних дій, тобто за наявності реальної сукупності злочинів, а також за відсутності кваліфікованих чи особливо кваліфікованих ознак, які, загально визнано, підвищують ступінь суспільної небезпеки. Отже, можна запропонувати такі спеціальні умови звільнення від кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: 1) вчинення злочину вперше; 2) якщо особа добровільно заявила про вчинене діяння до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органу, службова особа якого, згідно із законом, наділена правом повідомляти про підозру такому органу; 3) у діях такої особи відсутній інший склад злочину; 4) у діях такої особи відсутні кваліфіковані чи особливо кваліфіковані ознаки складу злочину. Це дало б змогу певною мірою знизити кількість аналізованих злочинів, які, як відомо, з кримінологічної точки зору є одними із найбільш латентних. Іншим є варіант кримінально-правової оцінки дій особи, яка приймає пропозицію, обіцянку чи одержує неправомірну вигоду. Зокрема, коли є «підбурювання до вчинення злочину з боку працівника правоохоронного органу, вчинене з метою подальшого викриття засудженого, а саме якщо такий працівник без дотримання вимог щодо запобігання провокації злочину спеціально залучив свідка для проведення оперативно-розшукових заходів щодо засудженого до

відкриття кримінального провадження, надав свідку до першої зустрічі з засудженим спеціальні засоби прихованого аудіовідеофіксування подій, а також ідентифіковані помічені грошові кошти для організації їх передачі як неправомірної вигоди» [117]. Про це також йдеться у Постанові Верховного Суду від 8 квітня 2020 року у справі № 164/104/18 [135]. Такі дії визнаються провокацією зі сторони працівників правоохоронних органів і є підставою для непритягнення до кримінальної відповідальності особи, яка одержує неправомірну вигоду, чи для постановлення виправдувального вироку в суді. Потрібно зауважити, що вплив на кваліфікацію діянь, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди, може мати і специфіка предмета складу злочину. Так, діяння при одержанні особою предмета неправомірної вигоди в тому розумінні, як про це йдеться в підрозділі 2.1.2 цієї роботи, повністю охоплюються диспозицією відповідних статей і не потребують додаткової кваліфікації. Інша кримінально-правова оцінка має бути у разі, коли предмет неправомірної вигоди становить ті речі і матеріальні цінності, обіг яких заборонений чи обмежений згідно з чинними нормативно-правовими актами, тобто такі, що вилучені з обігу. Використання цих предметів як неправомірної вигоди є підставою для додаткової кваліфікації аналізованих злочинів за сукупністю із злочинами, що передбачені статтями КК України, якими встановлено відповідальність за їх незаконний обіг. Поняття «незаконний обіг» в КК України прямо не закріплене. Водночас у ст. 203¹ передбачено відповідальність за незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва; у ст. 306 йдеться про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; у ст. 321¹ – про обіг фальсифікованих лікарських засобів. Об'єктивна сторона складів злочинів, пов'язаних з незаконним обігом, полягає завжди в активних діях – незаконне

виготовлення, зберігання, збут тощо. Подібні дії законодавцем описані також у ст. ст. 263, 300, 301 КК України тощо. В цих статтях наявні бланкетні диспозиції, тобто для з'ясування їх конкретного змісту необхідно звертатися до інших нормативно-правових актів. Коли предметом неправомірної вигоди є предмети, які вилучені з обігу, то одержання неправомірної вигоди має додатково кваліфікуватися за статтями КК України, у яких йдеться про незаконний обіг таких предметів. Така кримінально-правова кваліфікація необхідна за умови, якщо в обов'язки суб'єкта складу злочину не входить здійснення контролю за незаконним обігом зазначених предметів. У протилежному випадку потрібна додаткова кваліфікація за ст. 364 чи ст. 365 КК України (якщо, скажімо, суб'єктом є працівник правоохоронного органу). Зокрема, у Постанові Верховного Суду України від 1 березня 2012 року (справа № 5-2кс12) зазначено, що «дії службової особи, яка отримала неправомірну вигоду, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів у тому разі, коли виконані службовою особою у зв'язку з одержанням неправомірної вигоди дії самі по собі також є злочинними і утворюють самостійний склад службового злочину у сфері службової діяльності» [137].

В. О. Навроцький наголошує, що безпосередньою юридичною підставою кваліфікації необхідно вважати такі статті, на які під час кваліфікації є пряме посилання [108, с. 73]. Як відомо, зазвичай під час кримінально-правової кваліфікації здійснюється посилання лише на статтю Особливої частини КК України, однак у статті Особливої частини КК України є диспозиція, санкція, а інколи й примітка. Зокрема у Постанові Верховного Суду від 3 червня 2020 року (справа № 722/28/17), з огляду на значення примітки до ст. 3692 КК України, наголошено, що обов'язкові ознаки складу злочину містяться лише у диспозиції статті, а не примітці до неї, яка має лише допоміжне значення під час з'ясування змісту визначених у диспозиції понять [133]. Своєю

чергою, у Постанові Верховного Суду йдеться, що попри те, що протягом 26.04.2015–20.03.2020 у примітці до ст. 369² КК України було посилення на Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» (який уже був нечинним), не можна стверджувати про нечинність ст. 369² КК загалом. У цьому разі необхідно лише застосовувати «вузьке» розуміння поняття «особи, уповноважені на виконання функцій держави» [133]. Водночас суд аргументував, що замість нечинного закону є новий Закон України «Про запобігання корупції», який регулює спеціальні норми, а також у нормах якого теж вказано, що судді і прокурори належать до осіб, які уповноважені на виконання функцій держави [69]. Вітак, можна зробити висновок, що законодавець не має на меті декриміналізувати склад злочину, передбаченого ст. 369² КК.

Варто зазначити, що, по суті, одна кримінально-правова норма, яка передбачає заборону для відповідних суб'єктів одержання неправомірної вигоди, міститься в розглянутих статтях Особливої частини КК України. Якщо суб'єкт відповідних злочинів одержує неправомірну вигоду за певні дії в інтересах особи, яка дає таку вигоду, вважаючи, що вчинення таких дій охоплюється його повноваженнями, фактично тим самим демонструючи очевидно виражену готовність порушити закон, а практично переоцінює свої юридичні і фактичні можливості, то вчинене діяння підлягає кваліфікації як закінчений замах на відповідний злочин. Наявність помилки в усвідомленні суб'єктом злочину своїх повноважень, як достатніх для вчинення відповідних дій і водночас вияв бажання щодо їх вчинення необхідно розглядати як замах на одержання неправомірної вигоди.

Зокрема, при визначенні розміру неправомірної вигоди (значний, великий чи особливо великий) потрібно послуговуватися приміткою до ст. 368 КК. Відтак кваліфікувати такі діяння слід з огляду на розмір встановленого на момент вчинення злочину неоподаткованого

мінімуму доходів громадян. Водночас не можна кваліфікувати діяння як вчинене у значному, великому чи особливо великому розмірі, якщо службова особа одержала неправомірну вигоду (чи обіцянку/пропозицію такої) від різних осіб у різний час у розмірах, кожен із яких не перевищує, відповідно, 100, 200 або 500 разів неоподаткованого мінімуму доходів, навіть якщо загальна сума становить особливо великий розмір. Відтак у такому разі діяння службової особи потрібно кваліфікувати за сукупністю як одержання неправомірної вигоди в першому випадку в значному розмірі, другому – у великому, а в третьому – в особливо великому (тобто, відповідно, за частинами 2, 3, 4 ст. 368 КК України). Однак потрібно зважати, чи умисел службової особи не спрямовувався саме на отримання такої вигоди в значному/великому/особливо великому розмірі. Якщо службова особа під час одержання декількох неправомірних вигод (чи пропозиції/обіцянки) мала умисел на збагачення у значному/великому/особливо великому розмірі, то діяння особи трактувати як один злочин і кваліфікувати його за відповідною частиною ст. 368 КК.

Водночас слід кваліфікувати як вчинене повторно діяння, якщо службова особа прийняла неправомірну вигоду (або пропозицію/обіцянку такої) або ж просила надати таку вигоду одночасно від декількох осіб, однак лише у разі, коли така вигода надається (пропонується/обіцяється) за вчинення відповідних діянь в інтересах кожного давача. Але обов'язковою умовою є й те, що службова особа має розуміти, що одержує чи просить неправомірну вигоду (чи обіцянку/ пропозицію такої) саме від декількох осіб.

Проаналізуємо злочин, передбачений ст. 354 КК «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації». Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 354 КК, такий злочин може бути вчинений «працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою,

яка працює на користь підприємства, установи чи організації» [86]. На думку О. О. Дудорова, це «негативне законодавче застереження потребує уточнення, оскільки можливі ситуації, коли службова особа при одержанні неправомірної вигоди виступає не як відповідний вид спеціального суб'єкта складу злочину, а як професіонал (наприклад, головний лікар одержує неправомірну вигоду за проведення операції, а завідувач кафедри – за виставлення «потрібної» оцінки на іспиті)» [40, с. 93]. Відтак, попри належність таких осіб до службових, їхні діяння, за наявності підстав, слід кваліфікувати не за ст. 368 КК, а за ч. 3 або ч. 4 (у разі вчинення повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням) ст. 354 КК. Водночас за ч. 3 або ч. 4 ст. 368⁴ КК, потрібно кваліфікувати діяння у разі одержання неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої) особою, котра провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. Зокрема, ч. 3 ст. 368⁴ КК містить чіткий перелік осіб, які є суб'єктами одержання неправомірної вигоди (пропозиції/обіцянки такої), але водночас зазначається, що такими суб'єктами також є інші особи, які провадять професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг [86].

Водночас О. О. Дудоров зазначає, що «законодавчий зворот «іншою особою, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг» повинен підлягати обмежувальному тлумаченню, оскільки: по-перше, усі сумніви мають тлумачитися на користь особи, діяння якої кваліфікується; по друге, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України від 14 жовтня 2014 р. «Про запобігання корупції» віднесення інших осіб (крім аудиторів, нотаріусів, оцінювачів, експертів, арбітражних керуючих, незалежних посередників, членів трудового арбітражу, третейських суддів під час виконання ними цих функцій) до тих, хто надає публічні послуги, має бути визначено законом» [40, с. 93–94]. Своєю чергою, наразі у випадку визнання особи, котра у законодавстві прямо не вказана

як особа, яка надає публічні послуги, суб'єктом злочину, відповідно до ч. 3 ст. 368⁴ КК, слід обґрунтувати це у відповідних процесуальних документах.

Також слід зазначити, що одержання службовою особою неправомірної вигоди, поєднане з вимаганням (ч. 3 ст. 368 КК), потрібно відмежовувати від вимагання, учинене службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 189 КК). Зокрема, на думку В. М. Киричка, для розмежування зазначених злочинів необхідно зважати, насамперед, яким суспільним відносинам заподіюється шкода неправомірними діями службової особи [60, с. 162–164]. Зокрема, на думку науковця, вимагання, регламентоване ч. 2 ст. 189 КК, завжди передбачає «відкрите пред'явлення певної майнової вимоги», своєю чергою, вимагання як кваліфікуюча ознака злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК, може мати і прихований вигляд [60, с. 162–164]. Водночас Л. П. Брич розмежувальні особливості об'єкта цих злочинів вважає доволі сумнівними [11, с. 234]. Також слід наголосити, що вказані протиправні дії можна розмежовувати і за предметом злочину. Зокрема неправомірна вигода у контексті ч. 3 ст. 368 КК може мати і майновий, і немайновий зміст, на відміну від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 189 КК, якому властивий винятково майновий характер вигоди. Своєю чергою, потрібно зазначити, що дуже складно відмежувати вказані злочини у разі відкритого вимагання службовою особою неправомірної вигоди, що має майновий характер. Як зазначає Н. М. Ярмиш, у такому разі наявна колізія норм, які містяться в ч. 3 ст. 368 і ч. 2 ст. 189 КК, адже такі норми «хоч і спрямовані на врегулювання одних і тих самих відносин (в обох ситуаціях виникає загроза заподіяння шкоди правам, свободам і законним інтересам особи внаслідок протиправного використання службовою особою, який висуває майнову вимогу, свого службового становища), змістовно відрізняються між собою й суперечать одна одній» [211, с. 162–164]. Зокрема, як зазначає

О. О. Дудоров, під час вимагання неправомірної вигоди у контексті ч. 3 ст. 368 КК «законний інтерес, який належить особі відповідно до чинного законодавства та який страждає при вимаганні неправомірної вигоди, з'являється не в момент заявлення відповідної погрози й сприйняття її потерпілим, а раніше при виникненні у сфері службової діяльності відносин між особою, яка вимушена згодом надати неправомірну вигоду, і службовою особою» [40, с. 95], що не властиво вимаганню у контексті ч. 2 ст. 189 КК.

У ч. 1 ст. 65¹ Закону України «Про запобігання корупції» зазначено, що «за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в частині першій статті 3 цього Закону, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку. У разі вчинення від імені та в інтересах юридичної особи її уповноваженою особою злочину самостійно або у співучасті до юридичної особи у випадках, визначених КК України, застосовуються заходи кримінально-правового характеру» [152]. Відтак можна зробити висновок, що за вчинення злочину, регламентованого ст. 368 КК України, передбачається кримінальна відповідальність лише тоді, коли діяння, яке має такі ознаки, кваліфікується як злочин, а не як дисциплінарний чи адміністративний проступок.

3.2 Особливості покарання за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України

Проблема визначення найбільш справедливої і достатньої міри покарання в контексті аналізованих злочинів полягає в тому, що складно більш-менш точно визначити шкоду, що заподіюється чи може бути заподіяна.

Покарання як захід державного реагування на осіб, котрі вчинили злочини, є основною і найпоширенішою формою реалізації кримінальної відповідальності, роль і значення якого здебільшого залежать від підстав для його призначення і здійснення. Також слід зазначити, що застосування покарання є правовим критерієм, показником негативної оцінки і самого злочину, і особи, котра його вчинила, а також одним із заключних етапів кримінальної відповідальності, на якому суд вирішує питання, визначені ч. 1 ст. 368 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [89].

Покарання завжди має особистий, індивідуалізований характер, а його призначення і виконання можливе тільки щодо особи, яка визнана винуватою у вчиненні злочину. При цьому призначення необхідного і достатнього покарання певною мірою забезпечує відчуття справедливості, яка необхідна і для особи, і суспільства. Як зазначено в ухвалі судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 26 жовтня 1999 року, «покарання є основною формою кримінальної відповідальності, що становить встановлену законом сукупність правових обмежень, у яких виявляються його властивості» [189].

У ст. 50 КК України йдеться про поняття покарання і його мету. Зокрема, у цій статті зазначено, що «покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні

прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність» Також у ст. 8 КПК України вказується, що кримінальне провадження здійснюється «з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [89]. Відтак очевидно, що ціль покарання не залежить від того, за які саме злочини застосовується, а також на кого покладається відповідальність. Зокрема, окреслена ціль має універсальний характер для всіх видів покарання. Водночас, деякі науковці наголошують, що призначення покарання є завершальним етапом судового розгляду, на якому дається остаточна оцінка вчиненого злочинного діяння, обирається відповідна міра покарання за вчинене, поновлюється соціальна справедливість у суспільстві. Право зробити кінцевий висновок про винуватість особи у вчиненні злочину і призначити засудженому справедливу міру покарання відповідно до законодавства належить до виключної компетенції суду [26, с. 179]. Стаття 65 КК визначає загальні засади призначення покарання. Зокрема у ст. 65 вказано, що суд призначає покарання відповідно до положень Загальної частини, у межах, встановлених у санкції статті Особливої частини, з огляду на ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [86]. Під час призначення покарання в кожному окремому випадку суд зобов'язаний враховувати суспільну небезпеку і характер злочину, форму вини, стадію розвитку злочину, ступінь участі в ньому окремих співучасників тощо, а також, з огляду на загальні засади, і всі ті конкретні обставини, якими супроводжувався той чи інший розглядуваний злочин. Також особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та

попередження нових злочинів [86]. Відтак, з огляду на зміст ст. ст. 50, 65 КК, очевидно, що призначене особі, котра вчинила злочин, покарання має бути необхідне й достатнє для її виправлення, а також запобігання вчиненню нових протиправних діянь. Водночас покарання має бути відповідним змісту вчинених діянь, їх суспільної небезпечності, особі винного, відтак забезпечуватиметься принцип справедливості, індивідуалізації та відповідності покарання.

М. І. Карпенко зазначає, що принцип індивідуалізації покарання, що виражається у встановленні покарання відповідно до ступеня вини злочинця, його суспільної небезпеки і небезпеки вчиненого ним злочину, має непорушно реалізовуватися в кожному конкретному випадку призначення покарання засудженому ...» [55, с. 155].

Слушною вважаємо думку із В. І. Осадчого стосовно того, що справедливе покарання за вчинені злочини має важливе значення не лише як засіб впливу на винного, а й як профілактичний захід. Інакше кажучи, покарання виконує чималу застережливу роль [123, с. 215].

У ст. 414 КПК, регламентовано невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості злочину та особі обвинуваченого як одну з підстав для зміни вироку. Зокрема, невідповідним ступеню тяжкості злочину та особі обвинуваченого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим через м'якість або суворість [89]. Також у ч. 2 ст. 65 КК регламентовано призначення більш суворого покарання, якщо буде доведено, що менш суворий вид покарання буде недостатнім для досягнення мети покарання. Зокрема, на думку Верховного Суду, такого ж принципу слід дотримуватися і під час вирішення питання звільнення від покарання з випробуванням. Відтак сторона обвинувачення має довести, що порядок відбування покарання (вид покарання) є недостатнім [130].

Водночас у Постанові Верховного Суду від 9 жовтня 2018 року (справа № 756/4830/17-к) окреслено, що поняття «явно несправедливе покарання» вказує на «не будь-яку можливу відмінність в оцінці виду та розміру покарання з погляду суду апеляційної чи касаційної інстанцій, а відмінність у такій оцінці принципового характеру» [136]. Відтак можна зробити висновок, що між реально призначеним судом видом та розміром покаранням і видом і розміром покарання, яке б мало бути призначеним, наявна очевидна невідповідність та непропорційність.

Видається, що під час прийняття рішень у справах про зазначені злочини, з огляду на категорію цих злочинів, обставиною, що пом'якшує покарання, може бути передбачена п. 5 ст. 66 КК України обставина – «вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин». Водночас відповідно до норм кримінального закону додаткове покарання у виді позбавлення спеціального права може бути призначене разом із будь-яким основним покаранням. Про це йдеться у Постанові Верховного Суду України від 5 вересня 2013 року (справа № 5-23кс13) [142].

Зазначимо, що у єдиному державному реєстрі судових рішень майже немає вироків за вчинення злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки і одержання неправомірної вигоди, у яких особи були б засуджені до позбавлення волі на певний строк із реальним його відбуванням. Раніше часто щодо засуджених судді застосовували ст. 75 КК України [20; 22], якою передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням. Зокрема, на підставі статистичних даних із відповіді Державної судової адміністрації від 16.09.2019 № тер/В656-19-783/19 на запит М. В. В'юника щодо отримання доступу до публічної інформації одержано результати щодо кількості осіб, звільнених від покарання з випробуванням по роках, зокрема: 2010 рік – 79955 осіб, 2011 – 64584, 2012 – 67912, 2013 – 47910, 2014 – 40278, 2015 – 40462, 2016 – 31491, 2017 – 29402, 2018 рік – 28096 осіб [15].

Відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року (чинний із 25 січня 2015 року) внесено зміни до ст. 75 КК України, якими передбачено, що норма, яка міститься у цій статті, не може бути застосована за вчинення корупційних злочинів [154]. Тобто цей Закон посилив кримінальну відповідальність за корупційні злочини, оскільки поширив свою дію на менше коло осіб. Однак, у ч. 2 ст. 4 КК України передбачено, що «кримінальна протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння» [86], а відповідно до ч. 2 ст. 5 КК України, «закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії в часі» [86]. Відтак, на мою думку, з огляду на норми кримінального закону, не виключається можливість застосування ст. 75 КК України у разі вчинення злочину до 25 січня 2015 року, хоч вирок суду ухвалений після цієї дати. Отже, правильною є позиція Сєверодонецького міського суду Луганської області. Зокрема вирок від 5 лютого 2015 року було затверджено угоду про визнання винуватості, а на підставі ст. 75 КК України засуджену особу звільнено від відбування основного покарання з випробуванням, з іспитовим строком на 2 роки, оскільки злочин було вчинено 24 грудня 2014 року [24]. Водночас у п. 12 Постанови Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» [155] визначено, що «чинні КК і КПК регулюють два різновиди звільнення від відбування покарання з випробуванням: 1) загальний – коли вимагається встановлення можливості виправлення засудженого без відбування покарання; 2) спеціальний – у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості, для укладення якої з'ясування

питань, визначених у ч. 1 ст. 75 КК, не є обов'язковим. У зв'язку з чим, якщо ж сторони узгодили покарання та досягли домовленості щодо звільнення підозрюваного/ обвинуваченого від його відбування з випробуванням, відповідно до чч. 2, 3 ст. 75 КК суд зобов'язаний прийняти рішення про таке звільнення у випадку затвердження угоди про примирення або визнання винуватості за наявності сукупності таких умов: 1) сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років; 2) узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням; 3) угода відповідає чинному законодавству та підстави для відмови в її затвердженні визначені КПК (пункти 1– 6 ч. 7 ст. 474 КПК) відсутні» [155]. На нашу думку, можна погодитися із позицією, що в чч. 1, ч. 2 ст. 75 КК України передбачено загальну і спеціальну кримінально-правову норму. Однак, видається, що із такого міркування варто зробити інший висновок. Загальновизнано, що спеціальна правова норма має всі ті сама ознаки, що і загальна, водночас наділена своїми специфічними. Якщо зважати на цей практично аксіоматичний постулат в теорії права, то можна стверджувати, що негативна ознака «крім випадків засудження за корупційний злочин» поширюється і на норму, що міститься в ч. 2 ст. 75 КК України. Своєю чергою, зі змісту ч. 2 ст. 75 КК очевидно, що суд зобов'язаний прийняти зазначене рішення у разі дотримання сторонами загальних та спеціальних принципів призначення покарання. Водночас з огляду на наявність у ч. 1 ст. 75 КК слова «може», можна стверджувати про «право» суду щодо звільнення особи від відбування покарання з випробуванням.

Видається, що використане законодавцем формулювання «крім випадків засудження за корупційний злочин» (ч. 1 ст. 69, ч. 1 ст. 75 КК) чи «крім корупційних злочинів» (ст.ст. 45, 46, 47, 48, ч. 4 ст. 74, ч. 1 ст. 79, ч. 3 ст. 81, ч. 4 ст. 82 КК), з огляду на наявність слова «крім», що вказує

на виняток з правила, однозначно засвідчує незастосування відповідних заохочувальних норм закону до осіб, які вчинили корупційні злочини. Зі змісту ч. 2 ст. 75 КК очевидно є мета – встановити можливість для сторін угод про визнання винуватості та про примирення, досягати згоди не лише щодо виду та розміру покарання, а й щодо можливості звільнення від його відбування з випробуванням, проте, звісно, зважаючи на застереження, які містяться в ч.1 ст. 75 КК України. Отже, можна стверджувати, що виняток, який визначений у ч. 1 ст. 75 КК, щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням засуджених за корупційне кримінальне правопорушення осіб поширюється і на ч. 2 ст. 75 КК. Відтак угода, що передбачена ч. 2 ст. 75, щодо осіб, які вчинили корупційний злочин, не може бути затверджена судом, оскільки є невідповідною кримінальному закону. Застосування ч. 2 ст. 75 КК України до осіб, які вчинили корупційні злочини, передбачені ст. ст. 354, 368–369² КК України, можна вважати неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, оскільки немає підстав поширювати заборону, встановлену в ч. 1 ст. 75 КК України, тільки на класичні кримінальні провадження, тобто коли має місце ухвалення звичайного обвинувального вироку. Очевидно, що остаточно вирішити це питання мав би Верховний Суд під час перегляду кримінального провадження в касаційному порядку та формулювання правової позиції, оскільки відповідно до ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року інші суди під час застосування норм права зобов'язані враховувати судові рішення Верховного Суду України, а відповідно до ст. 36 цього Закону Верховний Суд «забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом» [161].

Частина 6 ст. 368 КПК України передбачає, що обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність до суспільно небезпечних діянь при ухваленні вироку, суд враховує висновки щодо

застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду [89]. До Верховного Суду кримінальне провадження, яке закінчилося затвердженням угоди судом, може надійти у випадках, передбачених ч. 3 ст. 424 КПК України. Водночас у ст. 69 КК визначено, що суд не може за вчинення корупційних злочинів призначити покарання «нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції відповідної статті або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини» [86]. Тобто, навіть за наявності «кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного» суд не може призначити зазначене вище покарання у разі вчинення особою, кримінального правопорушення, передбаченого чч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, чч. 3, 4 ст. 368³, чч. 3, 4 ст. 368⁴, 368⁵, чч. 2, 3 ст. 369² КК. Вважаємо, що це є аргументовано та виправдано, оскільки відтак унеможливлено, так зване, суддівське свавілля, яке регулярно прослідковувалося під час звільнення осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення, а також призначення таким особам покарання.

Одержання неправомірної вигоди службовою особою у значному розмірі, великому розмірі та особливо великому розмірі є ознакою кваліфікованого і особливо кваліфікованого складу відповідного злочину. Тобто нині, відповідно до законодавства, більший розмір предмета цього складу злочину свідчить, зокрема, і про більшу ступінь суспільної небезпеки. Логічно і закономірно, що це мало б мало мати вияв і в призначеному судом покаранні. Водночас це не завжди так. Зокрема, за одержання неправомірної вигоди в розмірі 50 доларів США, що за курсом Національного Банку України становило 591 гривню 29 копійок, було призначено покарання у виді штрафу в розмірі 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становило

17 000 (сімнадцять тисяч) гривень, з позбавленням права обіймати посади представника влади строком на 2 (два) роки [23]. В іншій справі за одержання неправомірної вигоди у розмірі 500 доларів США, що за курсом Національного Банку України становило 11005 гривень, було призначено покарання у виді штрафу у розмірі однієї тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян у сумі 17 000 (сімнадцять тисяч) гривень та позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих функцій, строком на 1 рік 6 місяців (один рік та шість місяців) [21]. В обох цих випадках суд визнав пом'якшуючими обставинами вчинення злочину вперше, незадовільний стан здоров'я підсудного та непрацездатність іншого члена подружжя. Власне, штраф найбільш часто призначається за аналізовані злочини. Очевидно, що обвинувальні вироки судів мають бути не тільки законними, а й справедливими.

Цікаво, що в судовій практиці прослідковуються випадки, коли предмет незаконного збагачення є значно більшим, ніж розмір штрафу, який призначений за вчинення відповідного злочину. Так, вироком Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 21 лютого 2014 року ОСОБА_1 була визнана винуватою і засуджена за ч. 1 ст. 368² КК України за незаконне збагачення в розмірі 13 000 доларів США, що згідно з курсом Національного банку України становило 103 870 грн. Цій особі було обрано покарання у виді штрафу в розмірі 1000 (тисяча) неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становило 17 000 (сімнадцять тисяч) гривень, з позбавленням права займати будь-які посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями строком на 3 (три) роки [21].

Відтак доволі сумнівно, що в подібних випадках може бути досягнута мета покарання.

У ч. 2 ст. 66 йдеться, що під час призначення покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, й інші обставини, незазначені в частині першій

цієї статті. Відтак очевидно, що перелік обставин, які пом'якшують покарання, не є вичерпний. Послугуючись таким правом, суди інколи під час призначення покарання за вчинення аналізованих кримінальних правопорушень, як обставину, яка пом'якшує покарання, визнавали «вчинення злочину вперше» [21; 22; 23]. Це, зокрема, пояснюється наявністю: по-перше, відповідних рекомендацій Пленуму Верховного Суду України. У п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7 йдеться, що суди при призначенні покарання мають суворо дотримуватися вимог ст. 65 КК стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки саме через них реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання. В п. 2 цієї Постанови зазначено, що із урахуванням ступеня тяжкості, обставин злочину, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом менш суворого покарання, зокрема, особам, які вперше вчинили злочини [156]; по-друге, судової дискреції (тобто вирішення питання на власний розсуд) щодо законного вибору, вирішення спірних правових питань, з огляду на принципи права, загальні засади судочинства, справедливості, відповідності покарання тощо [132]. Зокрема, у Постанові Верховного Суду від 22 березня 2018 року (справа № 207/5011/14-к) визначено, що під час призначення покарання підставами для судового розсуду є: «кримінально-правові, відносно визначені (якими встановлюються межі покарання) та альтернативні (якими передбачено декілька видів покарань) санкції; принципи права; уповноважуючі норми, в яких використовуються щодо повноважень суду формулювання «може», «вправі»; юридичні терміни та поняття, які є багатозначними або не мають нормативного закріплення, зокрема «особа винного», «щире каяття» тощо; оціночні поняття, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю суб'єкта правозастосування, наприклад, при врахуванні

пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин (статті 66, 67 КК), визначенні «інших обставин справи», можливості виправлення засудженого без відбування покарання, що має значення для застосування ст. 75 КК тощо; індивідуалізація покарання – конкретизація виду і розміру міри державного примусу, який суд призначає особі, що вчинила злочин, залежно від особливостей цього злочину і його суб'єкта» [132]. Врахування такої обставини обґрунтовується тим, що, як правило, ці злочини вчиняють законослухняні громадяни, які раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності і характеризуються стійкими позитивними рисами особи. Вважаю, що така обставина не повинна давати підстав для пом'якшення покарання і враховуватися судом під час розглядуваної стадії застосування кримінального закону. Вчинення злочину вперше, як свідчить аналіз вироків у єдиному державному реєстрі судових рішень, є звичайною практикою і трапляється значно частіше, ніж вчинення злочину повторно. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України, вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів є обставинами, які обтяжують покарання і видається некоректним і нелогічним відсутність цих обставин оцінювати як обставину, яка пом'якшує покарання. Врахування обставини «вчинення злочину вперше» як такої, що пом'якшує покарання, видається безпідставною преференцією для осіб, які вирішили стати на злочинний шлях.

Обираючи певний вид та міру покарання (строк, розмір, суму), суд окремо щодо кожного злочину і кожної конкретної особи має враховувати, чи є воно необхідним і достатнім для виправлення особи, запобігання скоєнню як нею, так і іншими особами злочинів, а також брати до уваги інші обставини в провадженні, які можуть вплинути на вибір судом певних його видів і міри.

Щодо притягнення до кримінальної відповідальності та вибору міри й виду покарання за аналізовані злочини, суб'єктам злочину вигідно, щоб їх

діяння кваліфікувалося як адміністративний проступок або службова недбалість. Саме тому давно існує, і нами підтримується теза, що будь-які інші нормативно-правові акти в сфері боротьби із корупцією, окрім КК України, призводять до хибного сприйняття органами кримінального переслідування та суб'єктами злочинів можливостей реалізації та протидії засобам правового захисту. Більше того, боротьба із корупцією здебільшого пов'язана саме з тим, що органи слідства та інші правоохоронні органи самі стають джерелом корупційного діяння в процесі ухилення обвинувачених та підсудних від покарання шляхом зміни кримінально-правової кваліфікації злочинного діяння. Під час визначення виду і міри покарання за такі злочини необхідно зважати на вимірювану та відчутну шкоди, а також особливості призначення покарання, врахувати всі ознаки вчиненого діяння.

Під час дослідження нами питання про суб'єктивну сторону аналізованих злочинів, було акцентовано про наявність корисливої мети і мотиву. Відтак варто зауважити таке. У ч. 2 ст. 59 КК України передбачено, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Щодо злочинів, пов'язаних з прийняттям обіцянки, пропозиції чи одержання неправомірної вигоди, то таке чітко прослідковується у злочинах, передбачених ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368⁴, ч. 3 ст. 369² КК України. Натомість у ст. 368⁵ КК України зазначений вид покарання відсутній. Така позиція законодавця видається дивною і непослідовною, оскільки відсутні правові підстави для невизнання складу злочину, передбаченого ст. 368⁵ КК України, корисливим.

Вибір виду і розміру покарання за вчинення злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, – це самостійний елемент процесу кримінального переслідування та елемент легального примусу з боку держави. Складність визначення достатньої й справедливої міри покарання, як виявляється, є процесом не менш складним, ніж сама кваліфікація злочинного діяння.

Доцільно зазначити, що з огляду на зазначений алгоритм, під час визначення міри покарання доводиться обмежуватися наявними санкціями у відповідній статті КК України, в яких закріплюються різні склади злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Отже, доходимо висновку, що під час вибору виду і міри покарання за вчинення злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, необхідно зважати на такі критерії: небезпеку та шкоду від аналізованих діянь необхідно відмежовувати залежно від того, кому саме заподіюється така шкода – державі, юридичним особам приватного та публічно права чи фізичним особам. Водночас останнє, на наш погляд, має визначатися як найтяжчий наслідок, а відтак і покарання має бути більш суворим.

Застосування реального покарання до осіб, визнаних винуватими у вчиненні відповідних злочинів, має бути невідворотним наслідком.

Усе наведене вище сукупно розкриває іншу проблему – неефективність наявної системи покарань за аналізовані види злочинів, невідповідність цих покарань тим функціям кримінальної відповідальності, які на них покладає законодавець.

Зазначимо, що за вчинення кримінальних правопорушень щодо одержання неправомірної вигоди (прийняття пропозиції/обіцянки такої) не передбачено покарання у виді позбавлення волі чи будь-яке інше, пов'язане з відмежуванням особи від суспільства.

Як зазначає М. Б. Желік, у кримінально-правовій науці виокремлюють такі види санкцій: прості та кумулятивні – за наявністю чи відсутністю додаткових покарань; одиничні та альтернативні – за кількістю основних видів покарань; абсолютно визначені та відносно визначені – за можливістю обрання судом покарання [46, с. 172]. Послугуючись окресленою у доктрині кримінального права класифікацією, зазначимо, що санкції статей за злочин,

пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (прийняття пропозиції/обіцянки такої) є альтернативними, відносно визначеними, а також простими та кумулятивними.

Так, санкції, регламентовані ст. 368, ч. 3 ст. 368³, ч. 3 ст. 368⁴ КК, які передбачають такий вид покарання, як позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю; ч. 4 ст. 368⁴, ч. 4 ст. 368⁴ КК, які передбачають позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, з конфіскацією майна; ч. 3 ст. 369² КК України, яка передбачає позбавлення волі з конфіскацією майна, відносяться до кумулятивних. Також санкції ч. 3, 4 ст. 354, ч. 2 ст. 369² КК є простими, оскільки передбачають лише основне покарання. Водночас санкції, регламентовані ч. 3, 4 ст. 354, ч. 2 ст. 369² КК, належать до альтернативних, оскільки передбачають два і більше види покарання. Своєю чергою, санкції, регламентовані ст. 368, ч. 4 ст. 368³, ч. 4 ст. 368⁴, чч. 2, 3 ст. 369² КК, у яких визначено верхню та нижню межу покарання у виді позбавлення волі, ч. 2 ст. 369² КК, у які визначено верхню та нижню межу покарання у виді штрафу, а також ч.1 ст. 160, чч. 3, 4 ст. 354, ч. 3 ст. 368³, ч. 3 ст. 368⁴ КК, у яких визначена лише верхня межа покарання, є відносно визначеними.

У кримінально-правовій літературі побутує думка, що будь-яке покарання, що «не є абсолютно необхідним, є тиранічним» [13, с. 94]. Зокрема, зазначається, що уникнути цього можна лише за допомогою застосування альтернативних санкцій. Це зумовлено тим, що майже у всіх санкціях має бути передбачене, крім основного покарання, і альтернативне, бо таким є один із принципів формування кримінально/правових санкцій [213, с. 105]. Також у літературі простежується позиція, що під час формування санкцій за кваліфіковані або особливо кваліфіковані види кримінальних правопорушень потрібно «поступово переходити від найбільш альтернативної санкції до найменш альтернативної або взагалі безальтернативної за рахунок

скорочення кількості м'яких видів покарань» [175, с. 41]. З огляду на загрозу зловживання судами повноваженнями та наявність перешкод для вироблення єдиної судової практики, у доктрині кримінального права простежується критика щодо застосування у законодавстві «широких меж санкцій» [121, с. 29]. Водночас слід наголосити, що також немає чітко окреслених правил щодо визначення мінімальних та максимальних меж кримінально-правових санкції. Також побутує думка, що інтервал між межами санкцій щодо позбавлення волі має бути не більше 3–5 років.

Аналіз санкції чч. 2, 3, 4 ст. 368, ч. 4 ст. 368³, ч. 4 ст. ст. 368⁴, 368⁵, ч. 3 ст. 369² КК засвідчує, що у цих санкціях передбачено лише основне покарання (позбавлення волі), відтак альтернативне відсутнє. Очевидно, що аналізовані кримінальні правопорушення мають підвищений ступінь суспільної небезпеки, а відтак така позиція законодавця, яка ґрунтується на одному з правил формування санкцій, що зазначений вище, видається аргументованою.

Водночас на підставі дослідження аналізованих санкцій можна стверджувати, що під час їх формування здебільшого (однак не завжди) дотримано зазначені вище правила, оскільки найбільший розрив між верхньою і нижньою межею покарання, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК, становить 5 років, а відтак це є прийнятно. Своєю чергою, під час формування санкцій за одержання неправомірної вигоди (прийняття пропозиції/обіцянки такої) законодавцем у ч. 1 ст. 368 КК, окрім основного, передбачено й альтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до чотирьох років; у ч. 2 ст. 368 КК – на строк від трьох до шести років; у ч. 3 ст. 368 КК – від п'яти до десяти років; у ч. 4 ст. 368 КК – від восьми до дванадцяти років. Слід зазначити, що одне з правил формування санкцій статей також порушено, наприклад, і у ст. 354 КК, яка передбачає відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації, а також ст. 368³ КК, яка передбачає відповідальність за підкуп службової особи юридичної

особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Зокрема, у ч. 3 ст. 354 КК визначено одне з основних покарань у виді штрафу у розмірі від двохсот п'ятдесяти до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, однак у ч. 4 ст. 354 КК передбачено штраф від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У ч. 3 ст. 368³ КК визначено одне із основних покарань у виді позбавлення волі на строк до трьох років, однак у ч. 4 ст. 368³ КК передбачено позбавлення волі на строк від трьох до семи років.

Необхідно також зазначити, що потрібно увідповіднити санкції, які передбачають покарання за схожі за своїм змістом і ступенем суспільної небезпеки кримінальні правопорушення. Зокрема, проаналізуємо санкції ч. 4 ст. 354, ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368³, ч. 4 ст. 368⁴, ч. 3 ст. 369² КК, в яких регламентовано питання відповідальності за одержання неправомірної вигоди (прийняття пропозиції/обіцянки такої), поєднане з вимаганням. Так, у ч. 4 ст. 354 КК передбачено покарання у виді штрафу від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадських робіт на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк; у ч. 3 ст. 368 КК – у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна; ч. 4 ст. 368³ КК – позбавлення волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна; у ч. 4 ст. 368⁴ КК – позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна; у ч. 3 ст. 369² КК – позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна [86]. З огляду на зазначене, очевидно, що надто толерантною, а відтак такою, що не відповідає суспільній небезпеці,

на відміну від санкцій ч. 3 ст. 368, ч. 4 ст. 368³, ч. 4 ст. 368⁴, ч. 3 ст. 369² КК, є санкція ч. 4 ст. 354 КК. Попри те, що зазначені кримінальні правопорушення відрізняються за їх суб'єктом та галуззю діяльності, вони мають головну спільну особливість – всі вони належать до корупційних злочинів і виражаються в одержанні неправомірної вигоди (прийняття пропозиції/обіцянки такої), поєднаної з вимаганням. Отже, вважаємо, що законодавець має увідповіднити санкції цих злочинів. Розглянемо це питання детальніше.

У ч. 4 ст. 354 КК за одержання неправомірної вигоди (прийняття пропозиції/обіцянки такої), поєднане з вимаганням, передбачено покарання у виді штрафу, громадських робіт чи обмеження волі. Однак передбачення законодавцем такого виду покарання є помилковим, оскільки у цьому разі умисно створюються умови, за яких давач неправомірної вигоди (обіцянки/пропозиції) змушений задля уникнення негативних наслідків надати таку, або ж стосовно нього є погроза щодо вчинення діянь із використанням становища вимагача.

У ч. 3 ст. 354 КК за одержання працівником підприємства, установи чи організації неправомірної вигоди (прийняття пропозиції/обіцянки такої) передбачене покарання у виді штрафу, громадських робіт, обмеження волі або позбавлення волі. Водночас у ч. 4 ст. 354 КК за вчинення таких самих діянь, однак поєднаних із вимаганням, не зменшено кількості видів покарань, а лише збільшено їх розмір. Водночас у санкціях ч. 4 ст. 368³, ч. 4 ст. 368⁴, ч. 3 ст. 369² КК, як зазначає М. Б. Желік, «законодавцем за кваліфікований та особливо кваліфікований вид злочину здійснено перехід від найбільш альтернативної санкції до безальтернативної за рахунок скорочення кількості м'яких видів покарань» [46, с. 179]. Відтак, вважаємо слушною думку науковців, які зазначають, що з огляду на наявність правила щодо увідповіднення санкцій, які передбачають покарання за схожі за своїм змістом і ступенем суспільної небезпеки кримінальні

правопорушення, слід у ч. 4 ст. 354 КК передбачити покарання тільки у виді позбавлення волі на строк до трьох років.

У кримінально-правовій літературі також побутує думка, що «підвищена небезпека злочинів та особа винного, наявність у справі тільки обставин, які обтяжують покарання, чи їх перевага над обставинами, які пом'якшують покарання, наближають покарання до верхньої межі санкції відповідної статті КК України. Натомість наявність у справі тільки обставин, які пом'якшують покарання, чи їх перевага над обставинами, які обтяжують покарання, – до нижчої межі міри покарання» [46, с. 186]. У цьому контексті проаналізуємо санкції чч. 3, 4 ст. 354, ст. 368, чч. 3, 4 ст. 368³, чч. 3, 4 ст. 368⁴, чч. 2, 3 ст. 369² КК. Слід констатувати, що неувідповіднені та неузгоджені є санкції в основному, кваліфікованому та особливо кваліфікованому складі кримінальних правопорушень, що передбачені чч. 1, 2, 3, 4 ст. 368, чч. 3, 4 ст. 354 КК. Зокрема, очевидно, що ступінь тяжкості цих злочинів є різним, проте ці кримінальні правопорушення схожі за своїм змістом і ступенем суспільної небезпеки. Однак під час формування санкцій цих статей порушено принцип, що мінімальна межа покарання за кваліфікований чи особливо кваліфікований, не має бути більшою за максимальну межу покарання за діяння з меншою суспільною небезпекою. Отже, вважаємо слушною думку науковців щодо необхідності внесення відповідних зміни до КК, зокрема у санкції ч. 4 ст. 354 КК передбачити покарання тільки у виді позбавлення волі на строк до трьох років; у санкції ч. 2 ст. 369² КК змінити розмір штрафу, встановивши його у межах від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також доповнити таким видом покарання, як позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю; у санкції ч. 3 ст. 369² КК розширити види, доповнивши таким видом, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Висновки до третього розділу

1. Аналізуючи особливості кваліфікації злочинів, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України, доходимо таких висновків.

Принциповим є встановлення обставин вчинення злочинного діяння в контексті обсягу повноважень та можливостей суб'єкта приймати відповідні рішення. Зокрема, якщо відповідний суб'єкт використовує службові повноваження у вузькому розумінні, то це слід кваліфікувати за ст. 368 КК України, а якщо в широкому розумінні, тобто впливає на дії інших осіб, то такі дії підлягають кримінально-правовій кваліфікації за ст. 369² КК України, оскільки тут передбачена спеціальна кримінально-правова норма стосовно тієї, що міститься в ст. 368 КК України.

Досліджено особливості кваліфікації дій відповідного суб'єкта залежно від особливостей усвідомлення об'єктивних ознак вчиненого діяння. Власне, відсутність єдності умислу осіб, які вчиняють давання/одержання неправомірної вигоди, може бути підставою для іншої кримінально-правової оцінки особи, яка одержує неправомірну вигоду.

Підтримано і розвинуто тезу про необхідність кримінально-правової оцінки дій посередника в даванні/одержанні неправомірної вигоди як пособника злочину, а також про необхідність запровадження в КК України підстав і умов звільнення від кримінальної відповідальності за одержання неправомірної вигоди за наявності певної позитивної посткримінальної поведінки.

Зазначено, що зміст примітки до статті не може мати значення для кримінально-правової кваліфікації.

Наголошено, що помилка в усвідомленні суб'єктом злочину власних повноважень, які достатні для вчинення об'єктивної сторони, є підставою для оцінки такого, як замах на вчинення відповідного злочину.

Вирішено питання щодо розмежування діянь, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди і вимаганням майна як самостійним складом злочину.

2. Здійснено аналіз караності посягань, які обрано як предмет дослідження. Констатовано, що додаткове покарання у виді позбавлення спеціального права може бути приєднане до будь-якого з основних покарань. У такий спосіб держава максимально ефективно забезпечує виконання превентивної та правоохоронної функції кримінальної відповідальності.

Висвітлено питання щодо можливості застосування ст. 75 КК України у випадку вчинення відповідних злочинів. Обґрунтовано, що звільнення від покарання з випробуванням не може застосовуватися до осіб, які вчинили аналізовані злочини, за жодних умов.

Констатовано і аргументовано на основі прикладів судової практики наявну невідповідність призначеного покарання залежно від розміру одержаної неправомірної вигоди.

Доведено недоцільність врахування судами під час призначення покарання як обставини, що його пом'якшує, «вчинення злочину вперше».

Зазначено і доведено непослідовність законодавця в контексті передбачення такого додаткового виду покарання, як «конфіскація майна» в аналізованих злочинах.

Запропоновано під час вибору виду і міри покарання за вчинення таких злочинів зважати на такі критерії: безпеку та шкоду від аналізованих кримінально караних діянь необхідно розмежовувати залежно від того, кому саме заподіюється така шкода: державі, юридичним особам приватного та публічно права чи фізичним особам. Зокрема, обґрунтовано необхідність внесення змін до відповідних статей КК України в частині регламентації такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк.

ВИСНОВКИ

Аналіз теми «Відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України» засвідчив, що це питання було, є і надалі залишатиметься актуальним для доктрини та теорії кримінального права України, практики правозастосування і законотворчості, а також навчального процесу. Відтак це питання потребує невідкладного з'ясування, а також необхідне для вирішення низки нових для кримінально-правової науки та практики проблем, які досі не врегульовані.

Зокрема, метою дослідження у дисертації було віднайдення підходів до вирішення низки дискусійних положень, що стосуються різних аспектів кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди у кримінальному праві України. У цій роботі ми не обмежувалися лише аналізом ст. 368 КК України, а розглянули всі склади злочинів, які пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Це дало змогу системно дослідити і всебічно проаналізувати різні аспекти кримінальної відповідальності за такі злочини. Відтак окреслене в дисертації наукове завдання вирішувалося за допомогою застосування різних методів.

Дослідження відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним правом України підтвердило актуальність теми дисертації, а також дало змогу зробити такі висновки, які мають і теоретичне, і практичне значення:

1. Розглянуто стан дослідження аналізованого питання в теорії кримінального права. Аналіз розробок українських і зарубіжних вчених за тривалий період дав змогу констатувати, що кримінально-правовій науці України загалом сформовано уявлення про особливості кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Зокрема, це стосується здебільшого змісту об'єкта таких складів злочинів, об'єктивної сторони, суспільної небезпеки вчинюваних діянь, суб'єктивної сторони, а також

особливостей суб'єкта. Визначено норми, щодо яких досягнуто однастайності між науковцями і практиками, однак це не виключає наявності деяких нез'ясованих питань. Так, неоднозначною є позиція щодо можливості застосування ст. 75 КК України під час вчинення таких злочинів; фактично немає позицій щодо мінімального розміру предмета неправомірної вигоди; відсутнє розуміння щодо конкретного моменту закінчення складів злочинів, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди; різною є думка щодо кримінально-правової оцінки посередництва в даванні/одержанні неправомірної вигоди тощо.

2. Доведено на основі уже сформованих у теорії кримінального права підстав криміналізації соціальну обумовленість існування норм, які передбачають відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Обґрунтовано, що суспільна небезпека аналізованих злочинів є не настільки очевидною, як, скажімо, злочинів проти життя і здоров'я особи, статевої свободи і недоторканості, власності тощо. З'ясовано, що надскладним є визначення точного розміру заподіяної такими діями шкоди. Виявлено наявність в Україні різних думок щодо кримінально-правової заборони відповідних діянь. Відтак доведено, що соціальна обумовленість є одним із важливих показників для протиправності, що має значення для процесу криміналізації аналізованого діяння.

3. На підставі аналізу кримінального законодавства окремих зарубіжних держав виявлено наявні у цих країнах закономірності щодо аналізованої проблематики. З'ясовано, що останні очевидні відповідно до того, чи ратифіковано в цих державах Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції чи ні. Доведено, що основні подібності стосуються ознак спеціального суб'єкта і предмета неправомірної вигоди, а відмінності – зовнішніх ознак злочинного діяння, зокрема щодо того, чи криміналізовано діяння, що передують наданню/одержанню неправомірної вигоди.

4. На підставі дослідження об'єктивних ознак, виявлено, що аналізовані злочини посягають на різні родові об'єкти. Встановлено, що головна особливість таких злочинів в цьому аспекті полягає здебільшого у безпосередньому об'єкті

таких злочинів. Обґрунтовано, що предмет складів аналізованих злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки чи одержанням неправомірної вигоди, є схожим, однак не ідентичним, і має деяку свою специфіку. Доведено, що мінімальний розмір неправомірної вигоди необхідно визначити на рівні одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 1 січня календарного року, в якому вчинено злочин. З'ясовано особливості вчинення таких злочинів у формі прийняття пропозиції і обіцянки неправомірної вигоди. Визначено, що обіцянка – це можливість настання в майбутньому бажаного становища для особи, яка вчинятиме те чи інше діяння на користь особи, що пропонує обіцянку, чи іншої особи; пропозиція неправомірної вигоди – це дія доконаного виду, оскільки обумовлюються/узгоджуються всі аспекти та деталі отримання такої вигоди. Констатовано, що закінченими злочини, пов'язані з одержанням неправомірної вигоди, є з моменту, коли в суб'єкта злочину фактично з'являються три компетенції власника майна: володіння, користування, розпорядження на свій розсуд.

5. Доведено наявність властивостей загальних ознак суб'єктів відповідних складів злочинів, зокрема в контексті віку, з досягненням якого може наставати кримінальна відповідальність, і особливостей притягнення до неї тих чи інших фізичних осіб за рішення, прийняті в складі колегіальних органів. Показано специфіку спеціальних ознак відповідних суб'єктів складів злочинів. Визначено, що вина (як основна ознака суб'єктивної сторони таких складів злочинів) характеризується прямим умислом, що є очевидним зі специфіки їхньої юридичної конструкції. Аргументовано, що під час вчинення аналізованих злочинів відповідний суб'єкт завжди прагне/бажає отримати матеріальні блага для себе чи інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат, досягти іншої матеріальної вигоди.

6. З огляду на специфіку предмета, з'ясовано особливості кримінально-правової оцінки дій, пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Встановлено, що на кримінально-правову оцінку діянь впливають обставини вчинення протиправного діяння, а також

можливості суб'єкта ухвалювати відповідні рішення. Обґрунтовано, що для відповідної кримінально-правової оцінки таких дій необхідна наявність взаємного умислу осіб, які здійснюють давання/одержання неправомірної вигоди. Доведено, що диспозиція статті має основне значення для кримінально-правової кваліфікації. Аргументовано, що посередника не можна визнавати пособником у аналізованих складах злочинів, якщо він не допомагав вчиненню злочину у будь-який спосіб, передбачений у ч. 5 ст. 27 КК України, предметно не брав участі у реалізації домовленості між сторонами.

7. На підставі аналізу меж караності злочинів, пов'язаних з прийняттям пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди, визначено, що законодавець має намір доволі жорстко реагувати на вчинення таких злочинів, оскільки вважає їх істотно суспільно небезпечними. Констатовано, що у законодавстві передбачено щонайменше три основні види покарання практично за всі з аналізованих посягань, за винятком незаконного збагачення, за яке визначено лише один вид основного покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Обґрунтовано, що оцінка суду під час призначення покарання має бути нейтральною у разі вчинення відповідного злочину вперше. Доведено, що не може бути жодних підстав для звільнення від покарання осіб, які вчинили злочини, передбачені ст.ст. 354, 368–369² КК України.

8. Під час дослідження проаналізовано правозастосовну практику, зокрема, розглянуто матеріали деяких і опублікованих, і зібраних автором особисто кримінальних справ. Для аналізу використано значні за обсягом і різні за змістом матеріали, застосовано різноманітні методи дослідження.

9. Обґрунтовано доцільність внесення до КК України змін і доповнень. Зокрема:

– п. 4 примітки до ст. 368 КК України викласти у такій редакції:

«4. Особа, яка вчинила злочин, передбачений статтями 160, 354, 368, 368³, 368⁵, 369² Кримінального кодексу України, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона вчинила злочин вперше, добровільно заявила про вчинене діяння до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом,

службова особа якого, згідно зі законом, наділена правом повідомляти про підозру такому органу, у її діях відсутній інший склад злочину чи кваліфіковані або особливо кваліфіковані ознаки цих злочинів»;

– санкцію ч. 4 ст. 354 КК України викласти у такій редакції: «карається позбавленням волі на строк до трьох років»;

– санкцію ч. 2 ст. 369² КК України викласти у такій редакції: «караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю»;

– санкцію ч. 3 ст. 369² КК України викласти у такій редакції: «караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна та позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. Херсон.: ОЛДІ_ПЛЮС, 2018. 446 с.
2. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 Кримінального кодексу України): кримінально-правова характеристика. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 2. С. 26–35.
3. Аникин А. А. Ответственность за взяточничество по новому УК. *Законность*. 1997. № 6. С. 32–35.
4. Артёмов Є. Аналіз статті 368 Кримінального кодексу України на відповідність вимогам юридичної техніки, гуманності й верховенства права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1 (80). С. 141–150.
5. Бабіков О. Майновий характер неправомірної вигоди. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 35–38.
6. Бантишев О. Ф. Корупційні злочини як можливе готування до вчинення інших кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2018. № 1. С. 150–157.
7. Березнер В. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації: тенденції та суперечності. *Держава та регіони*. Серія. Право. 2016. Вип. 4. С. 74–83.
8. Березнер В. В. Об'єкт підкупу працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. Вип. 35. Ч. I. Т. 3. С. 47–54.
9. Берзін П. С., Гацелюк В. О. Суб'єкт злочину. *Вісник Асоціації ікримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 144–159.
10. Бондаренко О. С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2016. 20 с.
11. Брич Л. П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія. К.: Атіка, 2000. 288 с.

12. Бурдін В. М. Пропозиція хабара: диференціація кримінальної відповідальності чи криміналізація наміру. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 234–251.

13. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис.... д-ра юрид. наук. К., 2015. 470 с.

14. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17?find=1&text=97+#w2_3

15. В'юник М. В. «Інфографіка застосування Кримінального кодексу України: за даними 2001–2009 років».

16. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.

17. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

18. Вереша Р. В. Визначення ознак суб'єктивної сторони складу злочину в Особливій частині КК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. Вип. 2 (36). С. 53–63.

19. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. ... д-ра юрид. наук. К.: Академія адвокатури України; Національна академія внутрішніх справ, 2017. 583 с

20. Вирок Городоцького районного суду Львівської області від 1 березня 2013 року (справа № 1305/786/2012). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/29923884>

21. Вирок Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 23 вересня 2015 року (справа № 442/5802/15-к). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/51156439>

22. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 25 березня 2013 року (справа № 444/823/13-к). URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/30186985>

23. Вирок Любомильського районного суду Львівської області від 26 грудня 2016 року (справа № 163/2153/14-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63720501>

24. Вирок Северодонецького міського суду Луганської області від 5 лютого 2015 року (справа № 428/328/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55744329>

25. Вітко О. Ю. Поняття об'єкта злочину. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 95–100.

26. Вольдимарова Н. Г. Уголовная ответственность за убийство при превышении пределов необходимой обороны: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2003. 220 с.

27. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. К.: Інст. Законод. Верховної Ради України, 2002. 636 с.

28. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений. *Право и политика*. 2000. № 11. С. 4–15.

29. Гарбазей Д. О. Міжнародно-правові основи боротьби з корупцією: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.11. Х., 2015. 22 с.

30. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. М.: А.О. «Центр ЮрИнфоР», 2003. 448 с.

31. Глыстин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Л.: Изд. Ленинградского университета, 1979. 126 с.

32. Городецький Ю. В. Поняття неправомірної вигоди у кримінальному праві України. *Проблеми законності*. 2013. № 121. С. 118–129.

33. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

34. Грищук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. 568 с

35. Грудзур О. М. Поняття «хабар» та «неправомірна вигода»: питання співвідношення. *Політика української держави у сфері боротьби зі злочинністю*. 2009. 17 грудня. С. 69–71.

36. Гузоватий О. І. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (порівняльне дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 273 с.

37. Гуцуляк М. Я. Поняття, зміст та ознаки суб'єктивної сторони складу злочину. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/hutsulyak,%20kostyuk.pdf>

38. Деніга О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2015. 194 с.

39. Дудоров О. О. Зловживання впливом: у пошуках істини між «духом» і «буквою» кримінального закону. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 3. С. 136–178

40. Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 1. С. 80–98.

41. Дудоров О. О. Кримінально-правові проблеми посередництва в наданні та одержанні неправомірної вигоди. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2016. № 3. С. 218–232.

42. Дудоров О. О., Ризак Я. В. Проблемні питання вимагання неправомірної вигоди при вчиненні підкупу службової особи юридичної особи приватного права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 180–191.

43. Експертний висновок про фінансовий контроль за деклараціями про доходи і майно в Україні (Розділ VII ЗУ «Про запобігання корупції») / Рамкова програма співробітництва Ради Європи та Європейського Союзу для країн Східного партнерства. Спільний проект «Боротьба з корупцією в Україні». Тільман Хоп, 2016. 26 с.

44. Європейському научайтесь та свого не цурайтесь. URL: https://zib.com.ua/ua/print/119488-citatoyu_z_rishennyu_espl_ne_mozhna_zaminyuvati_doslidzhenny.html

45. Желік М. Б. Караність злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди. *Науково-практичний журнал «Право.ua»*. 2017. № 2. С. 116–122.

46. Желік М. Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2018. 258 с.

47. Желік М. Б. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького*. Серія Право. Івано-Франківськ, 2017. № 3 (15). С. 261–268.

48. Загороднюк С. О. Неправомірна вигода як предмет корупційних злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 2. С. 47–49.

49. Здравомыслов Б. В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. М.: Юрид. лит, 1975. 168 с.

50. Іллічов М. О. Кримінальна відповідальність службових осіб у світлі нового кримінального законодавства України. *Держава і право*. 2002. Вип. 15. С. 421–427.

51. Komarnytska M. Criminal bribery and corruption liability under German law. *Правозахисна та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes*: тези доповідей та повідомлень здобувачів вищої освіти науково-практичної конференції (іноземними мовами). Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 54–56.

52. Komarnytska M. Legal system of Ukraine: New judicial reforms and new conceptual approaches. *Правова та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes*: тези доповідей та повідомлень

учасників науково-практичної конференції ад'юнктів, курсантів і студентів (іноземними мовами). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 24–30

53. Калитаєв В. В. Кримінально-правова характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Держава і право*. 2013. № 60. С. 375–380.

54. Камынин И. Д. Проблемы совершенствования института наказаний в уголовном законодательстве. *Государство и право*. 2003. № 6. С. 86–89.

55. Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): монографія. К.: КНТ, 2006. 232 с

56. Кашкаров О. О. Відмінність одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації від одержання хабара. *Форум права*. 2011. № 2 С. 387–391. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11koovox.pdf>

57. Кашкаров О. О. Кримінально-правова характеристика одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х.: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2012. 17 с.

58. Кваша О. Розгляд окремих корупційних злочинів крізь призму поняття необхідної співучасті. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 97–101.

59. Квициния А. К. Должностные преступления. М.: «Российское право». 1992. 224 с.

60. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Х.: Право, 2013. 424 с.

61. Клімова С. М. Ковальова Т. В., Тучак М. О. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення: навч. посіб. Х.: Магістр, 2012. 200 с.

62. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-Х. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

63. Колос С. С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 196–199.
64. Комарницька М. О. Закордонний досвід законодавчої регламентації та практичних аспектів боротьби зі злочинами в сфері прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 176–181.
65. Комарницька М. О. Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом. *Internauka: International scientific journal*. Series: «Juridical Sciences». URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15916422819332.pdf>
66. Комарницька М. О. Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України. *Wschodnioeuropejskie: Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. Вип. 50. Т. 10. С. 34–38.
67. Комарницька М. О. Проблеми кримінально-правової кваліфікації окремих злочинів, предметом яких є неправомірна вигода. *International Journal «Law & Society»*. 2021. Issue 3. С. 32–41.
68. Комарницька М. О. Окремі проблемні аспекти основного складу злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2017. Вип. 3. С. 147–157.
69. Комарницька М. О. Соціальна обумовленість криміналізації злочинів, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди та кримінальної відповідальності за їх скоєння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 319–322.
70. Коментар до Конституції України. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України. 1996. 378 с.
71. Комісарчук Ю. А., Якімова С. В. Підкуп за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. № 4. С. 230–240.

72. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Конвенція ООН від 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o27

73. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Конвенція ООН від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

74. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

75. Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/29277890>

76. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: монографія. Донецьк: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

77. Кочеров М. В. Кримінально-правова характеристика змісту діяння в основному складі незаконного збагачення (ч. 1 ст. 368-2 КК України). *Митна справа*. 2012. № 4 (82). URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

78. Крайник Г. С. Неправомірна вигода як предмет корупційних злочинів в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 192–201.

79. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173): Конвенція Ради Європи від 27 січня 1999 року № ETS173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101

80. Кримінальне право в запитаннях і відповідях. Загальна частина: посібник для підготовки до іспитів / за загальною редакцією В. А. Клименка. К.: Атіка, 2003. 288 с.

81. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини: навч. посібник / В. М. Стратонов, О. С. Сотула; за заг. ред. В. М. Стратонова. К.: Істина, 2007. 400 с.

82. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 4-те вид., перероб. і доп. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін. Х.: Право, 2010. 456 с.

83. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. 3-тє вид. / Ю. А. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін. К.: Атіка, 2009. 408 с.
84. Кримінальне право України. Загальна частина: практикум: навчальний посібник / І. П. Козаченко, О. М. Костенко, В. К. Матвійчук та ін. К.: КНТ, 2006. 432 с.
85. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. К: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
86. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
87. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 1196 с.
88. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. 5-те вид., допов.: у 2 т. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 2013. 1040 с.
89. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
90. Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2006. 271 с.
91. Куц В. Сучасні уявлення щодо змісту окремих об'єктивних ознак складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2(14). С. 102–108.
92. Кушпін В. П. Активний і пасивний підкуп службової особи юридичної особи публічного права за кримінальним законодавством України. *Вісник національного університету Львівська політехніка*. 2015. № 813. С. 262–267.
93. Кушпін В. П. Кримінально-правова характеристика підкупу особи, яка надає публічні послуги. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 202–211.

94. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. 20 с.

95. Лень В. В. До питання, пов'язаного з осудністю. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 1998. Вип. 2 (4). С. 129–132.

96. Литвин О. Загальні ознаки та характеристика предметів злочинів. *Вісник Академії управління Міністерства внутрішніх справ*. 2010. № 4 (16). С. 154–161.

97. Лихова С. Конституційно-правовий інститут основних прав і свобод людини як об'єкт кримінально-правової охорони. *Юридичний вісник України*. 2000. № 25. С. 21–24.

98. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 304 с.

99. Максимович Р. Л. Розмір неправомірної вигоди у складі злочину, передбаченого в ст. 368 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. Вип. 3. С. 244–251.

100. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 106–113. URL: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2015/mezenceva.pdf>.

101. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. К.: Парламентське вид., 2000. 256 с.

102. Мисливий А. В. Пропозиція хабара: злочин чи виявлення умислу? *Юридичний вісник України*. 2010. № 1–2. С. 7–11.

103. Михайленко Д. Г. Кваліфікація повторності хабарництва. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 449–458.

104. Міжамериканська конвенція проти корупції від 29 березня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_089

105. Морозова І. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 114–119.

106. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. К.: Паливода А. В., 2011. 192 с.

107. Музика А. А., Лащук Є. В. Про загальне поняття предмета злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 103–129.

108. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

109. Навроцький В. О. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією. *Вісник академії правових наук України*. 1998. № 4. С. 152–161.

110. Надрага В. І. Оцінка соціальних ризиків: проблеми вибору методології та інструментарію. *Фінанси України*. 2013. № 12. С. 70–77.

111. Найдьон Є. М. Загальноправова характеристика фактів одержання неправомірної вигоди посадовими особами державних органів України (на основі діяльності підрозділів податкової міліції Міністерства доходів та зборів України щодо протидії корупції). *Митна справа*. 2013. № 5 (89). Ч. 2. С. 122–126.

112. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / пер. с англ. М. Я. Каждана. М.: Дело, 2003. 359 с.

113. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор», 2016. 496 с.

114. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. М. І. Хавронюк. К.: Ваіте, 2018. 472 с.

115. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. М.: ЛО «Центр Юринфор», 2002. 204 с.

116. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. М.: Изд-во НОРМА, 2001. 208 с.

117. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період із 01.01.2020 по

30.12.2020. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KKS_2020.pdf

118. Окрема думка суддів Верховного Суду від 17 лютого 2020 року (справа № 820/3556/17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87656792>

119. Олійник П. В. Щодо поняття предмета злочинів проти власності. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 29–38.

120. Орел Ю. В. Суб'єктивна сторона злочинів спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України. *Інформація і право*. 2015. № 1. С. 145–151.

121. Осадчий В. І. Корупційні злочини: монографія. К.: Видавництво Європейського університету, 2016. 82 с.

122. Осадчий В. І. Кримінально-правова характеристика та кваліфікація підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України). *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2015. № 2. С. 145–151.

123. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: монографія. К.: Атіка, 2004. 336 с.

124. Павлов В. Г. Суб'єкт преступления. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс» 2001. 318 с.

125. Палій Н. Р. Поняття прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою митних органів. Проблема застосування на практиці ст. 368 КК України. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень (27 вересня 2013 р.)*. Львів, 2013. С. 173–177.

126. Папиашвили Ш. Г. Проблемы должностных преступлений и борьба с ними по советскому уголовному праву и судебной практике: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Тбилиси, 1983. 54 с.

127. Перешивко О. С. Неправомірна вигода як предмет підкупу особи, яка надає публічні послуги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 184–198.

128. Плекан В. В. Кримінальна відповідальність за посередництво у наданні та (або) одержанні неправомірної вигоди: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2016. 19 с.

129. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

130. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2018 року (справа № 298/95/16-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73598811>

131. Постанова Верховного Суду від 19 листопада 2019 року (справа № 332/2723/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85836389>

132. Постанова Верховного Суду від 22 березня 2018 року (справа № 207/5011/14-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73001386>

133. Постанова Верховного Суду від 3 червня 2020 року (справа № 722/28/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89763057>

134. Постанова Верховного Суду від 6 лютого 2020 року (справа № 234/18511/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87527892>

135. Постанова Верховного Суду від 8 квітня 2020 року (справа № 164/104/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749774>

136. Постанова Верховного Суду від 9 жовтня 2018 року (справа № 756/4830/17-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77088300>

137. Постанова Верховного Суду України від 1 березня 2012 року (справа № 5-2кц12). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/22204853>

138. Постанова Верховного Суду України від 18 червня 2015 року (справа № 5-24к15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46570773>

139. Постанова Верховного Суду України від 24 грудня 2015 року (справа № 5-221кц15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55253289>

140. Постанова Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 року (справа №5-99кц16). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62692636>

141. Постанова Верховного Суду України від 28 травня 2015 року (справа № №5-14кц15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45855961>

142. Постанова Верховного Суду України від 5 вересня 2013 року (справа № 5-23кц13). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/33609036>

143. Постанова Верховного Суду України від 7 листопада 2013 року (справа № 5-29кц13). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36475620>

144. Постанова Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року (справа № 5-29кц12). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/30006114>

145. Пояснювальна записка до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. URL: http://crimecor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article;jsessionid=f3a149f998ca5d901366def8f6e8349?art_id=49138&cat_id=46352.

146. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>

147. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

148. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 № 314-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 12. Ст. 183.

149. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 квітня 2013 року № 221-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#n26>

150. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 11 травня 2004 року № 1703-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 32. Ст. 394.

151. Про державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>

152. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

153. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>

154. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

155. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15#Text>

156. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0007700-03?lang=uk#Text>

157. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18 жовтня 2006 року № 251-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/251-16>

158. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

159. Про судову практику в справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 жовтня 1994 року № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-94#Text>

160. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>

161. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

162. Прозументов Л. М. Общественная опасность как основание криминализации (декриминализации) деяния. *Вестник Воронежского института МВД России*. 2009. № 4. С. 18–24.

163. Проценко В. П. Построение уголовно-правовых санкций при повторности преступлений: автореф. дисс.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Саратов, 1989. 20 с.

164. Рамкове рішення Ради про боротьбу з корупцією в приватному секторі від 22 липня 2003 року № 2003/568/ПВД. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_945#Text

165. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 року (справа № 1-10/2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>

166. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування від 16 квітня 2009 року (справа № 1-9/2009). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-09#n56>

167. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика). К: Центр учбової літератури, 2016. 168 с.

168. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К., 2007. 36 с.

169. Савченко А. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Алерта, 2012. 160 с.

170. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления. К.: Наукова думка, 1978. 303 с.

171. Сивопляс Ю. Ю. Окремі аспекти генезису терміна «неправомірна вигода». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5-2. Т. 1. С. 79–82.

172. Склярів С. В. Вина и мотивы преступного поведения. СПб: Юридический центр Пресс, 2004. 326 с.

173. Скулиш В. Є. Норми про корупційні злочини як необхідна складова Особливої частини Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Правознавство. 2013. Вип. 66. С. 106–110.

174. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua>

175. Соловійова А. М. Суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона складу злочину примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. *Держава і право*. К.: Ін-т держави і права НАН України, 2002. Вип. 17. 548 с.

176. Сопін С. О. Кваліфікація давання та одержання хабара, які вчинені за умов провокації. Запорізькі правові читання: матеріали щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 17–18 травня 2012 року) / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя, 2012. С. 186–188.

177. Супрун Т. М. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2-3. С. 199–206.

178. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х.: Вища школа, 1988. 198 с.

179. Тацій В. Я. Об'єкт злочину. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 131–134.

180. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник. Х.: УкрЮА, 1994. 76 с.

181. Третьяков Д. А. Деякі питання щодо доцільності криміналізації пропозиції неправомірної вигоди. *Форум права*. 2013. № 4. С. 419–422.

182. Тютюгін В. І. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. №1 (4). С. 388–396.

183. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізимчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2014. 232 с.

184. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой; пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. 650 с.

185. Уголовный кодекс Швейцарии / научное редактирование, предисловие и пер. с нем. канд. юрид. наук А. В. Серебренниковой. СПб, 2002.

186. Ужва Л.О. Доцільність криміналізації пропозиції неправомірної вигоди чи хабара. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=462>

187. Узагальнення судової практики розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення та деякі злочини, передбачені розділом XVII Кримінального кодексу України. URL: https://zib.com.ua/ua/print/57263-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_rozglyadu_sprav_pro_administra.html

188. Узунова О., Артёмов Є. Аналіз статті 368 Кримінального кодексу України на відповідність вимогам юридичної техніки, гуманності й верховенства права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 141–150.

189. Ухвала судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду України від 26 жовтня 1999 року. *Рішення Верховного Суду України*. 2000. С. 71–72.

190. Филонов В. П. Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение: монография. Донецк: Издательство «Донеччина», 1999. 640 с.

191. Фріс П. Л. Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. для студ. вищ. навч. закладів. К.: Атіка, 2004. 488 с.

192. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. 331 с.

193. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів). К.: АртЕк, 1997. 208 с.

194. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

195. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

196. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: в 2 т. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком, 2013. 1120 с.

197. Чернега Ю. О. Відповідальність за підкуп за кримінальним правом України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 223 с.

198. Шило А. І. Поняття корупційних правопорушень в світлі нового антикорупційного законодавства. *Наше право*. 2011. № 4. С. 83–88.

199. Шиманський Ф. В. Злочини у сфері службової діяльності (кримінально-правовий аналіз): навч. посіб. Одеса: Юрид. л-ра, 2006. 272 с.

200. Шиндель Ю. І. Кримінально-правова характеристика зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2014. 232 с.

201. Шмигельський В. В. Кримінальна відповідальність за неправомірну вигоду за законодавством іноземних держав. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 186–191.

202. Шостко О. Ю. Стан і тенденції виявлення кримінальних корупційних правопорушень в Україні. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С. 175–185.

203. Шумейко Д.О. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правової кваліфікації. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 39–51.

204. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А-Г. 672 с.

205. Якимова С. В. Про систематизацію ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу за Кримінальним кодексом України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 813. С. 292–298.

206. Якимова С. В. Родові та видові ознаки підкупу, у зв'язку з реалізацією виборчих прав, за кримінальним законодавством України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 824. С. 459–463.

207. Якимова С. В. Окремі сутнісні характеристики корупційної злочинної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 845. С. 553–559.

208. Якимова С. В. Про предмет підкупу за кримінальним законодавством України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повід. (19–20 вересня 2013 року)*. Львів, 2013. С. 170–173.

209. Янішевська Ю. Ю. Класифікація службових осіб іноземних держав як спеціальних суб'єктів злочину. *Актуальна юриспруденція: юридична науково-практична Інтернет-конференція*. URL: <http://www.legalactivity.com.ua/>

210. Яра О. С. Об'єкт злочину: аналіз основних концептуальних підходів у науці кримінального права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Право. 2012. Вип. 173 (3). С. 251–258.

211. Ярмиш Н. М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): навчальний посібник. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 192 с.

212. Ярошенко О. Д. Кримінальна відповідальність за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України): автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2014. 20 с.

213. Ясінь І. М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів. 2017. 236 с.

214. Introducing illicit enrichment in the UK: a proposal by Transparency International UK / Cooley LLP. United Kingdom. 2015. June 10. URL: <http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=9b5b6eca-26a2-4362-90c8-286712eefe43>

215. Renn O. Concepts of Risk: An Interdisciplinary Review. Part 2: Integrative Approaches. GAIA. 2008. 17/2. P. 196–204.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові праці, в яких опубліковано
основні наукові результати дисертації**

1. Комарницька М. О. Окремі проблемні аспекти основного складу злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2017. Вип. 3. С. 147–157.

2. Комарницька М. О. Закордонний досвід законодавчої регламентації та практичних аспектів боротьби зі злочинами в сфері прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 176–181.

3. Комарницька М. О. Соціальна обумовленість криміналізації злочинів, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди та кримінальної відповідальності за їх скоєння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 319–322.

4. Комарницька М. О. Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом. *Internauka: International scientific journal*. Series: «Juridical Sciences». URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15916422819332.pdf>

Наукові праці у зарубіжних виданнях

5. Комарницька М. О. Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за

кримінальним правом України. *Wschodnioeuropejskie: Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. Вип. 50. Т. 10. С. 34–38.

6. Комарницька М. О. Проблеми кримінально-правової кваліфікації окремих злочинів, предметом яких є неправомірна вигода. *International Journal «Law & Society»*. 2021. Issue 3. С. 32–41.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Komarnytska M. Legal system of Ukraine: New judicial reforms and new conceptual approaches. *Правова та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes*: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції ад'юнктів, курсантів і студентів (іноземними мовами). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 24–30

8. Komarnytska M. Criminal bribery and corruption liability under German law. *Правозахисна та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes*: тези доповідей та повідомлень здобувачів вищої освіти науково-практичної конференції (іноземними мовами). Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 54–56.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
полковник поліції

Гарас СОЗАНСЬКИЙ

_____ 2020

АКТ06.10 2020

Львів

№ 36/1

Про впровадження результатів дисертації
Комарницької Марти Олегівної на тему
«Відповідальність за прийняття пропозиції,
обіцянки або одержання неправомірної
вигоди за кримінальним правом України» в
освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

- заступника начальника відділу організації наукової роботи кандидата
юридичних наук Галини САВЧИН;
- начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних
наук, доцента полковника поліції Руслана СТРОЦЬКОГО;
- декана факультету № 1 ІПФПНП кандидата юридичних наук, доцента
полковника поліції Олексія АВРАМЕНКА;
- завідувача кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
ІПФПНП кандидата юридичних наук, доцента Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року
№ 431 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття
наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові
праці ад'юнкта кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ
Комарницької Марти Олегівної на тему «Відповідальність за прийняття
пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди за кримінальним
правом України».

Проаналізовано основні результати дослідження Комарницької М.О.,
зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Комарницька М. О. Окремі проблемні аспекти основного складу
злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. Науковий
вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.
2017. Вип. 3. С. 147–157.

2. Комарницька М. О. Закордонний досвід законодавчої регламентації та практичних аспектів боротьби зі злочинами в сфері прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 176–181.

3. Комарницька М. О. Соціальна обумовленість криміналізації злочинів, пов'язаних із одержанням неправомірної вигоди та кримінальної відповідальності за їх скоєння. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 319–322.

4. Комарницька М. О. Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом. Internauka: International scientific journal. Series: «Juridical Sciences». URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15916422819332.pdf>

5. Комарницька М. О. Особливості кваліфікації за злочини, пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, за кримінальним правом України. Wschodnioeuropejskie: Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). 2019. Вип. 50. Т. 10. С. 34–38.

6. Komarnytska M. Legal system of Ukraine: New judicial reforms and new conceptual approaches. Правова та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції ад'юнктів, курсантів і студентів (іноземними мовами). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 24–30.

7. Komarnytska M. Criminal bribery and corruption liability under German law. Правозахисна та правоохоронна діяльність: європейський досвід та українські реалії. Legal and law enforcement activity: European experience and Ukrainian reality. Rechts-und Rechtspflegetätigkeit: Europäische Erfahrung und Ukrainische Realität. L'activité du droit et de la loi: l'expérience Européenne et les actualités Ukrainiennes: тези доповідей та повідомлень здобувачів вищої освіти науково-практичної конференції (іноземними мовами). Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 54–56.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Комарницької М.О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-виконавче право», «Кримінально-правова кваліфікація» та «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства України», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

Галина САВЧИН

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Олексій АВРАМЕНКО

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН